

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

KOSOVA'DAKİ KUBBELİ CAMİLER

ORGES DRANÇOLLI
2502130486

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. GÜLBERK BİLECİK

İSTANBUL, 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Orges DRANÇOLLI

Numarası : 2502130486

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : Sanat Tarihi

Danışmanı : Doç. Dr. Gülberk BİLECİK

Tez Savunma Tarihi : 26.06.2019

Saati : 11:30

Tez Başlığı : "Kosova'daki Kubbeli Camiler"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Mehmet Baha TANMAN		KABUL
2- Doç. Dr. Gülberk BİLECİK		KABUL
3- Doç. Dr. Nuri SEÇKİN		KABUL
4- Doç. Dr. Selman CAN		Kabul
5- Dr. Öğr. Üyesi Ayşe DENKNALBANT ÇOBANOĞLU		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Doç. Dr. Nalan TÜRKMEN		
2- Dr. Öğr. Üyesi Fatih ELCİL		

ÖZ
KOSOVA'DAKİ KUBBELİ CAMİLER
ORGES DRANÇOLLİ

Çalışmanın amacı, Kosova'nın fethinden sonra bölgede inşa edilen ve maddi, manevi kültür mirasının önemli bir parçası olan kubbeli camileri tanıtmaktır. Bu tip camiler Osmanlı döneminde şehirlerin gelişmesinde etkili olmuşlardır. Açık pazarların bulunduğu yerlerde inşa edilmiş ve bu nedenle kentsel gelişim için bir çekirdek görevi görmüşlerdir.

Kosova'da on bir adet kubbeli cami tespit edilmiştir. Yapılar hakkında detaylı kaynak araştırmaları yapılmıştır. Camiler yerlerinde incelenerek, günümüzdeki durumları belirlenmiştir. Önemli ve sanatsal değerlere sahip bu kültürel miras, sosyo-politik nedenler, doğu olayları ve savaşlar gibi sebeplerle zaman içinde oldukça zarar görmüştür. Çalışmada yapıların geçirdiği tamir ve değişimler de anlatılmıştır.

Bu camiler Kosova topraklarında kültürel ve dini çeşitliliğin bir parçası olarak varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kosova, fetih, Osmanlı, mimari, kubbe, cami.

ABSTRACT
DOMED MOSQUES IN KOSOVA
ORGES DRANÇOLLI

The aim of this thesis is to present the mosques with domes, which form important part of the sacral heritage of Kosova's after its conquest from Ottoman Empire. These mosques have played a vital role in growth of cities during the ottoman period. They were erected where the open market was, hence, serving as a nucleus for the urban development.

Today in Kosova, there are eleven examples of mosques with domes still preserved in their original form. An extensive research of the before mentioned mosques was carried out. By analyzing the mosques, we brought light to their condition today. Because of the social-political reasons and wars, these monuments, with time have witnessed damages. We explained the repairs and changes of the structures as well.

These mosques continue to speak as part of cultural and religious diversity in the territory of Kosova.

Key words: Kosova, conquest, Ottoman, architecture, dome, mosque.

ÖNSÖZ

Balkan ülkeleri arasında yer alan Kosova toprakları coğrafi konumu ve güzellikleriyle her dönem gözde bölgelerden biri olmuştur. Zaman içinde bu topraklarda yaşayan pek çok milletin varlığı ve yaptıkları eserler Kosova topraklarındaki kültürel çeşitliliği açıklamaktadır.

Kosova fethedildiği 15. yüzyıldan 1912 senesinde elimizden çıkana kadar yaklaşık beş yüz sene Osmanlı idaresinde kalmıştır. Bu tarihler arasında bölge camiler, tekkeler, türbeler, hanlar, hamamlarla vs. donatılmıştır. İnşa edilen bu eserler Kosova topraklarının Osmanlı hüviyeti kazanmasına sebep olmuştur.

Çalışmada Kosova şehirlerinin gelişmesine sebep olan on bir kubbeli cami temel alınmıştır. Yapılar inşa tarihi, bulunduğu şehir, tarihi özellikleri, mimari ve süsleme özellikleri bakımından detaylı bir şekilde tanıtılmış, günümüzdeki durumları tespit edilmiştir. Tezde ayrıca Osmanlı dönemi öncesi Kosova'daki kültürel miras kısaca anlatılmıştır. Kosova'nın Osmanlılar tarafından fethi ve inşa edilen eserler hakkında bilgi verilmiştir. Günümüzdeki Kosova Cumhuriyeti anlatıldıktan sonra Osmanlı dönemi sonrası mimari eserlerin durumu ve karşılaştıkları zorluklar ifade edilmiştir. Osmanlı eserlerinin çağdaş mimariye yansımaları araştırıldıktan sonra genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Tez çalışması süresince bana yardım eden ve desteklerini esirgemeyen annem, babam ve kardeşim başta olmak üzere tüm aileme teşekkür ederim. Restorasyon ve konservasyon çalışmaları devam eden camilere giriş ve inceleme izni vererek yardımlarını esirgemeyen Kosova Kültürel Anıtları Koruma Enstitüsü uzmanlarına, onarım işleriyle uğraşan Gani Gashi'ye teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Prof. Dr. Mehmet Baha

Tanman, Doç. Dr. Nuri Segin’e, bilgi ve deneyimleriyle bana yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Gülberk Bilecik’e de teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul, 2019

Orges Drançolli

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	xviii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİ ÖNCESİ KOSOVA VE KÜLTÜREL MİRAS

1.1. Osmanlı Dönemi Öncesi Kosova ve Kültürel Miras.....	8
1.2. Osmanlı Dönemi.....	14
1.2.1. Kosova'nın Fethi	14
1.2.2. Kosova'da Osmanlı Mirası	16
1.3. Günümüzde Kosova Cumhuriyeti	18

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİ MİMARİ ESERLERİNİN GEÇİRDİKLERİ YIKIMLAR VE BOZGUNLAR

2.1. Osmanlı Dönemi Mimari Eserlerinin Geçirdikleri Yıkımlar ve Bozgunlar.....	20
2.2. Osmanlı Mirasının Önemi ve Rolü	26
2.3. Kosova' da Çağdaş Mimarlığın İlham Kaynağı Olarak Geleneksel	
Mimarlık	27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATALOG

KOSOVA'DAKİ KUBBELİ CAMILER

3.1. Çarşı Camii	30
3.2. Fatih Camii	41
3.3. Bayraklı Camii	51
3.4. Lap Camii (Ramazan Çavuş Camii)	62
3.5. Mehmet Paşa Camii (Bayraklı Camii)	71
3.6. Hasan Ağa Camii	80
3.7. Koca Sinan Paşa Camii	87
3.8. Hadım Ağa Camii	96
3.9. Yaşar Paşa Camii	107
3.10. Sinan Paşa Camii	117
3.11. Emin Paşa Camii	134
6. SONUÇ	145
7. KAYNAKÇA	159
8. ÖZGEÇMİŞ	185

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Runik. Pithos. (6000-4100). (Muzeu i Kosovës, 1998)	12
Şekil 2. Priştine. Tahtta oturan Tanrıça. (4100-2700). (Muzeu i Kosovës, 1998)	13
Şekil 3. Priştine. Ulpiana antik kenti (II-VI). (Muzeu i Kosovës, 1998)	13
Şekil 4. Priştine. Graçanica Manastırı (IV/VI-XIV). (Muzeu i Kosovës, 1998)	14
Şekil 5. İpek. Bayraklı Camii. 1998/1999 savaşında zarar görmüş hali (IHKL, 1999)	22
Şekil 6. İpek. Bayraklı Camii. 1998/1999 savaşında zarar görmüş hali. (IHKL, 1999)	22
Şekil 7. Priştine. Lap Camii. 1998/1999 savaşında zarar görmüş hali. (IHKL, 1999)	23
Şekil 8. Priştine. Lap Camii. 1998/1999 savaşında zarar görmüş hali. (IHKL, 1999)	23
Şekil 9. Rogova. Hasan Ağa Camii. 1998/1999 savaşında zarar görmüş hali. (IHKL, 1999)	24
Şekil 10. Rogova. Hasan Ağa Camii. 1998/1999 savaşında zarar görmüş hali. (IHKL,1999)	24
Şekil 11. Yakova. Hadım Camii. 1998/1999 savaşında zarar görmüş hali. (IHKL,1999)	25
Şekil 12. Yakova. Hadım Camii. 1998/1999 savaşında zarar görmüş hali. (IHKL,1999)	25
Şekil 5. Priştine. Priştine Üniversitesi “Pjeter Bogdani” Kütüphanesi. (O.Drançolli, 2018)	29
Şekil 14. Priştine. Çarşı Camii. Plan. (IKMMK, Gashi, 2010)	33
Şekil 15. Priştine. Çarşı Camii. Kesit. (IKMMK, Gashi, 2010)	34
Şekil 16. Priştine. Çarşı Camii. Cephe. (IKMMK, Gashi, 2010)	35
Şekil 17. Priştine. Çarşı Camii. Eski resim. (IKMMK)	36
Şekil 18. Priştine. Çarşı Camii’nin restorasyon öncesi durumu. (A.Hajrullahu,IKMMK)	37
Şekil 19. Priştine. Çarşı Camii. Restorasyon sırasında. (O. Drançolli, 2016-2018)	38

Şekil 20. Priştine. Çarşı Camii iç mekândan görünüş. (A. Hajrullahu, IKMMK)	39
Şekil 21. Priştine. Çarşı Camii. Mihrap detayı. (A. Hajrullahu, IKMMK)	39
Şekil 22. Priştine. Çarşı Camii. Mahfil detayı. (A. Hajrullahu, IKMMK)	40
Şekil 23. Priştine. Çarşı Camii. Kubbe göbeği. (A. Hajrullahu, IKMMK)	40
Şekil 24. Priştine. Fatih Camii. Plan. (IKMMK, Gashi, 2012 -2013)	44
Şekil 25. Priştine. Fatih Camii. Cephe ve kesit. (IKMMK, Gashi, 2012- 2013)	45
Şekil 26. Priştine. Fatih Camii. 1967'de minarenin restorasyonu sırasında. (IKMMK, 1967)	46
Şekil 27. Priştine. Fatih Camii. Güneybatı görünümü. (O. Drançolli, 2016-2018)	47
Şekil 28. Priştine. Fatih Camii. Ön cephe görünümü. (O. Drançolli, 2016-2018)	48
Şekil 29. Priştine. Fatih Camii. Kapı üzerindeki detay. (O. Drançolli, 2016-2018)	48
Şekil 30. Priştine. Fatih Camii. İç mekânı. (O. Drançolli, 2016-2018)	49
Şekil 31. Priştine. Fatih Camii. Mihrap ve minber. (O. Drançolli, 2016-2018)	49
Şekil 32. Priştine. Fatih Camii. Süslemeler. (O. Drançolli, 2016-2018)	50
Şekil 33. Priştine. Fatih Camii. Kubbe göbeği. (O. Drançolli, 2016-2018)	50
Şekil 34. İpek. Bayraklı Camii. Plan. (IKMMK, Gashi, 1997)	55
Şekil 35. İpek. Bayraklı Camii. Kesit. (IKMMK, Gashi, 1997)	55
Şekil 36. İpek. Bayraklı Camii. Cephe. (IKMMK, Gashi, 1997)	56
Şekil 37. İpek. Bayraklı Camii. Eski resim. (IKMMK)	57
Şekil 38. İpek. Bayraklı Camii. Restorasyondan önce. (O. Drançolli, 2016-2018)	58
Şekil 39. İpek. Bayraklı Camii. Restorasyon sırasında. (O. Drançolli, 2016-2018)	58
Şekil 40. İpek. Bayraklı Camii. İç mekânı. (O. Drançolli, 2016-2018)	59
Şekil 41. İpek. Bayraklı Camii. Mihrap detayı. (O. Drançolli, 2016-2018)	59
Şekil 42. İpek. Bayraklı Camii. Mahfil. (O. Drançolli, 2016-2018)	60
Şekil 43. İpek. Bayraklı Camii. Süslemeler. (O. Drançolli, 2016-2018)	60
Şekil 44. İpek. Bayraklı Camii. Kubbe göbeği. (O. Drançolli, 2016-2018)	61
Şekil 45. Priştine. Lap Camii. Plan. (IKMMK, Gashi, 2009)	65

Şekil 46. Priştine. Lap Camii. Kesit. (IKMMK, Gashi, 2009)	66
Şekil 47. Priştine. Lap Camii. Cephe. (IKMMK, Gashi, 2009)	66
Şekil 48. Priştine. Lap Camii. Restorasyondan önce. (O. Drançolli, 2016-2018)	67
Şekil 49. Priştine. Lap Camii. Restorasyondan sonra. (O. Drançolli, 2016-2018)	68
Şekil 50. Priştine. Lap Camii. Kuzeybatıdan görünümü. (O. Drançolli, 2016-2018)	68
Şekil 51. Priştine. Lap Camii. Mihrap ve minber. (O. Drançolli, 2016-2018)	69
Şekil 52. Priştine. Lap Camii. Detay. (O. Drançolli, 2016-2018)	69
Şekil 53. Priştine. Lap Camii. Süslemeler. (O. Drançolli, 2016-2018)	70
Şekil 54. Priştine. Lap Camii. Kubbe göbeği. (O. Drançolli, 2016-2018)	70
Şekil 55. Prizren. Mehmet Paşa Camii. Plan. (IRMMP, Xhibo, Tikvesh, Kazazi, Dajçi, 2011)	74
Şekil 56. Prizren. Mehmet Paşa Camii. Kesit. (IRMMP, Xhibo, Tikvesh, Kazazi, Dajçi, 2011)	75
Şekil 57. Prizren. Mehmet Paşa Camii. Cephe. (IRMMP, Xhibo, Tikvesh, Kazazi, Dajçi, 2011)	75
Şekil 58. Prizren. Mehmet Paşa Camii. Kaleden görünüm. (O. Drançolli, 2016-2018)	76
Şekil 59. Prizren. Mehmet Paşa Camii. Kuzeybatı görünümü. (O. Drançolli, 2016-2018)	77
Şekil 60. Prizren. Mehmet Paşa Camii. İç mekânı. (O. Drançolli, 2016-2018)	77
Şekil 61. Prizren. Mehmet Paşa Camii. Mahfil. (O. Drançolli, 2016-2018)	78
Şekil 62. Prizren. Mehmet Paşa Camii. Süslemeler. (O. Drançolli, 2016-2018)	78
Şekil 63. Prizren. Mehmet Paşa Camii. Kubbe göbeği. (O. Drançolli, 2016-2018)	79
Şekil 64. Prizren. Mehmet Paşa Camii. Kubbe göbeği. (O. Drançolli, 2016-2018)	79
Şekil 65. Rogova. Hasan Ağa Camii. Plan. (IKMMK, Gashi 1984-1985)	82
Şekil 66. Rogova. Hasan Ağa Camii. Kesit. (IKMMK, Gashi, 1984-1985)	83
Şekil 67. Rogova. Hasan Ağa Camii. Cephe. (IKMMK, Gashi, 1984-1985)	83
Şekil 68. Rogova. Hasan Ağa Camii. Güneybatı görünümü.	

(O. Drançolli, 2016-2018)	84
Şekil 69. Rogova. Hasan Ağa Camii. Batı görünümü. (O. Drançolli, 2016-2018)	85
Şekil 70. Rogova. Hasan Ağa Camii. Mihrap. (O. Drançolli, 2016-2018)	85
Şekil 71. Rogova. Hasan Ağa Camii. Minber. (O. Drançolli, 2016-2018)	86
Şekil 72. Rogova. Hasan Ağa Camii. Tonoz. (O. Drançolli, 2016-2018)	86
Şekil 73. Kaçanik. Koca Sinan Paşa Camii. Plan. (Ayverdi, 1977)	90
Şekil 74. Kaçanik. Koca Sinan Paşa Camii. Kesit. (Ayverdi, 1977)	90
Şekil 75. Koca Sinan Paşa Camii. Eski resim. (Axihib Tusha)	91
Şekil 76. Kaçanik. Koca Sinan Paşa Camii. Kuzeybatı görünümü. (O. Drançolli, 2016-2018)	92
Şekil 77. Kaçanik. Koca Sinan Paşa Camii. Doğu görünümü. (O. Drançolli, 2016-2018)	92
Şekil 78. Kaçanik. Koca Sinan Paşa Camii. Kapı. (O. Drançolli, 2016-2018)	93
Şekil 79. Kaçanik. Koca Sinan Paşa Camii. Mihrap ve minber. (O. Drançolli, 2016-2018)	93
Şekil 80. Kaçanik. Koca Sinan Paşa Camii. Minber. (O. Drançolli, 2016-2018).	94
Şekil 81. Kaçanik. Koca Sinan Paşa Camii. Mahfil. (O. Drançolli, 2016-2018).	94
Şekil 82. Kaçanik. Koca Sinan Paşa Camii. Süslemeler. (O. Drançolli, 2016-2018).	95
Şekil 83. Kaçanik. Koca Sinan Paşa Camii. Kubbe göbeği. (O. Drançolli, 2016-2018)	95
Şekil 84. Yakova. Hadım Camii. Plan. (IKMMK, Gashi)	100
Şekil 85. Yakova. Hadım Camii. Kesit. (IKMMK, Gashi)	101
Şekil 86. Yakova. Hadım Camii. Ön görünümü. (O. Drançolli, 2016-2018)	102
Şekil 87. Yakova. Hadım Camii. Kuzeydoğu görünümü. (O. Drançolli, 2016-2018)	103
Şekil 88. Yakova. Hadım Camii. Mihrap. (O. Drançolli, 2016-2018)	104
Şekil 89. Yakova. Hadım Camii. Minber. (O. Drançolli, 2016-2018)	104
Şekil 90. Yakova. Hadım Camii. Mahfil. (O. Drançolli, 2016-2018)	105

Şekil 91. Yakova. Hadım Camii. Süslemeler. (O. Drançolli, 2016-2018)	105
Şekil 92. Yakova. Hadım Camii. Kubbe göbeği. (O. Drançolli, 2016-2018)	106
Şekil 93. Yakova. Hadım Camii. Süslemeler. (O. Drançolli, 2016-2018)	106
Şekil 94. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Plan. (IKMMK, Gashi, 2013)	111
Şekil 95. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Kesit. (IKMMK, Gashi, 2013)	111
Şekil 96. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Cephe. (IKMMK, Gashi, 2013)	112
Şekil 97. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Kuzeybatı görünümü. (O. Drançolli, 2016-2018)	112
Şekil 98. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Pencereler. (O. Drançolli, 2016-2018)	113
Şekil 99. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Son Cemaat Yeri. (O. Drançolli, 2016-2018)	114
Şekil 100. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Kitabe ve Mühr-i Süleyman. (O. Drançolli, 2016-2018)	114
Şekil 101. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Mihrap. (O. Drançolli, 2016-2018)	115
Şekil 102. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Kürsü. (O. Drançolli, 2016-2018)	115
Şekil 103. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Süslemeler. (O. Drançolli, 2016-2018)	116
Şekil 104. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Kubbe göbeği. (O. Drançolli, 2016-2018)	116
Şekil 105. Prizren. Sinan Paşa Camii. Plan. (IKMMK, Gashi, (1992)	121
Şekil 106. Prizren. Sinan Paşa Camii. Kesit. (IKMMK, Gashi, 1989)	122
Şekil 107. Prizren. Sinan Paşa Camii. Cephe. (IKMMK, Gashi, 1992)	123
Şekil 108. Prizren. Sinan Paşa Camii. Eski resim. (Margaret Hasluck, xx. yüzyılın ilk yarısı)	124
Şekil 109. Prizren. Sinan Paşa Camii. Eski resim. (www.eskiturkiye.com)	125
Şekil 110. Prizren. Sinan Paşa Camii. Kaleden görünüm. (O. Drançolli, 2016-2018)	126
Şekil 111. Prizren. Sinan Paşa Camii. Kuzeybatı görünümü. (O. Drançolli, 2016-2018)	127
Şekil 112. Prizren. Sinan Paşa Camii. Kuzeydoğu görünümü. (O. Drançolli, 2016-2018)	128

Şekil 113. Prizren. Sinan Paşa Camii. Son cemat yeri. (O. Drançolli, 2016-2018)	128
Şekil 114. Prizren. Sinan Paşa Camii. Mihrap. (O. Drançolli, 2016-2018)	129
Şekil 115. Prizren. Sinan Paşa Camii. Mihrap detayı. (O. Drançolli, 2016-2018)	129
Şekil 116. Prizren. Sinan Paşa Camii. Minber. (O. Drançolli, 2016-2018)	130
Şekil 117. Prizren. Sinan Paşa Camii. Mahfil. (O. Drançolli, 2016-2018)	130
Şekil 118. Prizren. Sinan Paşa Camii. Mahfil detayı. (O. Drançolli, 2016-2018)	131
Şekil 119. Prizren. Sinan Paşa Camii. Süslemeler. (O. Drançolli, 2016-2018)	131
Şekil 120. Prizren. Sinan Paşa Camii. Mihrap çıkıntısındaki süslemeler (O. Drançolli, 2016-2018)	132
Şekil 121. Prizren. Sinan Paşa Camii. Kubbe göbeği. (O. Drançolli, 2016-2018)	133
Şekil 122. Prizren. Emin Paşa Camii. Plan. (IRMMP)	137
Şekil 123. Prizren. Emin Paşa Camii. Kesit. (IRMMP)	138
Şekil 124. Prizren. Emin Paşa Camii. Cephe. (IRMMP)	138
Şekil 125. Prizren. Emin Paşa Camii. Kaleden görünüm. (O. Drançolli, 2016-2018)	139
Şekil 126. Prizren. Emin Paşa Camii. Kuzeybatı görünümü. (O. Drançolli, 2016-2018)	139
Şekil 127. Prizren. Emin Paşa Camii. Ön görünümü. (O. Drançolli, 2016-2018)	140
Şekil 128. Prizren. Emin Paşa Camii. İç mekânı. (O. Drançolli, 2016-2018)	140
Şekil 129. Prizren. Emin Paşa Camii. Mihrap. (O. Drançolli, 2016-2018)	141
Şekil 130. Prizren. Emin Paşa Camii. Minber. (O. Drançolli, 2016-2018)	141
Şekil 131. Prizren. Emin Paşa Camii. Mahfil. (O. Drançolli, 2016-2018)	142
Şekil 132. Prizren. Emin Paşa Camii. Mahfil detayı. (O. Drançolli, 2016-2018)	142
Şekil 133. Prizren. Emin Paşa Camii. Tromp süslemeleri. (O. Drançolli, 2016-2018)	143
Şekil 134. Prizren. Emin Paşa Camii. Süslemeler. (O. Drançolli, 2016-2018)	143
Şekil 135. Prizren. Emin Paşa Camii. Mihrap çıkıntısındaki süslemeler. (O. Drançolli, 2016-2018)	144

Şekil 136. Prizren. Emin Paşa Camii. Kubbe göbeği. (O. Drançolli, 2016-2018)	144
Şekil 137. Makedonya. Üsküp'te Mustafa Paşa Camii (1492) (O. Drançolli, 2016-2018)	151
Şekil 138. Arnavutluk. Korça'da İmrahor İlyas Bey Camii (1496). (O. Drançolli, 2016-2018)	152
Şekil 139. Yakova. Hadım Camii. Kapı üstündeki süslemeler (O. Drançolli, 2016-2018)	152
Şekil 140. Makedonya. Üsküp'te Sultan Murad Camii (1436). Kapı üzerinde Mühr-i Süleyman Motifi. (Doç. Dr. Gülberk Bilecik)	153
Şekil 141. Makedonya. Üsküp'te Sultan Murad Camii (1436). Kapı üstündeki resimler. (Doç. Dr. Gülberk Bilecik)	154
Şekil 142. Bulgaristan. Tatarpazarcık Eski Cami (1667). Kapı üzeri resimleri. (Doç. Dr. Gülberk Bilecik)	155
Şekil 143. Bosna Hersek. Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Camii (1530-31). Pandantiflerde Mühr-i Süleyman. (Doç. Dr. Gülberk Bilecik)	156
Şekil 144. Arnavutluk. Tiran Ethem Bey Camii (1793). Kapı üzeri manzara süslemeleri. (Doç. Dr. Gülberk Bilecik)	157
Şekil 145. Makedonya. Kalkandelen Alaca Camii (1833). Kapı üzerinde Mühr-i Süleyman Motifi. (Doç. Dr. Gülberk Bilecik)	158

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BIK	: Bashkesia Islame e Kosoves (Kosova İslam Birliği)
Bkz	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
IHKL	: Instituti i Hulumtimeve te Krimeve te Luftes (Savaş Suçları Araştırma Enstitüsü)
IKMMK	: Instituti i Kosoves per Mbrojtjen e Monumenteve te Kultures (Kosova Kültür Anıtları Koruma Enstitüsü)
IRMMGJ	: Instituti Rajonal i Mbrojtjes se Monumenteve ne Gjakove (Yakova Anıtlar Koruma Bölge Enstitüsü)
IRMMP	: Instituti Rajonal i Mbrojtjes se Monumenteve ne Prizren (Prizren Anıtlar Koruma Bölge Enstitüsü)
s.	: Sayfa

GİRİŞ

“Kosova’daki Kubbeli Camiler” konulu çalışmanın temelini çoğu XV. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başı arasında, bir tanesi ise 1832 yılında inşa edilmiş, anıtsal özelliklere sahip on bir kubbeli cami oluşturmaktadır. Bu camilerin seçilme sebebi; Osmanlı’nın Kosova’daki hakimiyetini simgeleyen yapıların zaman, atmosferik koşullar, mekânsal ve kentsel planlamalar, insan gibi etkenlerden dolayı orijinal hallerini kaybetmeleri ve büyük zarar görmeleridir. Yapıların yok olma sebeplerden biri de savaşlar ve özellikle 1998/99 yılında gerçekleşen son Kosova savaşıdır.

Osmanlı sultanları ve genellikle askeri ve idari üst düzey yerli yetkililer tarafından yaptırılmış olan bu camiler Kosova’nın farklı şehirleri ile bir köyünde bulunmaktadır. Kubbeli camiler inşa tarihleri, banileri, mimarileri ve süsleme özellikleri bakımından incelenmiştir. Aynı zamanda çevreleri ve bugünkü durumları da ele alınmıştır.

Kosova’daki Osmanlı dönemine ait eserler hakkında az sayıda Arnavut araştırmacı tarafından bilimsel çalışmalar ve yayınlar yapılmıştır. Bunların arasında gerçeği yansıtmayan çalışmalar ve yayınlar da bulunmaktadır. Tanınan ve tanınmayan mimarlara ait olan eserler, Arnavut-İslam medeniyetinin bir parçası olup Osmanlı mimarisi tarzında inşa edilmişlerdir. Ancak özellikle süslemelerde ve uygulamalarda yerel unsurlar görülmektedir. Pek çok yabancı araştırmacı Arnavut ustalara ait yerel unsurları göz ardı etmektedir. Bu çalışma ile Arnavut sanatı hakkında da doğru bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın temel amacı ise Kosova’da Osmanlı döneminden kalan anıtsal eserlerin gündeme getirilmesi, incelenmesi, envanterinin çıkarılması, korunması, onarılması ve tanıtılmasıdır. Ayrıca yerli ve yabancı araştırmacılara rehberlik etmesidir.

Çalışma yöntemi olarak belirlenen on bir cami hakkında detaylı bir kaynak araştırması yapılmıştır. Konu hakkında Priştine’deki Kosova Kültür Anıtlarını Korunma Enstitüsü ve diğer şehirlerdeki şubelerinde ve arşivlerde bulunan belgeler esas alınmıştır. Aynı zamanda Arnavut ve Türk yazarlar tarafından yapılan çalışmalar ve araştırmalar da

tespit edilmiştir. Doğru, objektif ve bilimsel sonuçlara ulaşılabilmesi amacıyla arşivlerdeki belgeler ve kaynaklar eleştirel bir bakışla ele alınmıştır. Daha sonra yapılar yerlerinde incelenmiş ve detaylı resimleri çekilmiştir.

Birinci bölümde Kosova'da Osmanlı öncesi dönemler ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Doğal güzellikleri, coğrafi konumu ve iklimi ile her dönem gözde bölgelerden biri olan Kosova eski neolitik çağlardan beri önemli bir yerleşim alanıdır. Bugün Kosova toprakları Balkan Yarımadasının orta kesiminde yer almaktadır. Kosova toprakları Dardania Krallığı'nın yayıldığı toprakların bir parçasıydı. İllirya bölgelerinden biri olan Dardania, kuzeyde Niş'ten (bugünkü Sırbistan) güneyde Üsküp'e (bugünkü Makedonya) kadar geniş bir bölgeye yayılmaktaydı. Dardania topraklarında İlliryalılar'ın en büyük kabilelerinden birini teşkil eden ve Kosova'daki Arnavutların ataları olan Dardanlar yaşamaktaydı. İlliryalılar, Balkan Yarımadası'nın batı kesiminden Adriyatik Denizi ve İyon Denizi'nin kıyılarına kadar geniş bir bölgede hayatlarını sürdürmüşlerdir.

Uygun coğrafi konuma, elverişli iklim koşulları ve yeraltı maden kaynaklarına sahip olan Kosova toprakları, antik dönemlerden beri Romalılar, Bizanslar, Slavlar, Hunlar, Avarlar vb. farklı milletler tarafından işgal ve iskân edilmiştir. Ortaçağ'da ise Bulgar Krallığı ve daha sonra Sırplar tarafından işgale uğramıştır. Bu nedenle, bu topraklarda yerel kültür ile yoğrulmuş maddi kültürler geliştirilmiştir. Söz konusu topraklardaki menkul ve gayrimenkul maddi kültür eserlerinin kaynakları, eski neolitik çağdan günümüze kadar gelmektedir. Bunlar, diğer uygarlıklar ile karşılıklı etkileşim içinde bulunmuş, aktif, yerel bir uygarlığın izleridir. Bu yüzden de Kosova'da Osmanlı öncesi dönemlerinden kalan sanatsal eserler üzerinde durulması uygun görülmüştür. Birinci bölümde ilk arkeolojik buluntular, Romalılar öncesi ve sonrası Dardania toprakları, erken Hristiyan dönemi sanatı, Bizans dönemi sanatı vb. konulardan kısaca bahsedilmiştir. Böylece farklı tarihi dönemlerden günümüze kadar Kosova topraklarındaki kültürel-tarihsel süreklilik ayrıntılara girmeden anlatılmaya çalışılmıştır.

Daha sonra Kosova'nın Osmanlılar tarafından fethi, Kosova'daki Osmanlı mimari eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Kosova İslam Birliği Arşivi'nde yapılan çalışmalar sonucunda 1404-1912 yılları arasında inşa edilen 356 cami tespit edilmiş ve tezimizde tarihleri ve yerleriyle birlikte listelenmiştir. Ayrıca günümüzdeki Kosova Cumhuriyeti tanıtılmıştır.

Beş asırlık Osmanlı döneminde ortaya konan kültürel miras üzerinde durulmuştur. Bu kültürel miras, çeşitliliği, karakteri ve tipolojisi ve işlevi bakımından çok zengin ve yaygındır. Yaygın olan mimari eserler Osmanlı döneminde Kosova şehirlerinin kentsel gelişimini göstermektedir. Aynı zamanda, Kosova'nın çoğunlukla Arnavut olan yerel nüfusunda İslam inancının gelişme ve yayılma aşamalarını ve yerel nüfusun statüsünü anlamamıza yardımcı olan maddi ve manevi delillerdir. Yerel sakinler, çoğu zaman dini yapıları ve kamu yapılarını kendileri yaptırmışlardır. Bu yapıların tarihi ve kültürel rolü, değeri ve önemi anlatılırken Kosova'da Osmanlı dönemindeki Arnavut sanatının gelişimi de gösterilmiş, Kosova'da Osmanlı sanatı hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde yapıların zaman içinde karşılaştıkları yıkım ve bozgunlar, Kosova'daki Osmanlı mirasının önemi ve rolü, bunun yanı sıra geleneksel mimarinin çağdaş mimariye yansımaları üzerinde durulmuştur.

Ne yazık ki, Balkan Yarımadası'nda söz konusu dönemin sanatına her zaman olumlu bir gözle bakılmamaktadır. Son yüzyıllarda ortaya çıkan koşullar yüzünden kültürel ve sanatsal değerlere sahip birçok anıt tahrip edilmiştir. Bu anıtlar çoğu zaman kasten yıkılmıştır. Aynı zamanda mekânsal planlamalar ya da kurumsal ve kişisel ihmaller yüzünden de yok edilmektedir. Bu nedenle de bu anıtların son yıllarda karşılaştıkları yıkım ve bozgunlardan da bahsedilmiştir. Ayrıca bu kültürel mirasın, modern yapılarda nasıl uygulanabileceği üzerinde de durulmuştur.

Üçüncü bölümü katalog kısmı oluşturmaktadır. Burada belirlenen on bir kubbeli cami tarihleri, mimari ve süsleme özellikleri, günümüzdeki durumları bakımından detaylı bir şekilde tanıtılmıştır. Camiler kronolojik bir şekilde incelenmiştir. Bu tez

alışmasında ele alınan her bir caminin tarihçesi, yapım tarihi, banisi ve geçirdiği restorasyonlar hakkında bilgi verilmiştir. Aynı zamanda mimari özellikleri, yapılış tarzları, inşaat malzemeleri, süslemeleri ve ayırıcı özellikleri üzerinde de durulmuştur. Söz konusu camilerin şimdiki durumları ve çevreleri ile ilgili ayrıntılı bir değerlendirme yapılmıştır. Tarihi ve kültürel öneme sahip yapıların geçirdikleri değişimler ve camilerin görüntüsünü bozan yeni eklemeler de anlatılmıştır.

Tez çalışmasında söz konusu camilerin planları ve resimleri genellikle tarafımızdan sağlanmıştır. Resimler 2016-2018 yılları arasında ekilmişir. Bu şekilde Kosova’da kubbeli camilerin durumu belgelendirilmeye çalışılmıştır.

Sonuçta bütün yapıları kapsayan bir değerlendirme ile sonuç yazılmıştır. Ayrıca konuyla ilgili detaylı bir kaynakça verilmiştir.

Tezde alışma yöntemi olarak Kosova Kültür Anıtları Koruma Enstitüsü (İKMMK) başvurulacak ilk adres olarak belirlenmiştir. Söz konusu enstitüden ilk önce sahada incelenecek olan ve doktora tezimizin konusunu oluşturan Priştine’deki arşı Camii, Fatih Camii, Yaşar Paşa Camii ve Lap Camii; İpek’te Bayraklı Camii; Yakova’daki Hadım Camii; Prizren’deki Mehmet Paşa Camii, Sinan Paşa Camii ve Emin Paşa Camii; Rugova’daki Hasan Ağa Camii ve Kaçanik’teki Koca Sinan Paşa Camilerini incelemek için izin alınmıştır. (15/18.02.2016-2017 sayılı ruhsat)

Tez çalışmasının ayrıntılı ve objektif olabilmesi için farklı kurumlar, arşivler ve kütüphanelerden de faydalanılmıştır. Üzülerek belirtelim ki, Kosova Kültür Anıtları Koruma Enstitüsü’ndeki belgelerin çoğu, 1998 / 99 Kosova Savaşı sırasında Sırp güçleri tarafından alınmıştır. Yaptığımız araştırmalar neticesinde enstitüde kalan kaynaklar toplanmaya çalışılmıştır. Priştine’deki arşı Camii, Fatih Camii, Yaşar Paşa Camii ve Lap Camii, İpek’te Bayraklı Camii, Yakova’daki Hadım Camii; Prizren’deki Sinan Paşa Camii’nin belgelerine ve yapılarla ilgili yazılar, el yazmaları ve fotoğraflara ulaşılmıştır. Bunlar daha önce yayınlanmamış olup ilk defa doktora çalışmamızda yayınlanacaktır.

Enstitüdeki araştırmalarımız sırasında özellikle Mimar Gani Gashi'nin çok yardımcı olduğu belirtmek isteriz.

Ayrıca Prizren Anıtlar Koruma Bölge Enstitüsü (İRMMP) ve Yakova Anıtlar Koruma Bölge Enstitüsü gibi merkezler de incelenmiştir. Prizren'deki bölge enstitüsünde Mehmet Paşa Camii ve Emin Paşa Camileri'nin teknik belgelerine ulaşılmıştır. Mehmet Paşa Camii'nin çizimleri Yusuf Xhibo, Fikret Tikvesh, Kezban Kazazi ve Besart Dajçi tarafından yapılmıştır. Yakova'daki bölge enstitüsünden ise Rugova'daki Hasan Ağa Camii ile ilgili teknik belgeler temin edilmiştir. Bu caminin restorasyon belgeleri mimar Osman Gojani tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıda bahsi geçen enstitüler dışında Kosova İşlam Birliği'nin arşivinden de yararlanılmıştır. Burada Osmanlı döneminde Kosova'da inşa edilen tüm camiler ve mescitler hakkında bilgi edinilmiştir. Edinilen bu bilgiler kronolojik olarak, yani yapıların yapım tarihine göre çalışmamızda verilmiştir. İstanbul'daki T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde de araştırma yapılmıştır. Tez çalışmamızda ele alınan camilerin restorasyonlarıyla ilgili arşiv belgeleri bulunmuştur. Ayrıca Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde de araştırma yapılmıştır. Ancak Ekrem Hakkı Ayverdi, Mehmet Z. İbrahimgil ve Neval Konuk bu arşivdeki belgeleri daha önce çalıştıkları için burada tarafımızdan ayrıntılı bir araştırma yapılmamıştır.

Doktora tezimizi hazırlarken karşılaştığımız zorluklardan biri de yeteri kadar kaynak bulunmamasıydı. Ne yazık ki, çok az sayıda araştırmacı Kosova'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan sanatsal ve kültürel mirası incelemiştir. Araştırmacıların çoğu bu konu ile ilgili doğrudan araştırma yapmamışlardır. Ayrıca, yazılan az sayıda makale bilimsel temele dayandırılmamış ve profesyonel bir çalışma olmaktan çok reklam amacıyla oluşturulmuştur.

Bugüne kadar Kosova'da Osmanlı döneminde inşa edilen eserleri ele alan, araştıran ve üzerlerinde önemle duran, az sayıda da olsa, araştırmacımız bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili çalışmalar yapan değerli araştırmacılardan biri Ekrem Hakkı Ayverdi,

1981 yılında “**Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri –Yugoslavya**” adlı eseri yayımlamıştır. Bu dönemde Kosova Yugoslavya’nın bir parçası olduğu için araştırmacılar tarafından Kosova’daki tüm Osmanlı mimari eserleri Yugoslavya kapsamında ele alınmıştır. Ayverdi’nin bu kitabı Kosova’daki Osmanlı mimari ve sanatsal yapılarını doğrudan ele alan ilk kitaptır. Söz konusu bu kitapta doktora tezimizin konusu olan klasik kubbeli camiler de ele alınmıştır. Ayverdi kitabında dini yapıların mimari tarzları, özellikleri ve yapım tarihi hakkında genel, bazı durumlarda da ayrıntılı bilgiler vermiştir. Ayrıca eserde çoğu zaman ele aldığı mimari eserlerin planları ve kesitleri ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır.

Önemli çalışmalardan biri de “**Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri**” adlı kitaptır. Bu eser Mehmet Z. İbrahimgil ve Neval Konuk tarafından 2006 yılında iki cilt halinde yayımlanmıştır. Yazarlar Kosova’daki Osmanlı mimari eserlerinin katalogunun yeniden oluşturulmasına odaklanmışlardır. Bu çalışmada aynı zamanda mimari eserlerin 1998/99 Kosova Savaşı’ndan sonraki durumları da sergilenmektedir.

Bu konuda Fejaz Drançolli’nin “**Trashegimia Monumentale ne Kosove**” (**Kosova’daki Anıtsal Miras**) adlı eseri de önemlidir. 2011 yılında yayımlanmış bu çalışmada, tarih öncesi dönemler, eski neolitik çağdan 1912 yılına kadar Kosova’daki kültürel miras ele alınmıştır. Monografide Kosova’daki Osmanlı döneminde yapılan dini, sivil, şehirlerde ve köylerde bulunan mimari eserler üzerinde de önemle durulmuştur. Söz konusu yazar Kosova’da son savaşta tahrip edilen Osmanlı dönemi mimari eserleri ile ilgili 2015 yılında “**Monumentet e shkatërruara në Kosovë 1998/1999**” (**1998/1999 Kosova’da Tahrip Edilen Anıtlar**) ve 2017 yılında “**Trashëgimia e shkatërruar në Kosovë 1998/99**” (**1998/1999 Kosova’da Tahrip Edilen Miras**) adlı eserlerini yayımlamıştır. Bu eserlerde son Kosova savaşında tahrip edilen anıtlar hakkında bilgiler verilmiştir. Tahrip edilen yüzlerce mimari eser arasında 222 cami de bulunmaktadır. Yakılıp yıkılmış camilerin dört tanesi tez çalışmamızın konusu olan kubbeli camilerdendir.

Bu temel kaynakların yanı sıra Arnavut, Türk, Boşnak, Sırp vb. yazarlar tarafından bilimsel dergilerde yayımlanan makale ve bilimsel çalışmaları da belirtmek gerekmektedir. Çünkü bunlar az sayıda olmasına rağmen önemli bilgiler içermektedir. Skender Rizaj, Hasan Kaleshi, Iljaz Rexha, Husref Redjic, Mehmet Mujezinoviç, Machiel Kiel, Zeynep Ahunbay gibi araştırmacılar, camilerin yapım tarihleri ve banileri ve Osmanlı döneminde İslami eserlerin inşa edildiği zaman koşulları hakkında tarihsel bilgiler vermektedir.

Kaynak ve veri toplamak için İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi) Kütüphanesi, Kosova Kültür Anıtları Koruma Enstitüsü Kütüphanesi, “Ali Hadri” Tarih Kurumu Kütüphanesi, Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED) ve aile kütüphanelerinden de faydalanılmıştır. Bahsi geçen kurumlarda Kosova topraklarında Osmanlı döneminden kalan miras hakkında yeterli kaynakve bilgiler bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİ ÖNCESİ KOSOVA VE KÜLTÜREL MİRAS

1.1. Osmanlı dönemi öncesi Kosova ve kültürel miras

Balkan Yarımadası'nın önemli bir parçası olan Kosova doğal güzellikleri, coğrafi konumu ve iklimi ile her dönem gözde bölgelerden biri olmuştur. Emin Çerşkov¹ Kosova ile ilgili şöyle der: “Kosova'nın uygun coğrafi konumu kendisinin Adriyatik ve Ege Denizi'ne bağlanmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda bu topraklardan bölgedeki farklı sanat ve kültür değerlerinin birbirlerinden etkilenmesine yol açan yollar geçmektedir. Yani, Kosova güneydeki ve Adriyatik ve Ege kıyılarındaki gelişmiş bölgelerin yakınlarında yer almaktadır. Mineralleri, iklim koşulları, dağları, otlakları, bereketli toprakları ve nehirler bu topraklarda yalnız yaşamayı değil, aynı zamanda sanatsal yapıların inşasını da mümkün kılmaktadır.”

Yukarıda belirtilen koşulları sayesinde bu topraklarda eski neolitik çağdan beri yerleşik hayat vardı. Bunu Kosova'nın Badovc, Viçitırn'daki Çitavica, Rahovec gibi bölgelerinde bulunan M. Ö. VI-VII. yüzyıllara ait iş araçları gibi malzemeler kanıtlamaktadır.² Radavc ve İpek'deki Karamakaz mağaralarında yeni paleolitik dönemden kalan yaşam izlerine rastlanmaktadır.³

Gladinc (Gracanic), Runik (Skenderay), Rakoş, Klllokot (Viti) gibi en eski yerleşim alanları Neolitik Çağ'a (M. Ö. 2700 yılının başı); Fafos, Valçi (Mitroviç), Raştan (Suharek), Bardhoş (Prishtinë) ve Aşağı Lupç (Poduyev) ise Orta Neolitik Çağ'a aittir. Bu çağlardan kalan yapı izleri, taş malzemeleri, el sanatları, müzik aletleri, antropomorfik figürler, kentaurlar, dini yapılar vb. anıtsal eserler bulunmaktadır.

¹ Emil Cerskov, **Rimljani na Kosovu i Metohiji**, Arheolosko Društvo Jugoslavije, Beograd, 1969, s. 14.

² Milan Ivanovic, “Kulturna bastina Kosova i Metohije – 1 deo (od praistorije do XII veka)”, **Starine Kosova e Metohije**, knjiga 10, Pokrajinski zavod za zastitu spomenika kulture Pristina, Pristina, 1997, s. 10.

³ A.e., s. 10.

Bunlardan en önemlisi Priştine’de Orta Neolitik Çağ’a ait Tanrıça heykelidir.⁴ Bakır veya neolitik çağdan (2700-2200) kalan maddi kültür öğeleri Gladnis ve Lipyan şehrine bağlı Yukarı Gadim Kasabası’nda bulunmaktadır. Suharek civarında da bir bakır balta bulunmuştur.⁵ Tunç Çağı’ndan ise (2200-1200) düzlük ve dağlık alanlarda inşa edilen ilk müstahkem şehirlerin kalıntıları kalmıştır.⁶ Bundan başka ölülerin küllerinin saklandığı kaplar, iğneler, mızrak ucu, mızrak, kolye, çeşitli çömlekler gibi arkeolojik buluntular bulunmuştur. Bu çağa ait malzemeler Luşt (Mitroviç), Hisar (Suharek), Varoş (Ferizovik) ve Aşağı Brezinç’te (Prishtinë) rastlanmaktadır. Prizren’e bağlı Vllaşne köyünde bulunan kaya resimleri de bu çağa aittir.⁷ Bu dönemdeki maddi kültür, Dardanyalıları hakkında da bilgi vermektedir.⁸

Demir Çağı’ndaki (1200-500) kültürel miras Dardania topraklarında Dardanyalıların yaşamaya devam ettiklerini ve ortaya koydukları eserleri göstermektedir. Bu dönemde Samadraj ve Srovç (Vıçitrin), Siparant (İpek), Belaçevç (Prishtinë) gibi yerlerde tepelik ve düzlük alanlarda müstahkem şehirlerin inşa edilmeye devam ettiği görülmektedir. Bu yapılarda harç kullanılmamıştır. İpek (kaplıcalar), Perçev, Romay, Rogov, Badovç gibi yerleşim alanlarında bulunan mezarlıklar, nekropoller bu döneme aittir.⁹ Demir Çağı’na ait kültür mirasından çanak çömlek, silahlar, miğferler ve çeşitli mücevherler kalmıştır.

Antik Dardanya sanatı (M.Ö. 5- M. S. 5. yüzyılın sonu), Roma öncesi ve Roma, Bizans dönemi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kültür ve sanat eserleri ağırlıklı olarak pagan ve mitolojik içeriğe sahiptir. Bu dönemde müstahkem yerleşimlerin yanında

⁴ Milan Ivanovic **a.g.e.**, s. 11-12; Fejaz Drançolli, **Trashëgimia monumentale në Kosovë**, Prishtinë, 2011, s. 21-26.

⁵ Milan Ivanovic **a.g.e.**, s. 12-13.

⁶ Gjerak Karaiskaj, **5000 vjetë fortifikime në Shqipëri**, Tiranë, 1981, s. 13-14; Fejaz Drançolli, **a.g.e.**, s. 18.

⁷ Fejaz Drançolli, **a.g.e.**, s. 29.

⁸ Aleksandër Meksi, Emin Riza, **Historia e artit shqiptar**, I, Tiranë, 1990, s. 12; Kemal Luci, **Muzeu i Kosovës - Udhërrëfyes praktik**, Prishtinë, 2004, s. 34-41; Fejaz Drançolli, **a.g.e.**, s. 14-20.

⁹ Milan Ivanovic **a.g.e.**, s. 13-14.

Roma castrumları da (askeri kampları) ortaya çıkmıştır.¹⁰ Ulpiyana (Graçanis) (Şekil 3), Minisipi DD (Soçanis) gibi şehirler Roma ve Bizans döneminin önemli yerleşim alanlarıdır ve bunlar hakkında şimdiye kadar çok az araştırma yapılmıştır. Roma ve Bizans dönemlerindeki yerleşim alanlarında Hristiyan ve pagan dinlerine ait yapıların yanında sivil yapılar da bulunmuştur. Yerleşim alanlarında düz yollar, su ve kanalizasyon sistemleri, kaplıcalar (thermae), evler, tapınaklar ve bazilikalar, heykeller, mozaikler vb. eserler vardır.

Erken Hristiyan sanatı, Geç Antik Çağ'dan Ortaçağ'a kadar (IV. yüzyılın ikinci yarısı- VI. yüzyıl) olan dönemi ifade eder. Yapılar Milano Fermanı (313) ve özellikle İlk İznik Meclisi'nden (325) sonra tek tanrı, yani Hristiyanlığın inanç sistemine göre inşa edilmeye başlamıştır.¹¹ Bazilikalar, Hristiyan dinine göre uyarlanarak ve dış kısmı yarım dairesel, üç cepheli veya beş cepheli ve iç kısmı mihrap şeklinde olan apsis gibi bazı mimari unsurlar eklenerek kiliselere dönüştürülmüştür. Bu dönemde kemerle örtülü nefli kiliseler de mevcuttu. Bazilika türünde olan bu kiliselerden Prizren'deki Baş Melekler ve Aziz Pren Bazilikası, Graçanis'taki bazilika, Kamenisa'daki Aynovse'de "Cezaevi" Bazilikası, İpek'deki bazilika (İpek Patrikhanesi), Mitroviç'teki Banyısk Köyü'ndeki bazilika ve İstog'taki Vrell Köyü'ndeki bazilika (8 nolu resim) zikredilebilir. Dardanyalar- Arbanlara ait olan bu kiliselerin karakteristik özelliği, kemerlerle ve düz kiremitli beşik çatılarıyla örtülü olmasıdır.¹² Bu kiliselerin çoğu yok olmuş veya XIII.-XIV. yüzyıl Orta Çağındaki dini ayinlere göre uyarlanmıştır. Harabe olan bazıları ise zaman içinde uğradıkları değişikliklerle birlikte günümüze ulaşmıştır. Söz konusu olan kiliseler Bizans ve Dardan-Arban tarzındaydılar.¹³ 1054 yılında kiliselerin iki kola ayrılmasından sonra Orta Çağ Kosova sanatında Bizans tarzı hakim

¹⁰ Maja Paroviq-Pesikan, "Anticka Ulpiana prema dosadasnjim istrazivanjima", **Poseban uticak iz starinara**, organ Arheoloskog instituta, nova serija, knjiga XXXII/1981, Beograd, 1982, s. 61-63.

¹¹ Gaspër Gjini, **Skopsko-prizrensk biskupija kroz stoljeca**, Zagreb, 1986, s. 25-27; Fejaz Drançolli, **a.g.e.**, s. 58.

¹² Fejaz Drançolli, **a.g.e.**, s. 59.

¹³ **A.e.**, s. 64.

olmaya başlamıştır.¹⁴ Bu dönemden kalan dini yapıların yanında birçok müstahkem yerleşim de mevcuttur.

Orijinal halini çok az değişiklikle koruyan tarihi ve kültürel eserlerden bazıları XIII.-XIV. yüzyıl Geç Orta Çağ dönemine aittir. Bu eserlerden Ortodoks kültürüne ait olan İpek Patrikhanesi Manastırı, Gracaniça Manastırı, Mitroviça'daki Banyan Manastırı, Liplan'daki Aziz Flori ve Lauri kilisesi, Prizren'deki Aziz Prenon Bazilikası ve Baş Melekler Manastırı ve Deçan Manastırı'dır. Baş Melekler, Deçan ve Banyan Manastırları Bizans ve Romanesk-gotik mimari üslubuyla, diğerleri ise Bizans, özellikle Bizans-Kosova mimari üslubuyla inşa edilmiştir.¹⁵ Söz konusu bu manastır ve kiliseler, dönemin Ortodoks kiliselerine dönüştürülmüştür. Eski Hristiyanlık dönemi kiliselerindendir. Bu eserler, yapısal ve mimari bakımdan söz konusu dönemin mimari özelliklerine sahip olup kubbeyle örtülüdür.¹⁶ Kiliseler, Kosova'da yaşamış ve halen yaşamakta olan Ortodoks halkının kullanımına açıktır. Söz konusu eserler, mimari özelliklerinin dışında anıtsal ve zengin duvar resimleriyle de farklılık göstermektedir. Aynı zamanda bu kiliseler, özellikle Deçan Kilisesi plastik ve heykel süslemeleriyle zengindir. Deçan Manastır Kilisesi'nin İtalyan, Dubrovnik ve Kotor mimarisi ve heykelleri ile birçok ortak unsuru vardır. Bu unsurlar Orta Çağ Hristiyan Arnavut mimarisine XIV. yüzyılın ilk yarısı Nemanyid Krallığı'nın hakimiyeti sırasında Kotor'dan Arnavut kökenli Fra Vita tarafından kazandırılmıştır.¹⁷ Bu tarihi dönemde Kosova halkı İpek, Nobırda, Prizren, Zvecan gibi müstahkem yerleşimlerde yaşamaya

¹⁴ Fejaz Drançolli, **Rrënimi i kullës shqiptare-Destruction of Albanian kulla**, Prishtinë, 2004, s. 37; Jahja Drançolli, "Feja në Kosovë gjatë mesjetës", **Dardania Sacra** 2, Pal Shtufi, Prishtinë, 2000, s. 110.

¹⁵ Fejaz Drançolli, **Trashëgimia monumentale në Kosovë**, Prishtinë, 2011, s. 71-95.

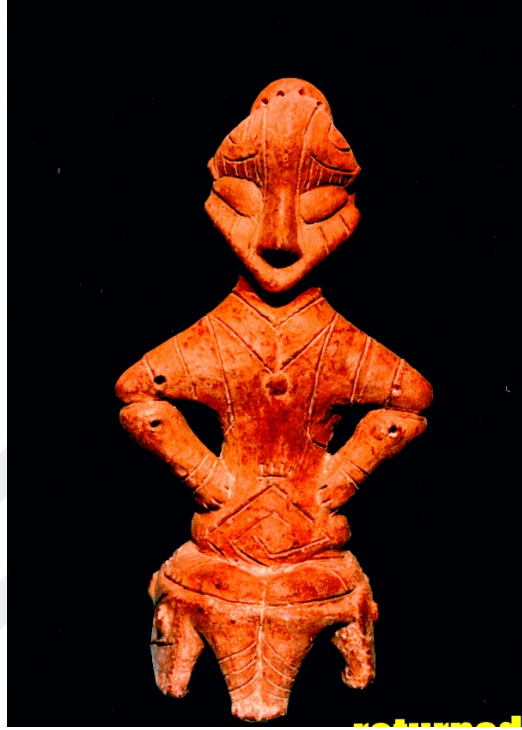
¹⁶ Vladimir R. Petkovic, **Pregled crkvenih spomenika kroz povescicu srpskog naroda**, SAN, Posebno izdanje, knjiga CLVII, Odeljenje drustvenih nauka, Nova serija, knjiga 4, Beograd, 1950, s. 8, 16, 74, 263; Jahja Drançolli, **Raguzanët në Kosovë (prej fundit të shek. XII deri në vitin 1455)**, Instituti i Historisë së Kosovës, Prishtinë, 1986, s. 16, 101; Aleksandar Deroko, **Monumentalna i dekorativna arhitektura u srednjovekovnoj Srbiji**, Beograd, 1963, s. 59; Svetozar Radojic, **Staro srpsko slikarstvo**, Nolit, Beograd, 1966, s. 17-19, 45; Vojislav J. Djuric, Sima Cirkovic, Vojislav Korac, **Pecka Patriarsija**, Jugoslovenska Revija, Beograd, 1990, s. 26.

¹⁷ Fejaz Drançolli, **a.g.e.**, s. 71-95.

devam ediyordu. Bu yerleşim alanları aynı zamanda dönemin savunma ihtiyaçlarını karşılamakta idi. Bu durum Osmanlı döneminde de devam etmiştir.

Şekil 1. Runik. Pithos. (6000-4100). (Muzeu i Kosovës, 1998)

Şekil 2. Priştine. Tahtta oturan Tanrıça. (4100-2700). (Muzeu i Kosovës, 1998)

Şekil 3. Priştine. Ulpiana antik kent (II-VI). (Muzeu i Kosovës, 1998)

Şekil 4. Priştine. Gračanica Manastırı (IV/VI-XIV). (Muzeu i Kosovës, 1998)

1.2. Osmanlı dönemi

1.2.1. Kosova'nın fethi

Coğrafi ve stratejik bir konuma ve doğal güzelliklere sahip olan Kosova, tarih boyunca farklı imparatorluklar ve krallıklar için önemli bir bölge olmuştur. Bu nedenle Kosova farklı tarihi dönemlerde savaşlar ve göçlere uğramış ve büyük güçlerin eline geçmiştir.¹⁸ Bunlardan biri de dünya tarihinde en güçlü ve en gelişmiş imparatorluklardan biri olan Osmanlı İmparatorluğu'dur.

Osmanlıların Balkan, özellikle Kosova topraklarıyla ilk ilişkileri, XIV. yüzyılda başlamıştır. XIV. yüzyılda Balkanlar'da meydana gelen istikrarsız siyasi durum,

¹⁸ Skender Rizaj, *Kosova gjatë shekujve XV, XVI dhe XVII*, Rilindja, Prishtinë, 1982, s. 13, 15, 16; Muhamet Tërnavë, *Popullsia e Kosovës gjatë shekujve XIV-XVI*, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 1996, s. 20, 21.

Osmanlıların bu bölgede fetih hareketlerini daha hızlı bir şekilde genişletmesini sağlamıştır.¹⁹ 1389 yılında Sultan Murad'ın liderliğindeki Osmanlı ordusu, Kosova Ovası'nda Balkan İttifakı ordusuyla karşı karşıya gelmiştir.²⁰ Bu savaş aynı zamanda Osmanlıların bugünkü Kosova topraklarıyla ilk teması olmuştur. Kosova'nın kesin fethi ise 1455-1462 yıllarında Fatih Sultan Mehmet döneminde gerçekleşmiştir..²¹

Kosova toprakları, Osmanlı İmparatorluğu için büyük bir stratejik ve ekonomik öneme sahiptir. Balkanlar'ın tam merkezindeki konumu, Üsküp'ün kuzey Balkan'a bağlanmasını ve Osmanlıların Bosna'ya girmesini sağlamıştır. Kosova'nın yeraltı maden zenginliği, özellikle doğu kesimindeki Trepça ve Novobordo madenleri ise Osmanlıların maden ticaretini kontrol etmesini sağlamıştır.²²

Osmanlı hakimiyeti altına girmesinin ardından Kosova'ya valiler, askeri ve idari personel, din adamları vs. tayin edilmiştir.²³ Priştine'de Osmanlı Gümrüğü kurulmuştur.²⁴ Rumeli eyaletine bağlı Kosova toprakları önce Vlk vilayetinin bir parçasıdır, sonra da Vıçitırın Sancağı'na bağlanmıştır.²⁵

Kosova'nın bugünkü toprakları, XIX. yüzyılın ortasında, Tanzimat'tan sonra Kosova Vilayeti'ne dahil edilmiştir. Kosova Vilayeti, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki topraklarında nüfusu çoğunlukla Arnavut olan dört vilayetten (İşkodra, Manastır ve Yanya) biriydi. Kosova Vilayeti; Niş Sancağı (Bugün Sırbistan'a bağlı),

¹⁹ Skender Rizaj, **a.g.e.**, s. 16; Halil Inalcik, **An economy and social history of the Ottoman Empire**", Volume I: 1300-1600, Cambridge University Press, 1994, s. 11-12; Anton Minkov, **Conversion to Islam in the Balkans: Kısve Bahasi Petitions and Ottoman Social Life, 1670-1730**, Brill, Leiden, 2004, s. 28.

²⁰ Halil Inalcik, **a.g.e.**, s. 12; Skender Rizaj, **a.g.e.**, s. 17; Jahja Drançolli, "Illyrian-Albanian Continuity on the Areal of Kosova", Zagreb, 2008, s. 39; Noel Malcolm, **Kosova – Një histori e shkurtër**, Çev. Abdullah Karjagdiu, Botimi i III, Koha, Prishtinë, 2011, s. 104-105; Iljaz Rexha, "Kosova before and during the Ottoman period of XV-th and XVI-th centuries", **Türk Tarihinde Balkanlar**, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları, Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2013, s. 14-15.

²¹ Skender Rizaj, **a.g.e.**, s. 19-20, 34; Muhamet Tërnav, **a.g.e.**, s. 391.

²² Muhamet Tërnav, **a.g.e.**, s. 391, 392.

²³ Antonina Zhelyazkova, "Islamization in the Balkans as a Historiographical Problem: The Southeast-European perspective", **The Ottomans and the Balkans: A discussion of Historiography**, Brill, Leiden, 2002, s. 240, 241; Feridun Emecen, "Kuruluşun Küçük Kaynarca'ya", **Osmanlı devleti tarihi**, Cilt I, İstanbul, Zaman, 1999, s. 14.

²⁴ Skender Rizaj, **a.g.e.**, s. 19-20, 34; Muhamet Tërnav, **a.g.e.**, s. 391, 392.

²⁵ Muhamet Tërnav, **a.g.e.**, s. 21.

Prizren Sancağı, Üsküp Sancağı (Bugün Makedonya'ya bağlı) ve Debre Sancağı (Bugün Makedonya'ya bağlı) olmak üzere dört sancağa bölünmüştür.²⁶ İlk başkenti Prizren'dir. XIX. yüzyılın sonunda siyasi nedenlerden başkenti önce Priştine'ye (1875), sonra da Üsküp'e (1888) taşınmıştır. Aynı şekilde 1888 yılından sonra Üsküp, Priştine, İpek, Prizren, Yeni Pazar ve Taşlıca olmak üzere beş sancağa bölünmüştür.²⁷ Kosova toprakları, Osmanlı döneminde idari teşkilatın değişmesi ve siyasi nedenlerden dolayı çoğu kez farklı idari birimlere bölünmüştür.

Osmanlıların Kosova'daki hakimiyeti, 1912 yılına kadar sürmüştür. Kosova'nın bugünkü toprakları, Balkan Savaşları sonrasında Londra Büyükelçiler Konferansı'nın (1912-1913) kararlarıyla Arnavutluk'tan ayrılmış ve Sırbistan'a verilmiştir. 1913 yılından 1999 yılına kadar Sırbistan'ın bir parçasıdır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra (1918) Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın bir parçası olmuştur.²⁸ II. Dünya Savaşı'ndan sonra (1945) 1999 yılına kadar ise Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ne bağlıdır. Kosova, 1998/99 savaşından sonra NATO'nun müdahalesi ile uluslararası koruma altına alınmıştır. 17 Şubat 2008 tarihinde ise bağımsız bir devlet haline gelmiştir.

1.2.2. Kosova'da Osmanlı mirası

Kosova'nın fethedildiği 1455 senesinden bu toprakların elimizden çıktığı 1912 yılına kadar -yaklaşık 500 sene- bölge dini, sivil ve askeri mimarinin en güzel örnekleriyle donatılmıştır.²⁹ Cami, tekke, türbe, medrese gibi dini yapıların dışında; hamamlar, köprüler, kervansaraylar hanlar, eski çarşılar, geleneksel konutlar, kuleler

²⁶ Liman Rushiti, **Ndarja territoriale dhe rregullimi administrativ i Kosovës 1878-1941**, Instituti i Historisë- Prishtinë, Prishtinë, 2004, s. 13.

²⁷ **A.e.**, s. 14, 19.

²⁸ Noel Malcolm, **a.g.e.**, s. 342.

²⁹ Skender Rizaj, **a.g.e.**, s. 20; Akademia e Shkencave të Shqipërisë, **Historia e popullit shqiptar I**, Botimi i 3, ETMMKSAK, Prishtinë, 1967, s. 222.

gibi sivil mimari eserler de inşa edilmiştir.³⁰ Aynı zamanda 1912 yılına kadar kullanımda olan antik kaleler onarılmış ve Kaçanik Kalesi yapılmıştır. Yukarıda adı geçen mimari eserler, büyük bir öneme sahip olmakla birlikte hala bilinmeyen sanatçıların ve ustaların hünelerini de göstermektedir.

Kosova'da inşa edilen ilk yapılar, camilerdir. Camilerin inşa edilmesiyle İslam dininin yerel halk arasında yaygınlaşması amaçlanmaktadır. Camiler özellikle tarımsal ve hayvansal ürünler, el işçiliği gibi ürünlerin satıldığı pazarların bulunduğu açık yerlerde inşa edilmiştir. Bu uygulama Kosova şehirlerinin gelişmesini sağlamıştır.³¹

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Kosova'nın Mitroviça, Zvecan, Priştine, Kacanik, Yakova, Vıçitrin ve Kosova Ovası gibi birçok şehrini ziyaret eden Evliya Çelebi de Kosova'daki Osmanlı eserleri hakkında bilgi vermiştir. Evliya Çelebi, Kosova'daki eserler hakkında detaylı bilgi vermese de onların karakteristik özelliklerini anlatmıştır. Mitroviça'daki Bektaşî Mustafa Baba Tekkesi ile Zvecan'daki cami, han, hamam ve birkaç dükkân,³² Yakova'daki iki cami, birkaç mescit, kurşunla kaplı hamam ve 300 dükkândan söz etmiştir.³³ Çelebi, Priştine'den bahsederken dini ve sivil yapılar hakkında da bilgi vermiştir. Priştine'de 2060 tek ve çok katlı konut olduğunu belirtmiştir. Yapılar taşlardan yapılmıştır. Ve geleneksel kiremitlerle örtülüdür. Konutlar iyi durumdadır. Çelebi, Priştine'de 17 han, büyük bir hamam ve Gazi Sultan II. Mehmet Han tarafından yaptırılan Fatih Camii bulunduğunu söylemiştir. Aynı zamanda Eski Çarşı hakkında istatistik bilgiler vermiş, içinde 300 dükkân olduğunu belirtmiştir.³⁴

Evliya Çelebi, Vıçitrin'da bir kale, 2000 tek ve çok katlı konut bulunan dört mahalle olduğunu belirtmiştir. Konutlar taşlardan yapılmış ve geleneksel kiremitlerle örtülmüştür. Aynı zamanda çarşı, Eski Cami, medreseler, tekkeler, mektepler ve Eski

³⁰ Orges Drançolli, **Trashëgimia kulturo-historike e provincies islame në Kosovë**, Universiteti i Prishtinës, Fakulteti Filozofik, Departamenti i Historisë, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Prishtinë, 2013, s. 49-50.

³¹ Fejaz Drançolli, **a.g.e.**, s. 128

³² Evliya Çelebi, **Putopis**, Çev. Hazim Sabanovic, IRO "Veselin Maslesa" Sarajevo, 1979, s. 268-270.

³³ **A.e.**, s.341.

³⁴ **A.e.**, s. 277-278.

Hamam hakkında bilgi vermiştir.³⁵ Evliya Çelebi, Kosova Ovası'ndaki Sultan Murat Türbesi ve Kaçanik'teki Koca Sinan Paşa Camii ve kareli planlı kaleyi de Seyahatnamesinde anlatmıştır.³⁶

Osmanlı döneminde Kosova'da 356 cami ve mescit inşa edilmiştir. Bunlardan 13 tanesi XV. yüzyıla, 36 tanesi XVI. yüzyıla, 37 tanesi de XVII, 72 yapının XVIII. yüzyılda, 174 yapının XIX. yüzyılda ve 24 yapının da XX. yüzyılın başında inşa edildiği bilgisi de mevcuttur.³⁷

1.3. Günümüzde Kosova Cumhuriyeti

Kosova bağımsızlığını 17 Şubat 2008 tarihinde kazanmıştır. Başkenti Priştine'dir. Balkan yarımadasının batısında bulunmaktadır. Yüzölçümü 10,887 km² dir. Batısında Arnavutluk, kuzeybatısında Karadağ, kuzeydoğusunda Sırbistan ve güneyinde Makedonya ile komşudur. Çok uluslu bir toplum yapısına sahiptir. Nüfusu yaklaşık 2 milyondur.³⁸ Çoğunluğu Arnavut, diğer azınlık grupları ise Boşnaklar, Sırlar, Türkler, RAE (Romalar , Aşkaliler ve Mısırlılar) ve Gorali' dan oluşmaktadır.³⁹

Kosova'nın önemli şehirleri Priştine, İpek, Prizren, Vıçiturn, Mitrovica, Yakova, Gilan, Kaçanik, Firzovik ve Nobirda'dır.

Kosova, karasal bir iklime sahiptir. Ortalama yükselliği 800 m. olan dağlarla çevrilidir.⁴⁰ Dağlık arazi, Kosova topraklarının en büyük parçasını kaplamaktadır. Ovalık arazi ise daha küçük bir alanı oluşturmaktadır. Sınırları içindeki çok sayıda nehir, doğudaki Ege denizine ve batıdaki Adriyatik denizine dökülmektedir.

Sahip olduğu iklim koşullarından dolayı Kosova'da yaşam imkanları elverişlidir. Bu nedenle de tarih boyunca köyler ve şehirler inşa edilmiş ve gelişmiştir. Tarihten

³⁵ A.e., s. 275-277.

³⁶ A.e., s. 278-279.

³⁷ Lista e xhamive nga Arkivi i Bashkësisë Islame të Kosovës, Prishtinë, 1999. (Bkz. Ek1.)

³⁸ Agjencia e Statistikave të Kosovës, **Vlerësim – Popullsia e Kosovës 2016**, Prishtinë, Qershor, 2017, s. 10; Hivzi Islami, “Popullsia”, **Kosova, vështrim monografik**, Akademia e Shkencave dhe Arteve e Kosovës, Prishtinë, 2011, s. 132.

³⁹ Hivzi Islami, **a.g.e.**, s. 140.

⁴⁰ Noel Malcolm, **a.g.e.**, s. 35-36.

kalan mirasın bir kısmı günümüzde hala mevcuttur. Bugün de Kosova’da tarih öncesi yaşam izleri bulunabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİ MİMARİ ESERLERİNİN GEÇİRDİKLERİ YIKIMLAR VE BOZGUNLAR

2.1. Osmanlı dönemi mimari eserlerinin geçirdikleri yıkımlar ve bozgunlar

Kosova’da İkinci Dünya Savaşı’na kadar çok sayıda dini ve sivil mimari eser mevcutken günümüzde sanatsal, kültürel ve tarihi değerlere sahip olan bu eserlerin çoğu mevcut değildir. Sebebi sosyalizm-komünizm döneminde “Yenilerini inşa etmemiz için eskilerini yıkalım” ideolojisidir.⁴¹ Bu görüşten en çok Kosova’daki tarihi mirasın önemli kısmını oluşturan Osmanlı eserleri etkilenmiştir. Vıçitırın, Priştine, İpek, Prizren, Yakova, Kaçanik gibi şehirlerde çok sayıda cami ve kapalıçarşılar vardı.⁴² Şehirlerin çekirdeğini oluşturan çarşılar mimari özellikleri bakımından dikkate değerler. Şehirleşme çalışmaları sırasında çeşitli yüzyıllara tarihlenen onlarca külliye ve dini yapı yok olmuştur. Bu yapılar arasında Priştine’deki Lukaç Camii, Prizren’deki Arsata Camii, İpek’teki Şuşter Camii, Mitroviça’daki Muzhiçi Camii sayılabilir. Aynı zamanda köylerde ve şehirlerdeki sivil mimari örnekleri, evler de yok olmuştur. Konak olarak bilinen bu eski evlerin birden fazla katı, çeşmeleri ve büyük bahçeleri vardı.

Son savaşta da Kosova’daki tarihi mirasın çoğu yok olmaktan kurtulamamıştır.⁴³ Söz konusu savaşta 218 cami, dört medrese, dört mektep, iki türbe, altı tekke, bir çift

⁴¹ Eliza Hoxha, “Prish-ti-na”, **Heritage of Prishtina – Remained Heritage of Prishtina**, Cultural Heritage Without Borders, Prishtina, 2008, s. 9-10.

⁴² **Problemi, Zastite i ekzistencije spomenika kulture na Kosovu i Metohiji**, VII Savetovanje konzervatora Jugoslavije, Pec, Prizren, Pristina od 23 do 28 X 1967 godine, Zbornik radova i saopštenja, Pristina, Beograd, 1968 s. 199-215; Lista e Dokumentacionit të Institutit të Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës, Prishtinë, 1999.

⁴³ Fejaz Drançolli, **Monumentet e shkatërruara në Kosovë 1998/1999**, Instituti për hulumtimin e krimeve të luftës, Prishtinë, 2015, s. 9; Fejaz Drançolli, **Trashëgimia e Shkatërruar në Kosovë 1998/99**, Instituti për Hulumtimin e Krimeve të Luftës, Prishtinë, 2017, s. 9, 10.

hamam, belgeler, 1200 Kur'an-ı Kerim nüshası ve çok sayıda yazma kitap yakılıp yok edilmiştir.⁴⁴ Ayrıca yakılıp bombalanmış pek çok caminin yanı sıra tezimize konu olan dört kubbeli cami de vardır. Bu camiler çalışmamızda ele alınmıştır. Vıçitırın, İpek ve Yakova'daki eski çarşılar da yakılarak yok edilmiştir. Bu çarşılarda 550'i zemin katta, 177'si birinci katta ve 121'i ikinci katta bulunan toplam 848 dükkân yok olmuştur. Yakılanlar arasında geleneksel mimariye sahip 33 ev, 684 kule ve daire, Mehmet Paşa Medresesi'nin bir parçası ve kütüphanesi, Hadım Camii'nin kütüphanesi ve çevresi de vardır. Aynı zamanda 9 hazire, bir köprü, 14 değirmen ve anıtsal değerlere sahip çok sayıda yapı da yok olmuştur.⁴⁵ Günümüzde kalan kültürel ve tarihi mirasımız, UNESCO gibi uluslararası yüksek denetim kurumlarının uluslararası kanunlarıyla korunmaktadır. Bu boyutta tahribat dünyanın hiçbir yerinde olmamıştır. Çünkü bu tahribatla bir milletin kültürü, tarihiyle birlikte insanlık da yok edilmeye çalışılmıştır.⁴⁶

⁴⁴ Fejaz Drançolli, Njazi Haliti, Osmon Gojani, **Trashëgimia Historiko-Kulturore e Kosovës (gjendja dhe dëmet)**, Dokumentacioni i Institutit të Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës, Prishtinë, 2006.

⁴⁵ A.e.

⁴⁶ 1998/99 Arnavut-Sırp savaşı sırasında çok sayıda Osmanlı kültürel-tarihi mirası yok edildi. Bu tarihi eserler Sırbistan devleti tarafından yıkıldı, yakıldı ve bombalandı. Bu felaket 1998 yılında başladı ve 12 Haziran 1998 tarihinde sona erdi.

Şekil 5. İpek. Bayraklı Camii. 1998/1999 savaşında zarar görmüş hali. (IHKL, 1999)

Şekil 6. İpek. Bayraklı Camii. 1998/1999 savaşında zarar görmüş hali. (IHKL, 1999)

Şekil 7. Priştine. Lap Camii. 1998/1999 savaşında zarar görmüş hali. (IHKL, 1999)

Şekil 8. Priştine. Lap Camii. 1998/1999 savaşında zarar görmüş hali. (IHKL, 1999)

Şekil 9. Rogova. Hasan Ağa Camii. 1998/1999 savaşında zarar görmüş hali. (IHKL, 1999)

Şekil 10. Rogova. Hasan Ağa Camii. 1998/1999 savaşında zarar görmüş hali. (IHKL, 1999)

Şekil 11. Yakova. Hadım Camii. 1998/1999 savaşında zarar görmüş hali. (IHKL, 1999)

Şekil 12. Yakova. Hadım Camii. 1998/1999 savaşında zarar görmüş hali. (IHKL, 1999)

2.2. Osmanlı mirasının önemi ve rolü

Kosova'da geçmişten gelen tarihi-kültürel miras, bölgede mimari ve sanatsal zenginliği ifade etmektedir. Putperest, Hristiyan ve İslam dinine ait olup olmadığına bakılmaksızın kültürel çeşitliliği temsil ederler. Bu tarihi mirasın bulunduğu topraklarda Arnavutlar çoğunlukta olup diğer milletler de farklı sebeplerle yerleşmişlerdir ve günümüzde de yaşamaktadırlar. Bu yüzden eserler yalnız Arnavutlara değil, bu topraklarda yaşayan bütün milletlere ait olması bakımından önemlidir.

Osmanlı dönemine ait mimari eserler de sanatsal ve tarihi eserlerin arasında yer almaktadır. Bu dönemin mimari eserleri tarih boyunca birçok tahribata uğramalarına rağmen günümüzde birçoğu hala mevcuttur. Karşıladıkları bütün zorlukları aşarak ayakta kalmayı başarmışlardır. Anıtsal eserlerin ve özellikle kubbeli camilerin çoğu orijinal hallerini koruyabilmiştir.

Bu eserler farklı ekonomik, politik, sosyal, kültürel, tarihi ve dini şartlarda, Bizans-Hristiyan sanatının geliştiği ve hâkim olduğu topraklarda inşa edilmişlerdir. Arnavutların İslamiyeti kabulüyle Kosova'da dini, kamusal ve özel yapıların inşa edilmesi için imkânlar sağlanmıştır. Eserlerin çeşitliliği ve önemi incelendiğinde İslamiyeti kabul eden Arnavutlar'ın bu yapıları çok önemseydiği sonucuna varılır.

Kosova'da en çok korunan tarihi miras, Osmanlı döneminin mimari eserleridir. Bu eserler, tarihi ve kültürel mirasın çoğunu oluşturmaktadır. Kosova halkı bu kültürel mirası kullanmış ve günümüzde de kullanmaktadır. Bu kültürel miras aynı zamanda yerel halkın ve gelecek nesillerin yetişmesinde büyük rol oynamaktadır. Bu bağlamda da yerel halkın geleneksel yapı mimarisini tanımasına vesile olur.

Diğer mimari eserler gibi klasik camiler de inşa edildikleri dönemin sanatsal ve teknik seviyesini göstermektedirler. Osmanlı sanatının eserleri, geleneksel mimarinin ustalarının resim ve plastik süslemelerde ve mimari yapılardaki tecrübeleri ve maharetlerini de göstermektedir. Bu döneme ait eserler dönemin sanatsal yaratıcılığına tanıklık etmekle birlikte söz konusu dönemin tarihi, dini, sosyal, kültürel ve ekonomik

durumlarını da göstermektedirler. Bahis konusu eserler yalnızca yerel halk için değil, aynı zamanda diğer millerler için önem taşımaktadırlar. Tarihi ve kültürel miras ve sanat, sınır tanımaz. Yalnız bulunduğu topraklara ait olmayıp evrenseldir.

2.3. Kosova'da çağdaş mimarlığın ilham kaynağı olarak geleneksel mimarlık

Kosova'daki şehircilik ve mimari Osmanlı döneminde köklü bir değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikler geleneksel mimaride dini, sivil, kamu ve konut yapılarında görülmektedir. İslamiyetin yayılmasını hızlandırmak için farklı bölgelerde çok sayıda cami yaptırılmıştır. XVIII-XIX. yüzyıllar arasında yerel tarzda inşa edilen dini yapılar da vardır.

Dini, kamu, konut gibi bazı geleneksel yapılar, devletin koruması altındadır.⁴⁷ Devletin koruması altında bulunan kamu ve özel yapıların ve külliyelerin sayısı çok değildir. Geçmiş yüzyıllardan kalan geleneksel mimari mirasın bir parçası olan kubbeli camiler ve Osmanlı döneminin diğer mimari eserleri, dönemin güçlü tanıklarıdır. Farklı mimari tarzlara ve unsurlara sahip olan bu eserler, geleneksel mimariyi zenginleştirmekte ve bulundukları çevreyi güzelleştirmektedir. Ayrıca inşa edildiği dönemlere ve bölgelere tanıklık etmekte ve yeni tasarımcıların ve mimarların ilham kaynağı olmaktadır. Bu eserlerin bazı mimari unsurlarının, yapım ve duvar tekniklerinin, yerel inşa malzemelerinin çağdaş yapıların inşasında kullanılması gerekmektedir. Bununla geleneksel mimarinin devamının sağlanması ve yapıların aralarında kopukluk olmaması amaçlanmalıdır. Eski veya geleneksel mimarlık, yeni tasarımcıların ve mimarların çağdaş mimari eserlerine kaynaklık etmelidir.

Çağdaş mimarlar, dekoratörler ve tasarımcılar geleneksel mimarlığın dini ve sivil mimari yapılarının iç ve dış elemanlarını incelemelidir. Geleneksel mimari eserlerin

⁴⁷ **Problemi, Zastite i ekzistencije spomenika kulture na Kosovu i Metohiji**, VII Savetovanje konzervatora Jugoslavije, Pec, Prizren, Pristina od 23 do 28 X 1967 godine, Zbornik radova i saopštenja, Pristina, Beograd, 1968 s. 199-215; Lista e dokumentacionit të Institutit të Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës, Prishtinë, 1999.

bulundukları yerlerde inşa edilen yeni yapılar, çevre şartlarına uygun olmalı ve anıtsal yapıların veya külliyelerin bütünlüğünü bozmamalıdır. Yeni mimarların, geleneksel mimari eserlerindeki mimari ve dekoratif elemanları iyice inceleyip gerekenleri yeni yapılara uygulamaları gerekmektedir. Bu şekilde geleneksel ve çağdaş mimarlık arasında ilişkiler korunmuş olacaktır. Zengin geleneksel mimariden uzaklaşılması düşüncesi onu iyi tanımamaktan, ilham kaynağı olarak almamaktan ve mimari elemanlarını modern mimari yapılarda uygulamamaktan kaynaklanmaktadır. Çağdaş mimari eserler incelendiğinde onlarda geçmişi ve geleceği bağlayan yerel elemanların bulunmadığı görülmektedir. Son yirmi yılda inşa edilen camilerin geleneksel Osmanlı mimarisinin elemanlarını taşımadıklarını görmekteyiz. Bu caminin inşasını maddi olarak karşılayanların hazır projeler getirmelerinden ve çevre, inşaat kriterlerini dikkate almaksızın caminin inşasına izin verilmesinden kaynaklanmaktadır.

Kosova'daki cami kubbelerinin dönemin modern mimarisiyle iç içe geçtiği nadir yapılardan biri, anıtsal bir yapı olan Priştine Üniversitesi "Pjeter Bogdani" Kütüphanesi'dir. Bu yapı farklı büyüklükte 99 kubbeyle örtülmektedir. Kubbelerin plastik malzemeleri çok parçalıdır ve metal çerçevelere yerleştirilmiştir. Kütüphane ana kubbeden aydınlatılmaktadır. Söz konusu kütüphane XX. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiştir.⁴⁸

Bu tarz eserlerin çoğalması, geleneksel mimari ile yeni mimarinin kaynaşmasına ve bütünleşmesine imkân sağlayacaktır.

⁴⁸ Kutüphane projesi Hırvat asıllı Andrija Mutnjakovic tarafından gerçekleştirilmiştir.

Şekil 13. Priştine. Priştine Üniversitesi “Pjeter Bogdani” Kütüphanesi. (Orges Drançolli, 2018)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATALOG

KOSOVA'DAKİ KUBBELİ CAMİLER

3.1. Çarşı Camii

Yeri : Eski Priştine'nin merkezindedir

Tarihi :Başlangıç 1389 – Bitiş 1461/62

Tarihçe:

Yapı Muradiye Camii, Taş Cami, ve Pazar Camii adlarıyla da anılmaktadır. Kosova bölgesinde inşa edilen ilk cami olma özelliğini taşır. Yıldırım Beyazıd tarafından babası I. Murad adına yaptırılmıştır. 1389 senesinde temelleri atılan caminin inşası II. Murad zamanında da devam etmiştir. Tamamlanması ise Fatih Sultan Mehmet zamanında 1461/62 senesinde olmuştur. ⁴⁹ Caminin yanına Fatih zamanında bir de hamam ve şadırvan eklenmiştir. Zaman içinde harap olan cami 1909 senesinde Sultan II. Abdülhamit'in emriyle tamir edilmiştir. Bu onarım sırasında üç kubbeli son cemaat yeri yıkılmış, yerine iki katlı kapalı bir mekan ilave edilmiştir. ⁵⁰

Mimari özellikleri:

Kare planlı 10,86 x 10,51m. ölçülerine sahip cami tek kubbe ile örtülüdür. ⁵¹ Moloz taş malzeme ile inşa edilmiştir. Önünde üç gözlü bir son cemaat yeri vardır. Tek şerefeli kesme taştan yapılmış bir minaresi mevcuttur.

⁴⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Yugoslavya**, III Cild, 3. Kitab, Bilmen Basımevi, İstanbul, 1981, s. 157; Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I**, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 493; Nimetullah Hafız, Mucahit Asim, "Priştine Kitabeleri", **Çevren Dergisi**, sayı 79/80, Rilindja, Prishtinë, 1990, s. 79; Fejaz Drançolli, "Disa ndërtime arkitektonike islame të shek. XV në Prishtinë", **Feja, Kultura dhe Tradita Islame ndër Shqiptarët (simpozium ndër kombëtar)**, Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, Prishtine 1995, s. 169.

⁵⁰ Ekrem Hakkı Ayverdi, **a.g.e.**, s. 158; Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 493-494.

⁵¹ Gani Gashi, **Tash- Çarshi Xhamia e Prishtinës**, Instituti i Kosovës për Mbrotjtjen e Monumenteve të Kulturës, Prishtinë, 2010.

Caminin önünde yer alan kubbeyle örtülü üç gözlü son cemaat yeri zaman içinde harap olmuştur. 1909 senesinde II. Abdülhamid tarafından yapılan köklü tamirat sırasında yıktırılmış ve bu alana iki katlı kagir bir mekan eklenmiştir.⁵² Cephenin ortasında yer alan giriş kısmı dışa taşkın olarak vurgulanmıştır. Yuvarlak kemerli kapıya iki yandan merdivenlerle ulaşılmaktadır. Dikdörtgen pencerelerle aydınlatılan alt kat son cemaat yeri, yuvarlak kemerli pencerelerle aydınlatılan üst kat ise hanımlar mahfili olarak kullanılmıştır. Alt katta içerde kapının sağında yer alan merdivenle hanımlar mahfiline ulaşılmaktadır.

Son cemaat yerinden harime giriş yuvarlak kemerli bir kapı ile sağlanmıştır. Kapının iki yanında dikdörtgen iki pencere bulunur. Harimin aydınlığı cephelere açılan üç sıra halindeki pencerelerle sağlanmıştır. Pencereler cephelere altta iki tane dikdörtgen, üstünde üç tane yuvarlak kemerli ve en üstte de yuvarlak birer pencere şeklinde yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin dış cephede yer alan kemerleri tuğladan yapılmıştır. Kubbeye geçiş neredeyse yere kadar uzanan pandantiflerle sağlanmıştır. Kubbe on iki köşeli bir kasnağa oturmaktadır. Kasnağın her köşesine de yuvarlak kemerli birer pencere açılmıştır.

Girişin karşısında taş mihrap ile ahşap bir minber yer alır. Mihrabın solunda ise taş bir vaaz kürsüsü bulunur.

Girişin üzerinde ise dilimli altı ahşap sütuna oturan, ortası yüksek tutulmuş ahşap bir hanımlar mahfili yer alır. Bu mahfile dışarıdan son cemaat yerinin kuzeybatı tarafından açılan bir kapıdan ulaşılır.

Harimin döşemesi pişmiş topraktan yapılmış altıgen levhalar şeklindedir.

Caminin güneybatısında yer alan minare harimle son cemaat yerinin birleştiği köşede yer alır. 32 m. yüksekliğindedir. Kûlahı da dahil olmak üzere tamamen kesme taştan yapılmıştır. Tek şerefelidir. 114 taş basamakla şerefeye ulaşılmaktadır.

⁵² Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 493.

Fatih döneminde yapıya bir şadırvan eklenmiştir. Şadırvan taştan yapılmıştır. Sekizgen planlıdır ve üzeri açıktır. Sekizgenin her köşesinde musluk yer alır.

Süsleme özellikleri:

Yapının içinde geç dönemde yapılan tamir sırasında eklendiği anlaşılan kalem işleri mevcuttur.⁵³ Bu kalem işleri mihrapta, pencerelerde, pendentiflerde ve kubbede yer alır. Bu motifler Balkanlara has pastel renklerle yapılmıştır. Bitkisel süslemeler hakimdir. Vazo içinde çiçekler, kıvrımlı dallar, perde motifleri kullanılmıştır.

Orijinal olarak günümüze gelen mihrap⁵⁴ dikdörtgen taş bir çerçeve içine alınmıştır. Beş köşeli mihrap nişi taştandır ve mukarnaslıdır. Üzerinde mihrap âyeti yazılıdır. Geç dönemde mihrabın iki yanına birer kalem işi sütun yapılmıştır. Mihrap ayetinin iki yanına da vazo içinde çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Mihrabın içinde yine geç dönemdeki tamir sırasında eklendiği anlaşılan uçları püsküllü perde motifleri yer alır. Burada kullanılan sarı, yeşil gibi pastel renkler de yine Balkan topraklarında çok karşımıza çıkmaktadır.

Herhangi bir süslemeye sahip olmayan ahşap minber orjinal halini muhafaza etmektedir.⁵⁵

Kuzeydoğu duvarında yer alan vaaz kürsüsü taştan yapılmıştır. Üst kısmı kafes oyma tekniğinde ahşap parmaklıkla çevrelenmiştir. Kürsüye ahşap bir merdivenle çıkılmaktadır.

Ahşap hanımlar mahfilinde de çiçek motifli kalem işleri görülmektedir.

Günümüzdeki durumu:

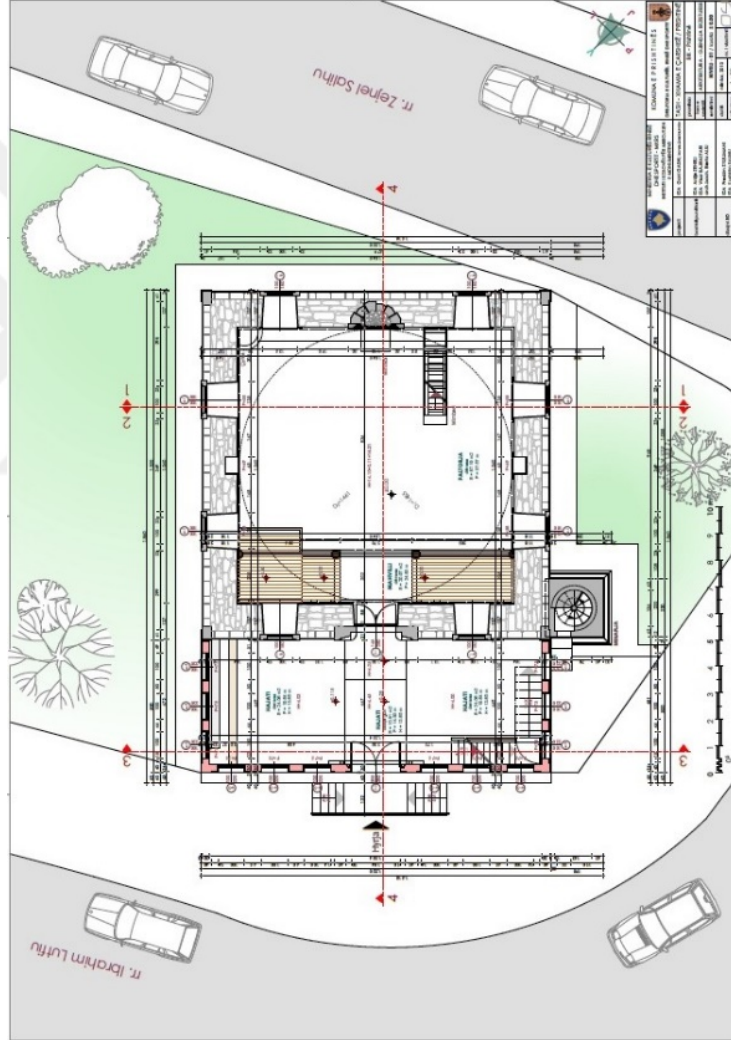
Fatih döneminde yapıya eklenen hamam mevcut değildir. Eski kaynaklardan varlığı bildiğimiz, şehrin önde gelenlerinin medfun olduğu hazire ve güzel hatlarından dolayı Nişanlı Mezarlar olarak adlandırılan mezartaşları günümüze ulaşmamıştır. Bunlar İkinci Dünya Savaşı bitiminden sonra (XX. yüzyılın kırkinci ve ellinci yıllarında ve

⁵³ Ekrem Hakkı Ayverdi, **a.g.e.**, s. 157, Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 493.

⁵⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, **a.g.e.**, s. 157, Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 493.

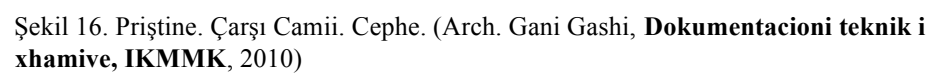
⁵⁵ Ekrem Hakkı Ayverdi, **a.g.e.**, s. 157, Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 493.

XXI. yüzyılın ilk on yılında) yetkisiz ve bilinmeyen kişiler tarafından kaldırılmışlardı. Kosova'daki diğer hazireler de aynı akıbeti yaşamıştır.⁵⁶ Cami 2012 senesinden beri restore edilmektedir. Günümüzde ibadete açık değildir.

Şekil 14. Priştine. Çarşı Camii. Plan. (Arch. Gani Gashi, **Dokumentacioni teknik i xhamive, IKMMK**, 2010)

⁵⁶ Raif Virmića, **Priştine Camileri**, Türk Demokratik Birliği, Prizren, 1997, s. 53-54.

Şekil 17. Priştine. Çarşı Camii. Eski resim. (IKMMK)

Şekil 18. Priştine. Çarşı Camii. Restorasyondan önce. (Afrim Hajrullahu, IKMMK)

Şekil 19. Priştine. Çarşı Camii. Restorasyon sırasında. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 20. Priştine. Çarşı Camii. İç mekanı. (Afrim Hajrullahu, IKMMK).

Şekil 21. Priştine. Çarşı Camii. Mihrab detayı. (Afrim Hajrullahu, IKMMK).

Şekil 22. Priştine. Çarşı Camii. Mahfil detayı. (Afrim Hajrullahu, IKMMK).

Şekil 23. Priştine. Çarşı Camii. Kubbe göbeği. (Afrim Hajrullahu, IKMMK).

3.2. Fatih Camii

Yeri : Eski Priştine'nin merkezindedir.

Tarihi : 1461/62

Tarihçe:

Sultan II. Mehmed tarafından 1461/62 senesinde yaptırılmıştır.⁵⁷ Büyük Cami, Sultan Camii gibi isimlerle de bilinmektedir. Cami bulunduğu mahalleye "Sultan Mehmet Han Gazi Camii Mahallesi" adını vermiştir.⁵⁸

Yapının yanında Eski Hamam veya II. Mehmet Han Hamamı olarak adlandırılan bir hamam ile 19. yüzyıla tarihlenen bir saat kulesi bulunmaktadır.⁵⁹

Cami zaman içerisinde oldukça hasar görmüştür.⁶⁰ Hasarlar hem mimaride hem de süslemelerindedir. 18. ve 19. yüzyılda harim ile son cemaat yerindeki süslemeler tamir geçirmiş,⁶¹ 1961-62 yıllarında avlunun sütunlarına müdahale edilmiştir. 1964 ve 1967 yıllarında 17 metre yükseklikte minarenin üst kısmı için tedbirler alınmıştır.⁶² Son olarak 2009/2013 yılları arasındaki bir restorasyon daha geçirmiştir.

⁵⁷ Ekrem Hakkı Ayverdi, **a.g.e.**, s.154; Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 412; Nimetullah Hafız, Mucahit Asim, **a.g.e.**, s. 77; Husref Redzic, "Pet osmanliskih gradjevina na Kosovu i Metohiji", **Starina Kosova i Metohije I**, OZZSK, Pristina, 1961, s. 97.

⁵⁸ Skender Rizaj, **a.g.e.**, s. 245.

⁵⁹ Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 412, 546.

⁶⁰ Tefik Morina, "Monumentet e kulturës islame në Kosovë dhe mbrojtja e tyre gjatë periudhës 1945-1992", **Feja, Kultura dhe Tradita Islame ndër Shqiptarët (simpozium ndër kombëtar)**, Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, Prishtinë, 1995, s. 519.

⁶¹ BOA, 20/1481 (21 Za. 1309/16.06.1892); BOA, DH.MKT.357/27 (1312 L.05/01.04.1895); OA, Y..PRK.MYD. 4/8 (1302 Ra. 04/22.12.1884); BOA, Y..PRK.UM. 23/79 (1309 C. 13/13.01.1892); "Priştine'de Fatih Sultan Mehmed Camii'nin Onarımı", **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayın Nu: 87, İstanbul, 2007, s. 267; Mehmet İbrahimgil, **Fatih Sultan Mehmed Camii**, Türk Tarih Kurumu Yurt Disindeki Türk Kultur Varliklari Envanteri, Evnanter Numarasi: KVE, KS, PR, 03-10, 19 Temmuz 2001; Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 413.

⁶² Tefik Morina, **a.g.e.**, s. 519.

Mimari özellikleri:

Priştine'nin en büyük camii olan yapı boydan boya 24.35 x 20.05 ölçülerindedir.⁶³ Tek kubbeli caminin önünde üç gözlü son cemaat yeri ile sağda harimle son cemaat yerinin kesiştiği köşede tek şerefeli bir minaresi bulunur.

Kesme taş malzeme ile inşa edilen yapıda kare planlı harim kubbeyle örtülmüştür. Kubbe dışarıdan kurşun kaplıdır. On iki köşeli yüksek bir kasnak üzerine oturan kubbeyle geçiş pandantiflerle sağlanmıştır.

Harimin aydınlığı duvarlara açılan üç sıra sivri kemerli dikdörtgen pencere ile kasnağa açılan yine sivri kemerli dikdörtgen on iki pencere ile sağlanmıştır. Farklı olarak giriş cephesinde iki sıra pencere mevcuttur. Alt sıradaki iki pencere diğerleriyle aynı formda olup üst sıradaki iki pencere ise yuvarlaktır.

İç mekanda girişin üzerinde altı adet ahşap sütunun taşıdığı ahşap kafesli hanımlar mahfili bulur. Mahfilin orta kısmı yükseltilmiştir.

Sivri kemerli dört sütuna oturan son cemaat yeri üç birimlidir. Birimler kubbeyle örtülüdür ve yanlardan açıktır.

Taç kapısı oldukça görkemli ve anıtsaldır. Basık kemerli kapının üzerinde Sultan II. Mehmed ile yapının tarihini veren dört satırlık inşa kitabesi yer alır. Kavrasta kısmı sivri kemer şeklindedir ve sade olarak bırakılmıştır.

Kesme taştan yapılan çokgen minare Balkan camilerinin çoğunda örüldüğü gibi ince ve uzundur. Yukarıda külah kısmına doğru bir daralma görülmektedir.

Süsleme özellikleri:

Mukarnaslı mihrap kesme taştan yapılmış olup son derece sadedir. Mihrap nişinin iki yanında ince birer sütun bulunur. Mukarnaslar kırmızı, sarı gibi bölgeye has renklerle belirginleştirilmiştir.

⁶³ Gani Gashi, **Xhamia e Sulltan Mehmet Fatiu II**, Instituti i Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës, Prishtinë, 2012/2013.

Kesme taştan yapılmış olan minber camide orijinalliğini koruyan unsurlardan biridir. Yüksekçe bir platform üzerinde ve on bir basamaklıdır. Köşk kısmı alemlî çokgen bir külâhla kapatılmıştır. İki yanında ajur tekniğinde yapılmış geometrik süslemeler mevcuttur. Alt kısmında ise kaş kemerli üçer niş bulunur.

Kubbenin merkezinde 19. yüzyıla tarihlenen yeşil, kırmızı gibi bölgeye has pastel renklerde yapılmış bitkisel süslemelerden oluşan bir madalyon yer alır. Madalyonun etrafı palmetlerle çevrelenmiştir. Kubbede kirpi saçak görünüşlü geometrik motiflerin üzerinde yer alan yapraklardan oluşan ince bir kuşak süsleme daha mevcuttur. Kubbenin boş kalan kısımlarına aralıklarla yıldız motifleri yapılmıştır.

Pendantifler de ise son tamirlerde yapıya eklenmiş olduğu anlaşılan kıvrık dallar şeklinde bitkisel süslemeler mevcuttur. Bu süslemelerde koyu mavi ve beyaz renk hakimdir.

Alt sıradaki pencerelerin üzerinde 19. yüzyıla tarihlenen kiremit renkli zemin üzerine beyazla yazılmış aynalı yazı şeklinde hatlar mevcuttur.

Dışarıda son cemaat yerinin pendantiflerinde ise iç mekandaki pendantif süslemelerinin motif ve renk olarak benzerleri görülmektedir. Kapının üzerinde yer alan mimari şeklindeki motif önemlidir. Ağaçlar arasında yer alan tek kubbeli bir cami motifi yer alır. Bölgede ve Balkan camilerinin çoğunda bu tip süslemelere rastlanmaktadır.

Yapıda yer alan dekoratif unsurlar, tekrarlı olmalarına rağmen monoton değildirler. Varoluşları binanın iç ve dış duvarlarını zenginleştirmektedir. Bunun dışında, bu dekoratif unsurlar caminin sanatsal ve estetik değerlerini arttırmaktadır.

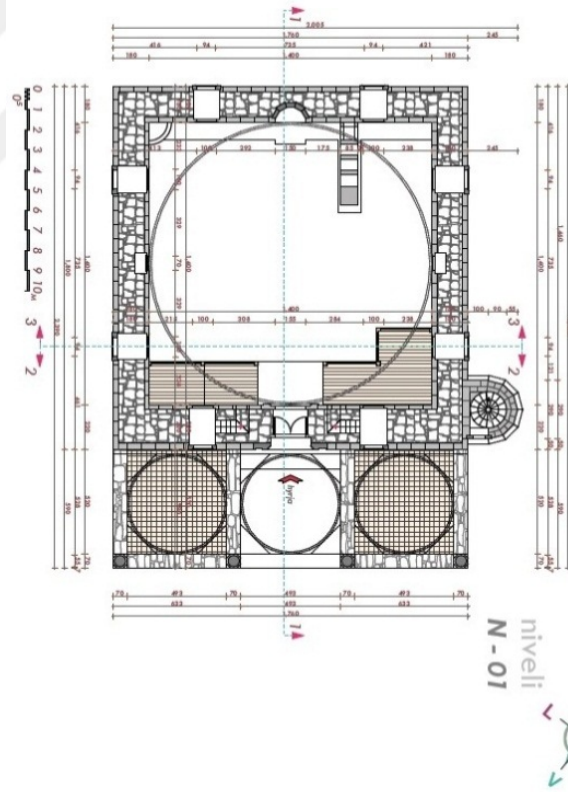
Camide az da olsa taş süsleme mevcuttur. Minarenin kürsü kısmında kabartma tekniğinde yapılmış sütunlar üzerine oturan sivri kemeri kuşak süsleme ile pabuç kısmında yine kuşak şeklinde palmetler yer almaktadır.

Günümüzdeki durumu:

Caminin haziresi günümüzde mevcut değildir. II. Dünya Savaşı sonrası ve özellikle 1947 yılında tamamen ortadan kaldırılmış, mezarlar ve taşları yok edilmiştir.⁶⁴

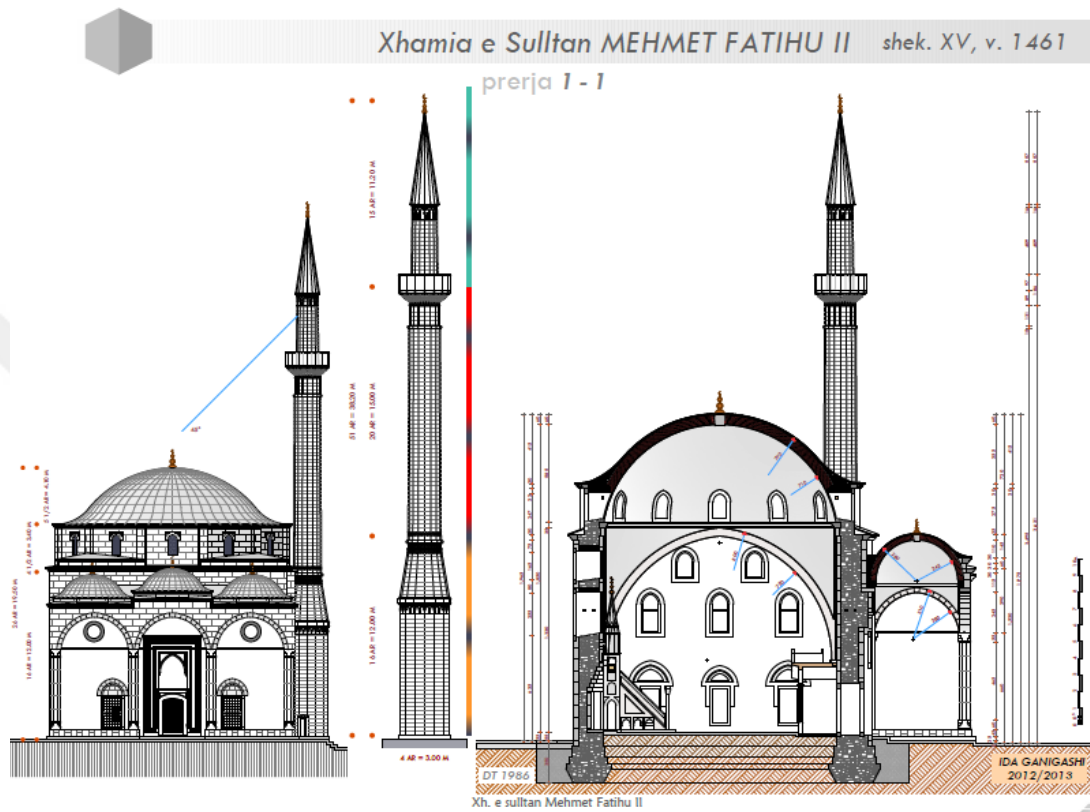
Orijinal sadırvanın üzeri son zamanda yapılan tamirler sırasında sütunlara oturan bir kubbe ile örtülmüş, avlu duvarına ise iki yeni kapı açılmıştır. Caminin avlusuna yeraltına bir gasilhane yapılmış, ayrıca Priştine İslam Birliğinin ihtiyaçları için iki bina inşa edilmiştir. Caminin hemen yakınına binalar inşa edilmiştir.

Cami günümüzde ibadete açıktır.

Şekil 24. Priştine. Fatih Camii. Plan. (Arch. Gani Gashi, **Dokumentacioni teknik i xhamive, IKMMK**, 2012 -2013)

⁶⁴ Christine Kohlert, “Zona historike urbane në kontekstin e menaxhimit urban”, **Heritage of Prishtina – Remained Herage of Prishitna**, Cultural Heritage Without Borders, Prishtina, 2008, s. 21; Eliza Hoxha, **a.g.e.**, s. 9.

Şekil 25. Priştine. Fatih Camii. Cephe ve Kesit. (Arch. Gani Gashi, **Dokumentacioni teknik i xhamive**, IKMMK, 2012- 2013)

Şekil 26. Priştine. Fatih Camii. 1967'de minarenin restorasyonu sırasında. (IKMMK, 1967)

Şekil 27. Priştine. Fatih Camii. Güneybatı görünümü. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 28. Priştine. Fatih Camii. Ön görünümü. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 29. Priştine. Fatih Camii. Kapı üzerindeki detay. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 30. Priştine. Fatih Camii. İç mekanı. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 31. Priştine. Fatih Camii. Mihrab ve minber. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 32. Priştine. Fatih Camii. Dekorasyonlar. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 33. Priştine. Fatih Camii. Kubbe göbeği. (Orges Drançolli, 2016-2018)

3.3. Bayrakli Camii

Yeri : İpek'te Eski Çarşı'nın merkezindedir.

Tarihi : Başlangıç 1461/62– Bitiş 1473/74

Tarihçe:

Bayraklı Camii, Çarşı Camii ve Sultan Camii isimleriyle bilinen bu cami, İpek'te inşa edilen ilk camidir. Ebü'l-Feth Camii olarak da bilinmektedir.⁶⁵ Kosova'daki diğer kubbeli camiler gibi, bu caminin etrafında da zamanla İpek'in eski çarşısı oluşmuştur. Yapı, Kosova'da Osmanlı tarzındaki klasik ve görkemli sultan tarafından yaptırılan üç binadan biridir.

Söz konusu caminin yapılış tarihi ve banisi kesin olarak bilinmemektedir.⁶⁶ Caminin Fatih Sultan Mehmet tarafından 1461/62-1473/74 yıllar arasında yapıldığı görüşü hakimdir.⁶⁷ Priştine'deki Çarşı Camii ve Fatih Camii Fatih Sultan Mehmet tarafından 1461/62 yılında yaptırıldığına göre, söz konusu cami de bu tarihte yapılmış olmalıdır.

Camiyle birlikte bir medrese, bir mektep, bir kütüphane, bir han ve bir hamam inşa edilmiş, bu yapılar zaman içinde yok olmuştur.⁶⁸ Yapı çeşitli dönemlerde tamirler görmüş, ilk yapıldığında açık olan son cemaat yerinin kapatılması gibi zaman içinde bazı değişikliklere uğramıştır.⁶⁹ 1965 yılında yapılan restorasyonda son cemaat yeri eski haline getirilmiştir.⁷⁰ Kosova'da son savaş sırasında, 1999 yılının bahar aylarında, cami Sırp kuvvetleri tarafından yakılmıştır. Yapı 2002 yılında "Intersos" isimli İtalyan insani örgütü tarafından restore edilmiştir.⁷¹

⁶⁵ Skender Rizaj, **a.g.e.**, s. 236.

⁶⁶ Skender Rizaj, **a.g.e.**, s. 236. Ekrem Hakkı Ayverdi, **a.g.e.**, s. 43; Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 338.

⁶⁷ Raif Virmişa, **Kosova'da Osmanlı mimari eserleri I**, Kultur Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 35.

⁶⁸ Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 338.

⁶⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, **a.g.e.**, s. 43.

⁷⁰ Ekrem Hakkı Ayverdi, **a.g.e.**, s. 43; Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 338.

⁷¹ Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 339.

Mimari özellikleri:

Bayraklı Camii, Kosova'daki tek kubbeli camilerden biridir. Boydan boya 18.80m x 14.00m ölçülerine sahiptir.⁷² Tek kubbeli caminin önünde üç gözlü son cemaat yeri ile sağda harimle son cemaat yerinin kesiştiği köşede tek şerefeli bir minaresi bulunur.

Yapıda moloz taş malzeme kullanılmıştır. Günümüzde dış cepheleri sıvalıdır. Orijinal halinde duvarlar ise sıvalı değildir.

Harim yüksek kasnak üzerine oturan bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Yapının zemini zaman içinde rutubet yüzünden başlangıçtaki konumundan 80 cm. yükseltilmiştir. Orijinal zemin pişmiş topraktan yapılmış altıgen levhalarla döşenmiştir.⁸

Caminin aydınlatılması her cephede üçer sıra pencere ile sağlanmıştır. İlk sıradaki ikişer pencere dikdörtgen formlu olup sivri kemerlidir. İkinci sıradaki pencereler yuvarlak kemerlidir. En üstte ise bu iki pencerenin arasına denk gelen yuvarlak kemerli birer pencere daha mevcuttur. Ayrıca kasnağa sekiz pencere daha açılmıştır.

Girişin üzerinde on adet sekiz köşeli taş sütuna ve yuvarlak kemerlere oturan ahşap kafesli hanımlar mahfili bulunmaktadır. Mahfilin orta bölümü daha yüksek tutulmuştur. Mahfile ana kapının sağ tarafındaki merdivenlerden ulaşılmaktadır.

Dört adet taş sütuna oturan yuvarlak kemerli son cemaat yeri üç gözlüdür ve yanları açıktır. Kapının solunda küçük bir mihrap nişi bulunur. Günümüzde son cemaat yeri camla kapatılmıştır.

Caminin görkemli taş kapısı mermerden yapılmıştır. Basık kemerli kapının üzerinde yapının inşa tarihini veren kitabesi günümüzde mevcut değildir. Bilinmeyen kişiler tarafından yok edilmiştir.

Kesme taştan yapılan minare, tek şerefelidir ve yaklaşık 32 m. uzunluğundadır.⁷³ Kürsüsü ve pabuç kısmı ise moloz taş ile yapılmıştır.

⁷² Gani Gashi, **Xhamia e Bajraktarit**, Instituti i Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës, Prishtinë, 2012/2013.

Süsleme özellikleri:

Bayraklı Camii, duvar resimleri ve süslemeleri bakımından Kosova'nın diğer camilerine göre oldukça zengindir. Mihrap, kubbe, tromp, pencere üstleri ve mahfilde yer alan süslemeler 18. ve 19. yüzyıllara tarihlenmektedir. Bu süslemeler Sırbistan kuvvetleri tarafından yapılan son savaş sırasında (1999) büyük zarar görmüş, çoğu yakılmıştır.⁷⁴ 2001 ve 2002 yılları arasında yapılan restorasyonlarda mahfilin kemer ve sütunlarında yoğunlaşan süslemeler neredeyse eski haline getirilmiştir.

Kesme taştan yapılan mihrap dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Niş kısmı beş sıra mukarnalıdır ve iki yanında küçük birer sütun bulunur. Mukarnalarda stilize çiçekler ve yıldız biçiminde geometrik süslemeleri vardır. Mukarnaların iki yanında ise birer rozet bulunur. Mihrap nişi iki yana açılan bir perde motifi ile süslenmiştir. Ayrıca arka planda beyaz bulutlar ile birlikte mavi gökyüzü resmedilmiştir. Bu motifler sonsuzluğu ve cenneti andırmaktadır. Ayrıca üstte mihrabın iki yanında üçer mumlu birer şamdan motifi bulunmaktadır.

Kesme taştan yapılan minber, ahşap çokgen bir külah ile biter. Külah, caminin yapıldığı döneme ait değildir⁷⁵ Minber stilize çiçekler ve rozetlerle süslenmiştir. İki yanında altta beşer küçük niş bulunmaktadır.

Vaaz kürsüsü oldukça mütevazıdır. Kürsüye yanında bulunan taştan iki basamakla ulaşılır. Üst kısmında bitkisel süslemeler mevcuttur.

Bitkisel motifli ve mimari formlu süslemeler yoğun bir şekilde pencerelerin etrafında, ana kubbe eteğinde ve mahfil kemerlerinde görülmektedir. Süslemelerde mavi ve yeşil renkleri hâkimdir. Bu iki rengin dışında kahverengi, sarı, turkuaz, pembe, vb. renkleri de bulunur.

⁷³ Gashi, Xhamia, **Xhamia e Bajraktarit**, Instituti i Kosovës për Mbrotjen e Monumenteve të Kulturës, Prishtinë, 2012/2013.

⁷⁴ Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 339; Fejaz Drançolli, **Monumentet e shkataërruara në Kosovë 1998/1999**, Instituti për hulumtimin e krimeve të luftës, Prishtinë, 2015, s. 15-17.

⁷⁵ Ekrem Hakkı Ayverdi, **a.g.e.**, s. 43.

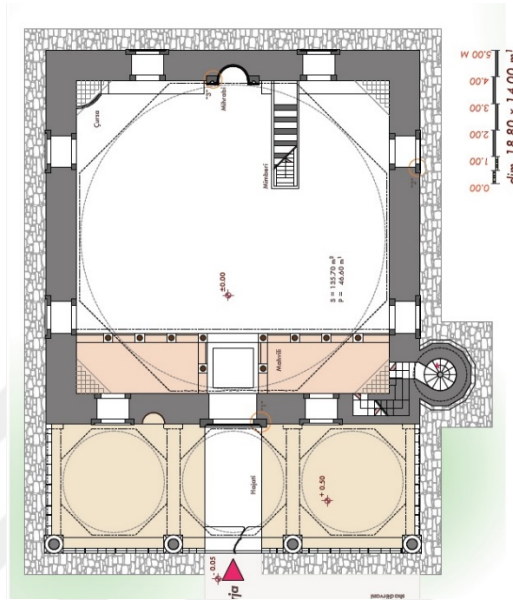
Kubbe göbeğinde bitkisel süslemeli sekiz köşeli madalyon ile etrafında merkezlerinde ışınsal süslemeler bulunan yine bitkisel süslemeli şemse motifleri yer alır. Kubbe eteğinde ve kasnak pencerelerinin çevresinde de yoğun şekilde bitkisel süslemeler görülür. Bu pencerelerin altlarında sehpa üzerine yerleştirilmiş vazo içinde çiçek süslemeleri bulunmaktadır.

Tromplar ise açılan perde motifleriyle çevrelenmiştir. Trompların içi servi ve hurma ağaçlarından oluşan manzaralar şeklinde süslenmiştir. Süslemelerin merkezini ise dilimlenmiş karpuz motifleri bulunur. Mihrap üzerine gelen bölümde ise iki tane cami yer alır. Bu tip süslemeler 19. yüzyılda barok ve ampir üsluplarda yoğun olarak görülmektedir.

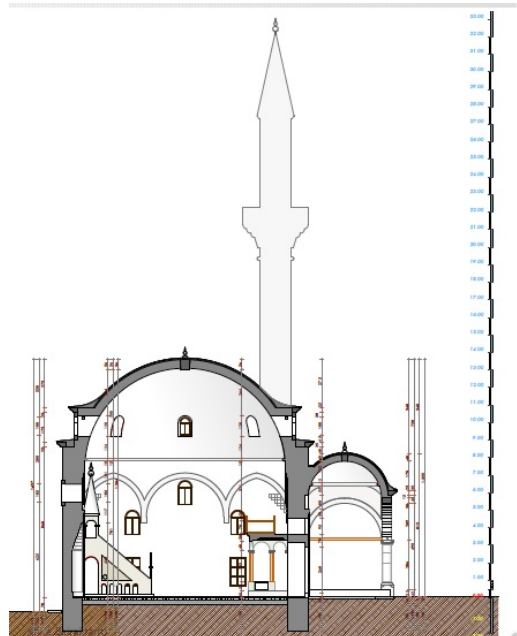
Bayraklı Camii'nin süslemeleri bakımından Kosova'nın en zengin ve en süslemeli camilerinden biri olduğu rahat bir şekilde söylenebilir.

Günümüzdeki durumu:

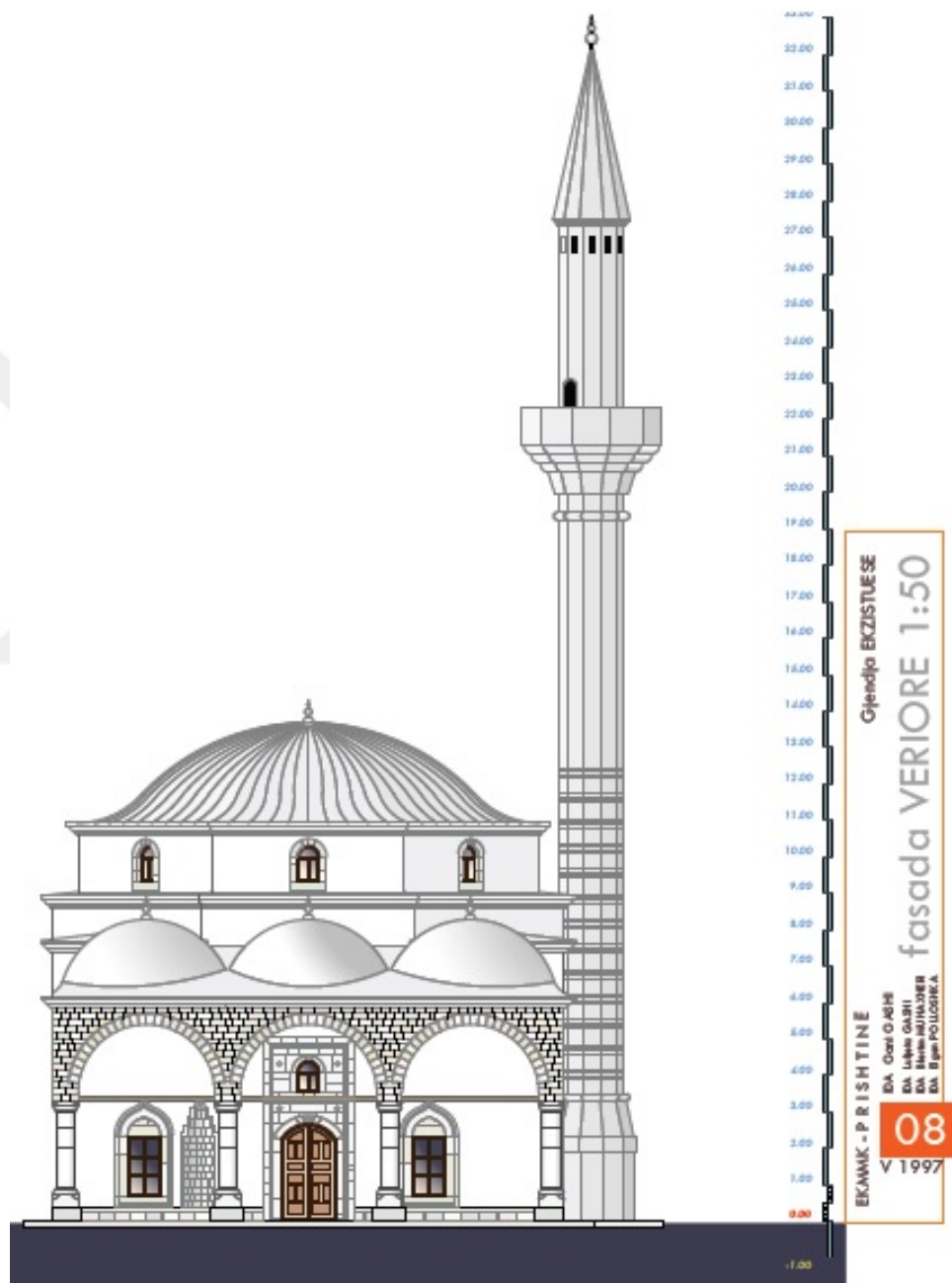
Cami 20. yüzyılın ilk yarısında birçok müdahaleye uğramıştır. Müdahaleler çoğunlukla caminin son cemaat yerine yapılmıştır. Son cemaat yeri cemaatin ihtiyaçlarına göre bazen açılmış bazen kapanmıştır. Ancak mimari ve süsleme özellikleri bakımından orijinal halini korumuştur. Caminin haziresinde İpek'in meşhur insanların mezarları vardır. Çevre duvarları asıl yüksekliğini kaybetmiştir. Yapı 2018'den beri restore ediliyor.

Şekil 34. İpek. Bayraklı Camii. Plan. (Arch. Gani Gashi, **Dokumentacioni teknik i xhamive**, IKMMK, 1997)

Şekil 35. İpek. Bayraklı Camii. Kesit. Arch. Gani Gashi, **Dokumentacioni teknik i xhamive**, IKMMK, 1997)

Şekil 36. İpek. Bayraklı Camii. Cephe. (Arch. Gani Gashi, **Dokumentacioni teknik i xhamive, IKMMK**, 1997)

Şekil 37. İpek Bayraklı Camii. Eski resim. (IKMMK)

Şekil 38. İpek. Bayraklı Camii. Restorasyondan önce. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 39. İpek. Bayraklı Camii. Restorasyon sırasında. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 40. İpek. Bayraklı Camii. İç mekanı. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 41. İpek. Bayraklı Camii. Mihrabdetayı. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 42. İpek. Bayraklı Camii. Mahfil. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 43. İpek. Bayraklı Camii. Dekorasyonlar. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 44. İpek. Bayraklı Camii. Kubbe göbeği. (Orges Drançolli, 2016-2018)

3.4. Lap Camii (Ramazan Çavuş Camii)

Yeri : Priştine’de Tophane Mahallesi’ndedir.

Tarihi : 1569/1570

Tarihçe:

Yapı Priştine şehrinde varlığını sürdüren kubbeli dört camiden biridir. Halk arasında Lap Camii, Ranadaniye Camii ve Ramazan Çavuş Camii olarak da bilinmektedir. 1569/1570 yılında inşa edilmiştir.⁷⁶ Banisi Sadrazam Ramazan Çavuş’tur.⁷⁷ Yapının bulunduğu mahalle Cavuş Ramazan olarak adlandırılmıştır.⁷⁸

Mevcut izlerden caminin 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyılın başında restorasyon geçirdiği anlaşılmaktadır.⁷⁹ Bazı araştırmacılara göre camiinin eski bir kilisenin temelleri üzerinde inşa edildiği, mescit olarak yapıldığı, sonradan minare ve son cemaat yeri eklenerek camiye çevrildiği görüşü yaygındır.⁸⁰ Ancak, Priştine’deki Kosova Kültürel Anıtları Koruma Enstitüsü tarafından 2009 yılında yapılan araştırmalarda ve restorasyon çalışmaları sırasında herhangi bir kilise yapısının izine rastlanmamıştır.⁸¹ Ayrıca bu araştırmalar sırasında duvar izlerinden minarenin de orijinalinde var olduğu tespit edilmiştir.⁸²

Söz konusu cami 1998-1999 yılları arasındaki savaşta ağır hasar görmüştür.⁸³ Caminin iç kısmı ve son cemaat yeri Sırp askeri, polisi ve paramiliter güçleri tarafından

⁷⁶ Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 488; Raif Vırmiça, **Priştine Camileri**, Türk Demokratik Birliği, Prizren, 1997, s. 77.

⁷⁷ Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 488; Raif Vırmiça, **a.g.e.**, s. 78.

⁷⁸ Skender Rizaj, **a.g.e.**, s. 247.

⁷⁹ Insituti i Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës, Studim në lidhje me realizimin e projektit të konservim-restaurimit të Xhamisë Ramadanije a Llapit në Prishtinë, Prishtinë, 2009. (Yayınlanmamış proje taslakı)

⁸⁰ Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 488.

⁸¹ Insituti i Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës, **a.g.e.**; Raif Vırmiça, **a.g.e.**, s. 79.

⁸² Insituti i Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës, **a.g.e.**.

⁸³ Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 489; Fejaz Drançolli, **a.g.e.**, s. 26.

yağmalanmış, yakılmış ve tahrip edilmiştir. Lap camii 2009 senesinde Kosova Kültürel Anıtları Koruma Enstitüsü tarafından restorasyon edilmiştir.⁸⁴

Mimari özellikleri:

Cami kare planlı harim, iki birimli son cemaat yeri ve tek bir minareden oluşmaktadır. 11.40 x 11.40 ölçülerindeki harim kubbeyle örtülmüştür. Tek şerefeli minaresi caminin önünde yer almaktadır.

Yapıda malzeme olarak kesme taş ve moloz taş kullanılmıştır. Ana giriş, harimin köşeleri, pencereler ve gövdesine kadar minare, kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Ayrıca duvar örgülerinde dışarıdan görülmeyen ahşap kirişler de mevcuttur.⁸⁵

Kare planlı harimde kubbeğe geçiş yere kadar uzanan pandantiflerle sağlanmıştır. Pandantifler zeminin bir metre üstünden başlamaktadır. Caminin döşemesi orijinal haliyle pişmiş topraktır.⁸⁶ Günümüzde ise döşeme ahşaptır.

Girişin üzerinde ahşap malzeme ile yapılmış bir hanımlar mahfili mevcuttur. Mahfilin orta bölümü daha yanlara göre daha yüksektir.

Harimin aydınlığı, mihrap duvarı ve yan duvarlarda iki sıra dikdörtgen pencere ile sağlanmaktadır. Dışarıdan sivri kemerli olan birinci sıradaki pencereler diğerlerine göre daha büyüktür. İki pencerenin ortasına üstte yine sivri kemerli birer küçük pencere daha açılmıştır. Giriş cephesinde ise sadece bir büyük pencere ile bir tepe penceresi mevcuttur.

İki birimli ve yanlardan açık son cemaat yeri⁸⁷, restorasyon sırasında kuzey tarafı kapalı olarak yeniden inşa edilmiştir. Zemini yüksek tutulmuştur. Dört ahşap sütun üzerine oturan çatısı, kurşunla kaplıdır.

⁸⁴ Restorasyonun finansmanını sağlayan iş adamı Behxhet Pacolli'dir.

⁸⁵ Insituti i Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës, **a.g.e.**

⁸⁶ **A.e.**

⁸⁷ **A.e.**

Tek şerefeli minarenin kaide ve pabuç kısmı kesme taştan, diğer bölümleri ise tuğladan yapılmıştır. Şerefenin orijinal korkulukları mevcut değildir. Günümüzde ise betondan yapılmıştır.

Cami küçük boyutlu olması, iki birimli son cemaat yeri ve girişin sağında bulunan minaresiyle Kosova'daki diğer kubbeli camilerden farklılık göstermektedir.⁸⁸

Süsleme özellikleri:

Yapının dışı oldukça sadedir. Süsleme ağırlıklı olarak iç mekanda mihrap, minber, yan pencerelerin üzeri ve kubbeye toplanmıştır.

Mihrap caminin en süslenmiş ögesidir. Dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış mihrapta geometrik şekiller ve stilize edilmiş çiçek süslemeleri bulunmaktadır. Nişin iki yanında üstte çiçekli vazo motifleri yer alır. Ağırlıklı olarak siyah, kahve ve turuncu renkleri hâkimdir.

Minber oldukça sadedir. Minberin kapısı, korkuluğu ve külahı ahşaptan, yanları ise taştan yapılmıştır. Yüksek bir taş platformu üzerindedir ve on basamaklıdır.

Kubbe eteğinde yer alan süslemeler 2009 senesinde restorasyon çalışmaları sırasında yenilenmiştir. Restorasyon sırasında 19. yüzyıla ait süslemelerden bir parça bırakılmıştır. Bu süsleme stilize çiçekler ve geometrik motiflerden oluşan bir kuşak şeklinde kubbe eteğini dolaşmaktadır. Alt sırada yer alan geometrik motifler mavi ve beyaz renklerde atlamalı olarak yapılmış kirpi saçak şeklindedir. Geometrik motiflerin üzerinde ise mavi renkli bitkisel süslemeler bulunur.

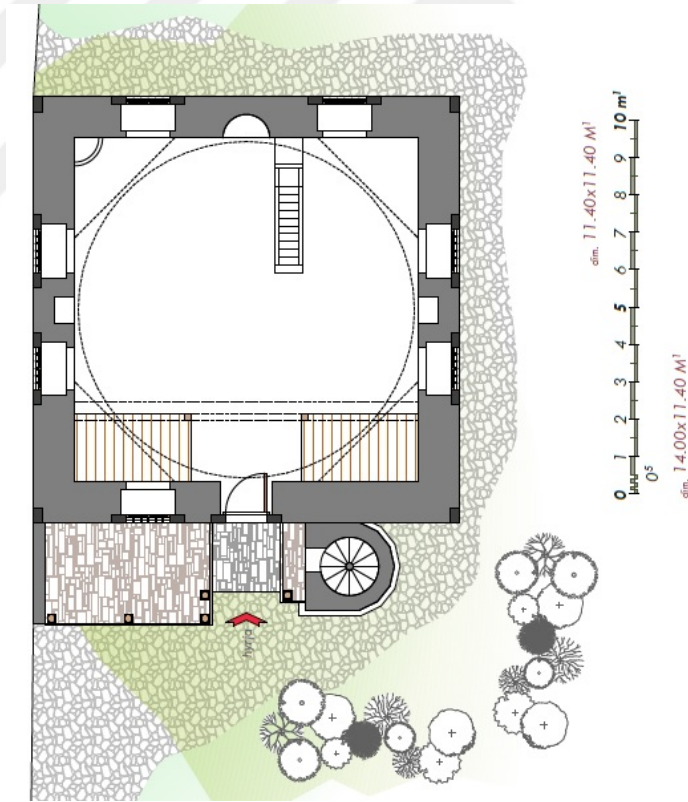
Restorasyon sırasında yapılan süslemeler oldukça yenidir. Kubbenin merkezi ışınsal süslemeli bir rozet şeklindedir. Kubbenin içi yine rozet ve yapraklardan oluşan üç sıra ince kuşakla süslenmiştir.

⁸⁸ Gani Gashi, **Xhamia e Ramadanit**, Instituti i Kosovës për Mbrotjtjen e Monumenteve të Kulturës, Prishtinë.

Günümüzdeki durumu:

2009 restorasyonunda cami aslına uygun olarak yenilenmiş ve bir de şadırvan eklenmiştir. Etrafındaki benzin istasyonu gibi çeşitli yapılar temizlenmiştir. Restorasyon sırasında yapılan araştırmalarda caminin avlusunda, bugün mevcut olamayan mezar izlerine rastlanmıştır.⁸⁹ Hazire II. Dünya savaşından sonra yok edilmiştir.⁹⁰

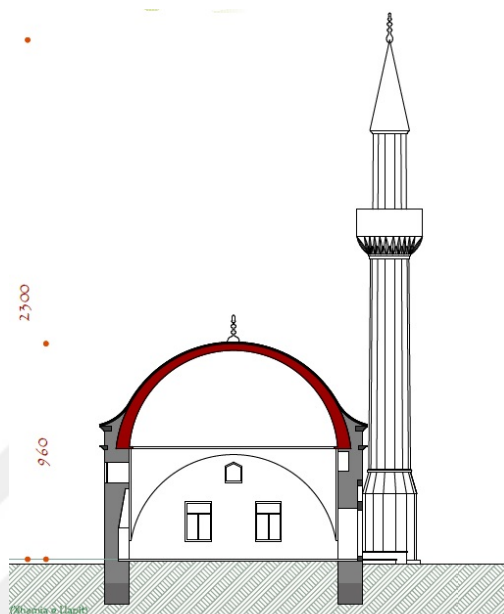
Zaman içerisinde caminin kuzey ve güney tarafındaki yol yükseltildiği için yapı yol seviyesinin altında kalmıştır. Restorasyon çalışmaları sırasında bu durum ortadan kaldırılmıştır. Günümüzde cami ibadete açıktır.

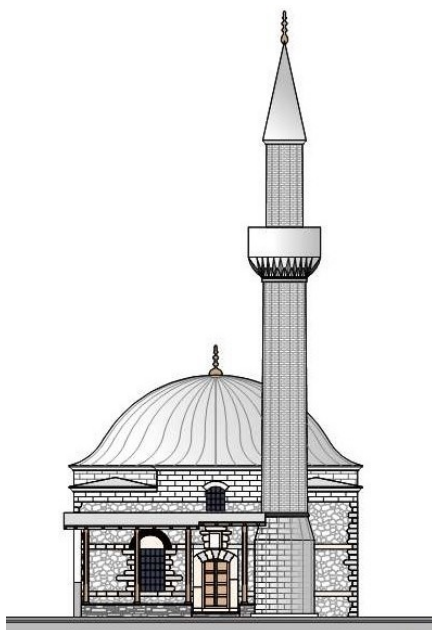
Şekil 45. Priştine. Lap Camii. Plan. (Arch. Gani Gashi, **Dokumentacioni teknik i xhamive**, IKMMK, 2009)

⁸⁹ Insituti i Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës, **a.g.e.**

⁹⁰ Christine Kohlert, **a.g.e.**, s. 21; Eliza Hoxha, **a.g.e.**, s. 9.

Şekil 46. Priştine. Lap Camii. Kesit. Arch. Gani Gashi, **Dokumentacioni teknik i xhamive, IKMMK, 2009)**

Şekil 47. Priştine. Lap Camii. Cephe. Arch. Gani Gashi, **Dokumentacioni teknik i xhamive, IKMMK, 2009)**

Şekil 48. Priştine. Lap Camii. Restorasyondan önce. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 49. Priştine. Lap Camii. Restorasyondan sonra. (Orges Drançolli, 2016-2018)

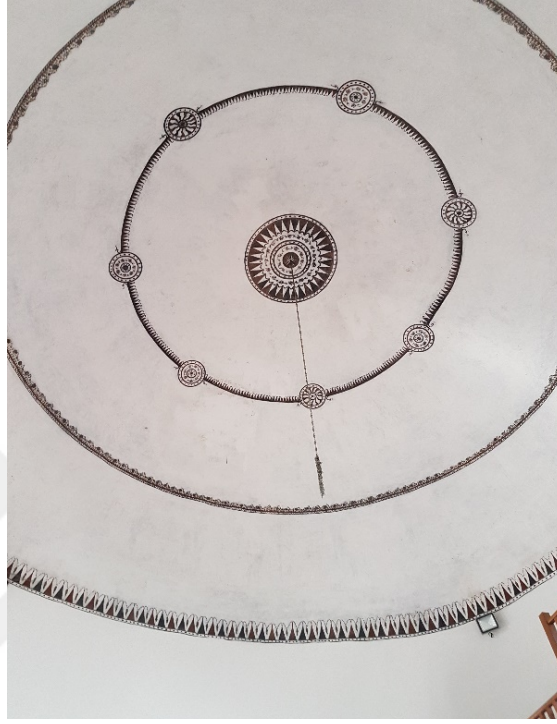
Şekil 50. Priştine. Lap Camii. Kuzeybatıdan görünümü. (Orges Drançolli, 2016-2018)

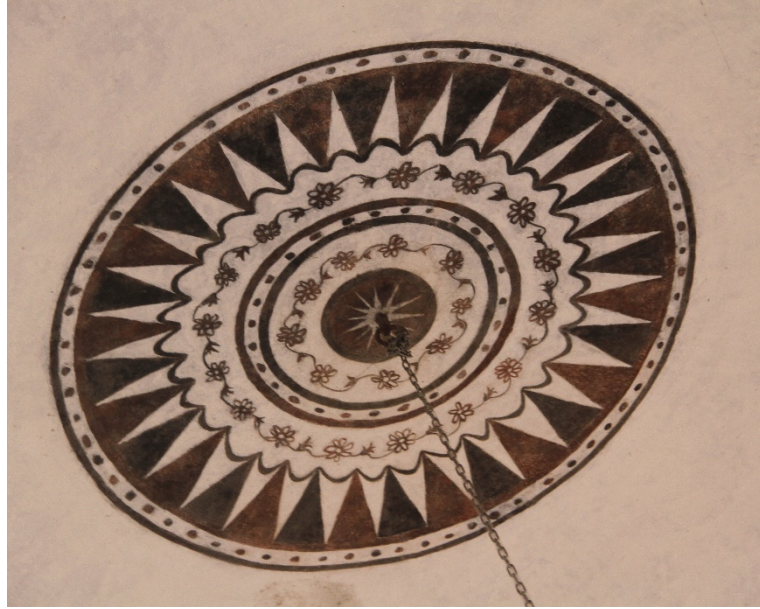
Şekil 51. Priştine. Lap Camii. Mihrab ve minber. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 52. Priştine. Lap Camii. Detay. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 53. Priştine. Lap Camii. Kubbe içi süslemeleri. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 54. Priştine. Lap Camii. Kubbe göbeği. (Orges Drançolli, 2016-2018)

3.5. Mehmet Paşa Camii (Bayrakli Cami)

Yeri : Prizren

Tarihi : 1573/74

Tarihçesi:

Mehmet Paşa Camii Prizren'in merkezinde bulunmaktadır. 1573/74 yılında Gazi Mehmet Paşa tarafından inşa edilmiştir.⁹¹ Dini bayramlarda minaresine bayrak asıldığı için halk arasında Bayraklı Camii olarak da bilinmektedir. Yapının bulunduğu mahalle de Mehmet Paşa olarak adlandırılmıştır.

Yapı cami medrese, mektep, dersane, müderris evi, çifte hamam ve türbeden oluşan bir külliye niteliğindedir.⁹² Son elli yıl boyunca caminin iç ve dış mekanına koruma amaçlı restorasyon önemleri alınmıştır.⁹³ Avlusunda yapılan restorasyondan sonra, 1993/94 yılında caminin kubbesindeki çatlaklar onarılmıştır.⁹⁴ Caminin çevre duvarları, kapıları ve çeşmeler de onarılmıştır. Bu onarım esnasında camide İstanbul'dan bir iş adamın hediye ettiği bir avize takılmıştır.⁹⁵ Camideki duvar resimlerini korumak için gereken müdahaleler de yapılmıştır. Mehmet Paşa Camii'ne Sultan Abdülaziz tarafından 1854 yılında bir bekçi görevlendirilmiştir.⁹⁶

Mimari özellikleri:

Cami, Mehmet Paşa Külliyesi'nin en önemli yapısıdır. Harim, son cemaat yeri ve tek bir minareden oluşmaktadır. Kare planlı, kagir harim dört tromp üzerine oturtulmuş bir kubbeye örtülüdür. Tromplardan sekizgen kubbe kasnağına geçilir.

⁹¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, **a.g.e.**, s. 187; Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri II**, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 592; Raif Virmişa, **Kosova'da Osmanlı mimari eserleri I**, Kultur Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 35.

⁹² Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 592.

⁹³ Muhamed Shukriu, **Prizreni i lashtë, Morfologjia e ecirive për ruajtjen e kulturës material**, Prizren, 2001, s. 258.

⁹⁴ Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 597.

⁹⁵ Muhamed Shukriu, **a.g.e.**, s. 258.

⁹⁶ **A.e.**, s. 269.

Harimin duvarları orijinal halinde sıvasızdı, günümüzde ise sıvalıdır. Sıvalara kesme taş görüntüsü verilmiştir.

Harimin aydınlatılması sivri kemerli iki sıra pencere ile sağlanmıştır. Mihrap duvarında ise üç sıra sivri kemerli pencere ile bulunur. Mihrabın üzerinde yuvarlak bir pencere daha vardır. Kasnakta ise yine sivri kemerli sekiz pencere yer almaktadır.

Taş bir platform üzerinde yer alan son cemaat yeri yapıyı U şeklinde çevrelemektedir. 28 ahşap sütun ve dilimli kemerlerle taşınan son cemaat yeri çatıyla örtülüdür. Yapı bu özelliği ile Kosova'daki diğer kubbeli camilerden ayrılmaktadır.

Girişin bulunduğu kısma iki yanda ve merkezde yer alan birkaç basamakla ulaşılan ahşap kapılardan geçilmektedir. Son cemaat yerinin iki yan bölümü dışarıdan ahşap parmaklıklarla kapatılmıştır. Yan bölümlere giriş ana cephede yer alan dikdörtgen formlu birer ahşap kapı ile sağlanmıştır. Yan bölümlerde de birer mihrap nişi bulunmaktadır. Caminin sağ tarafında, dışarıda son cemaat yerine bitişik abdest muslukları mevcuttur.

Tek şerefeli taş minare girişin sağında yer alır. Son cemaat yerinin içinde kalmaktadır. Ana cephede basık kemerli müstakil bir girişe sahiptir. Ahşap külahı sonradan kurşunla kaplanmıştır.

Hanımlar mahfili giriş kapısının sağında bulunur. Girişin sağında bulunan tek taraflı mahfil dönemi için Kosova'daki ilk örnektir. Bu tarz mahfiller XVII. ve XIX. yüzyılda Prizren'de inşa edilen Sinan Paşa ve Emin Paşa Camileri'nde de görülmektedir. Mahfil yüksekçe bir platform üzerindedir ve altı ahşap sütunla taşınmaktadır. Köşedeki iki sütunun yarısı duvara gömüktür. Kemerleri son cemaat yerininkilerle aynıdır. Mahfile ahşap merdivenlerden ulaşılır. Üst kısmı ahşap parmaklıklarla çevrilmiştir.

Süsleme özellikleri:

Mehmet Paşa Camii, süsleme bakımından çok zengin olamamakla birlikte genellikle tekrarlanan motifler ve şekiller görülmektedir.

Beş dilimli mihrap nişi mukarnaslıdır. İki yanında ince birer sütun bulunur. Bütün mihrap dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Mihrabın alt kısmında portakal rengi hâkimdir. Mukarnaslar sarı, sütunlar ise altın renklidir.

Minber mermerden yapılmıştır. Minberde sarımsı kahverengi ve kahverengi renkler hâkimdir.

Mihrap duvarının sol köşesinde bulunan vaaz kürsüsü ise ahşaptandır. Yakın bir zamanda camiye eklenmiştir.

Caminin süslemeleri XIX. yüzyıla aittir⁹⁷ ve Kosova'daki diğer camilerden daha sadedir. Süslemeler çoğunlukla kubbede, tromplarda, kasnak ve pencerelerde toplanmıştır. Bitkisel süslemeler, stilize edilmiş çiçekler ve geometrik motiflerden oluşmaktadır. Çoğunluk olarak madalyonlar ve rozetler vardır. Beyaz fonlu süslemelerde mavi, kırmızı ve portakal rengi hâkimdir.

Sade olarak bırakılan dış cephede ise son cemaat yerinin tavanlarında birkaç rozet süsleme bulunur.

Günümüzdeki durumu:

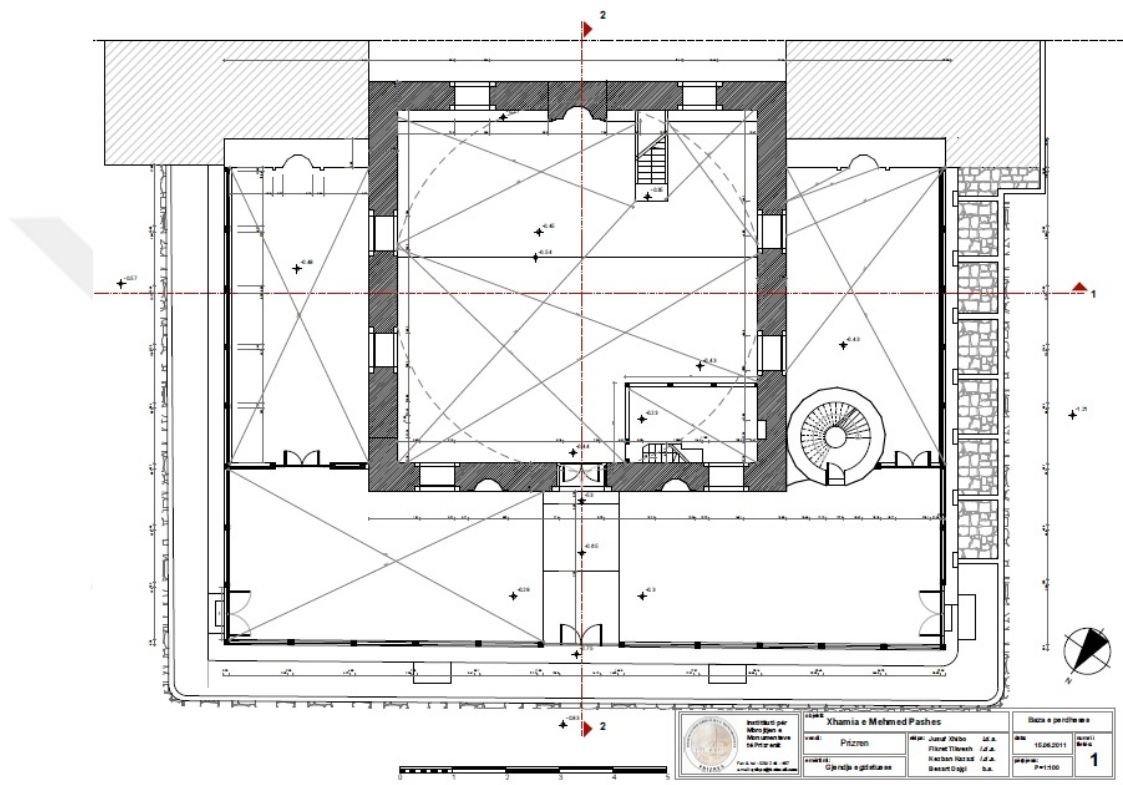
Mehmet Paşa Camii orijinal halini korumaktadır. Caminin kubbesinde çatlaklar oluşmuştur. Alınan önlemlere rağmen⁹⁸ yineden elden geçirilmesi gerekmektedir. Caminin duvarları orijinal halinde sıvalı değildir. II. Dünya Savaşından sonra, XIX. yüzyılın ilk yarısında sıvalanmıştır.

Son cemaat yeri yapısal bakımdan hiçbir değişikliğe uğramamıştır. Caminin avlusu kendi orijinal halini bir şekilde korumuştur. Hazire iyi durumda olmamasına rağmen orijinal halini korumaktadır. Caminin avlu giriş kapısının sağ tarafında Kosova İslam Birliği'nin ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir bina inşa edilmiştir. Külliye'nin bir parçası olan dersane 1999 yılı savaşında yakılmış, restorasyonu ise 2001 yılında yapılmıştır.

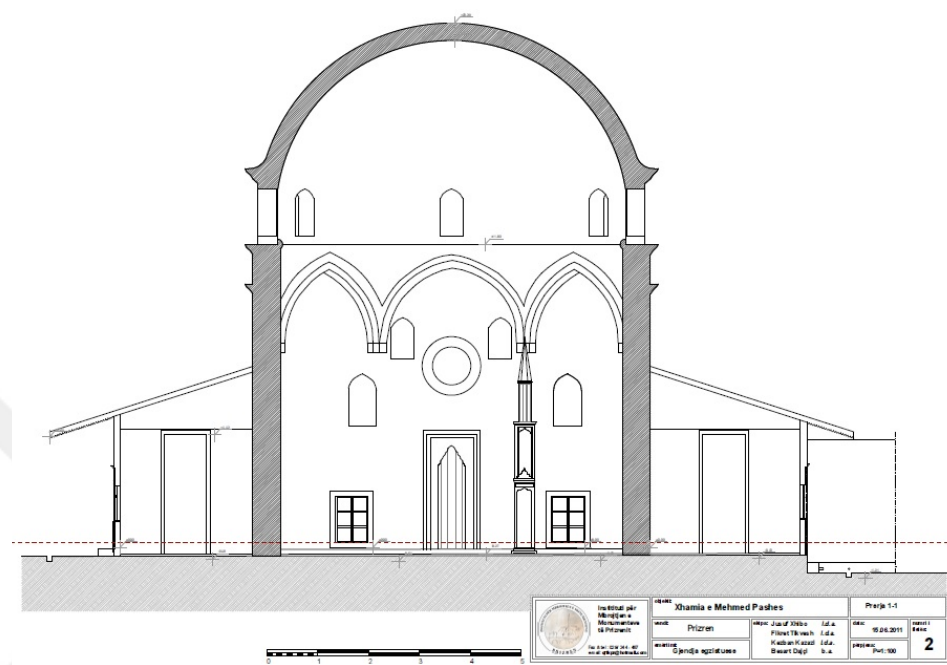
⁹⁷ Ekrem Hakkı Ayverdi, **a.g.e.**, s. 187.

⁹⁸ Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 597.

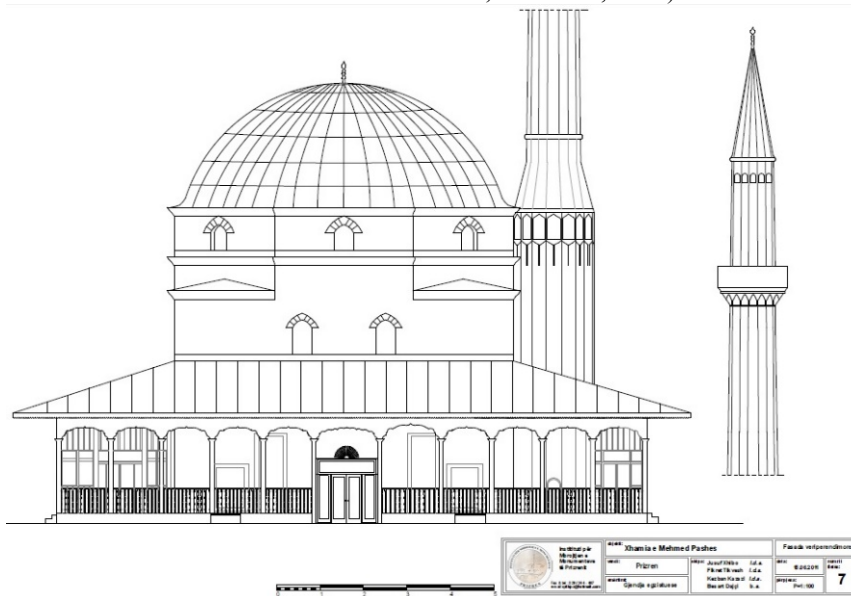
Günümüzde cami Prizren Arnavut Birliği külliyesinin bir parçasıdır ve devlet koruması altındadır. İbadete açıktır.

Şekil 55. Prizren. Mehmet Paşa Camii. Plan. (Arch: Xhibo, Tikvesh, Kazazi, Dajçi, **Dokumentacioni teknik i xhamive IKMMK**, 2011)

Şekil 56. Prizren. Mehmet Paşa Camii. Kesit. (Arch: Xhibo, Tikvesh, Kazazi, Dajçi, **Dokumentacioni teknik i xhamive, IKMMK, 2011**)

Şekil 57. Prizren. Mehmet Paşa Camii. Cephe. (Arch: Xhibo, Tikvesh, Kazazi, Dajçi, **Dokumentacioni teknik i xhamive, IKMMK**, 2011)

Şekil 58. Prizren. Mehmet Paşa Camii. Kaleden görünüm. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 59. Prizren. Mehmet Paşa Camii. Kuzeybatı görünümü. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 60. Prizren. Mehmet Paşa Camii. İç mekanı. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 61. Prizren. Mehmet Paşa Camii. Mahfil. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 62. Prizren. Mehmet Paşa Camii. Dekorasyonlar. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 63. Prizren. Mehmet Paşa Camii. Kubbe göbeği. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 64. Prizren. Mehmet Paşa Camii. Kubbe göbeği. (Orges Drançolli, 2016-2018)

3.6. Hasan Ağa Camii

Yeri : Yakova iline bağlı Has Rogovası Köyünde'dir.

Tariri : 1580/81

Tarihçesi:

Has Rogovası Köyü, Yakova-Prizren yolunun sağında, Yakova şehrine 15 km uzaklıktadır. Cami 1580/81⁹⁹ yılında Rogova Köyü'nden Kel Hasan Ağa olarak da tanınan Hasan Ağa¹⁰⁰ tarafından yaptırılmıştır. Kosova'nın bir köyünde inşa edilen ilk ve tek kubbeli cami olması bakımından önemlidir. Hasan Ağa cami dışında bir hamam ile ailesinin ihtiyaçları için bir kuleli ev de yaptırmıştır. Günümüzde bu yapılardan cami ve iki katlı kuleli ev kalmıştır.¹⁰¹

Hasan Ağa Camii zaman içinde birçok değişikliğe uğramıştır.¹⁰² Kapı üzerindeki kitabede caminin 1835 yılında Bekir oğlu Mehmet Ali tarafından üçüncü kez restore edildiği yazılmaktadır.¹⁰³ Caminin başlangıçta beş kubbeyle örtülü bir son cemaat yeri bulunduğu ve zamanla yıkıldığı düşünülmektedir.¹⁰⁴ Yıkılan son cemaat yerinin yerine aynı boyutlarda kapalı bir mekan eklenmiştir. Günümüzde ise son cemaat yeri dokuz ahşap sütuna oturan çatılı bir mekan şeklindedir.

Caminin kubbesi ve minaresi 1999 yılında Sırbistan güçleri tarafından bombalanmıştır. Son cemaat yeri ve minaresi 2001 yılında restore edilmiştir.¹⁰⁵ Caminin yanında taş duvarla çevrilmiş köyün mezarlığı bulunur.

⁹⁹ Machial Kiel, "The Mosque of Kel Hasan Aga in the village of Rogova: An unknown monument of the 16th century in the Kosovo District", **Studies on the Ottoman Architecture of the Balkans**, Variorum, Hampshire, 1990, s. 417-418; Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 40.

¹⁰⁰ Machial Kiel, **a.g.e.**, s. 419.

¹⁰¹ Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I**, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 40.

¹⁰² Machial Kiel, **a.g.e.**, s. 414.

¹⁰³ **A.e.**, s. 415.

¹⁰⁴ **A.e.**, s. 414.

¹⁰⁵ Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 41.

Mimari özellikleri:

Hasan Ağa Camii fazla büyük olmayan dörtgen bir kuruluşa sahiptir. Harim, son cemaat yeri ve tek bir minareden oluşmaktadır.

Harim doğu-batı doğrultusunda dört beşik tonoz ve bunları mihrap önünde kesen bir kubbeden meydana gelir. Hasan Ağa Camii bu planı ile diğer kubbeli camilerden ayrılmaktadır.

Yapıda malzeme olarak moloz taş, duvar köşelerinde ise kesme taş kullanılmıştır. Orijinal halinde sıvasız olan duvarların tüm cepheleri günümüzde sıvalıdır. Orijinalinde kesme taştan oniki adet dikdörtgen pencere ile aydınlatılan harimde¹⁰⁶ günümüzde yalnız birinci sıradaki altı pencere vardır. Kubbenin kasnağı kördür.

Beş birimli ve kubbeli son cemaat yeri zaman içinde orijinalliğini kaybetmiştir. Taştan yapılmış taç kapının iki yanında birer mihrap nişi bulunur.

Yapının sağında harimle son cemaat yerinin kesiştiği yerde tek şerefeli minare yer alır. Kesme taştan yapılan minarenin girişi harimdendir.

İçeride girişin sağında ahşap iki sütuna oturan hanımlar mahfili bulunur.

Süsleme özellikleri:

Mihrap üçgen alınlıklı dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Sivri kemerli mihrap nişinin üst kısmı dilimlidir. Sonradan eklenmiş ahşap minber oldukça sadedir.

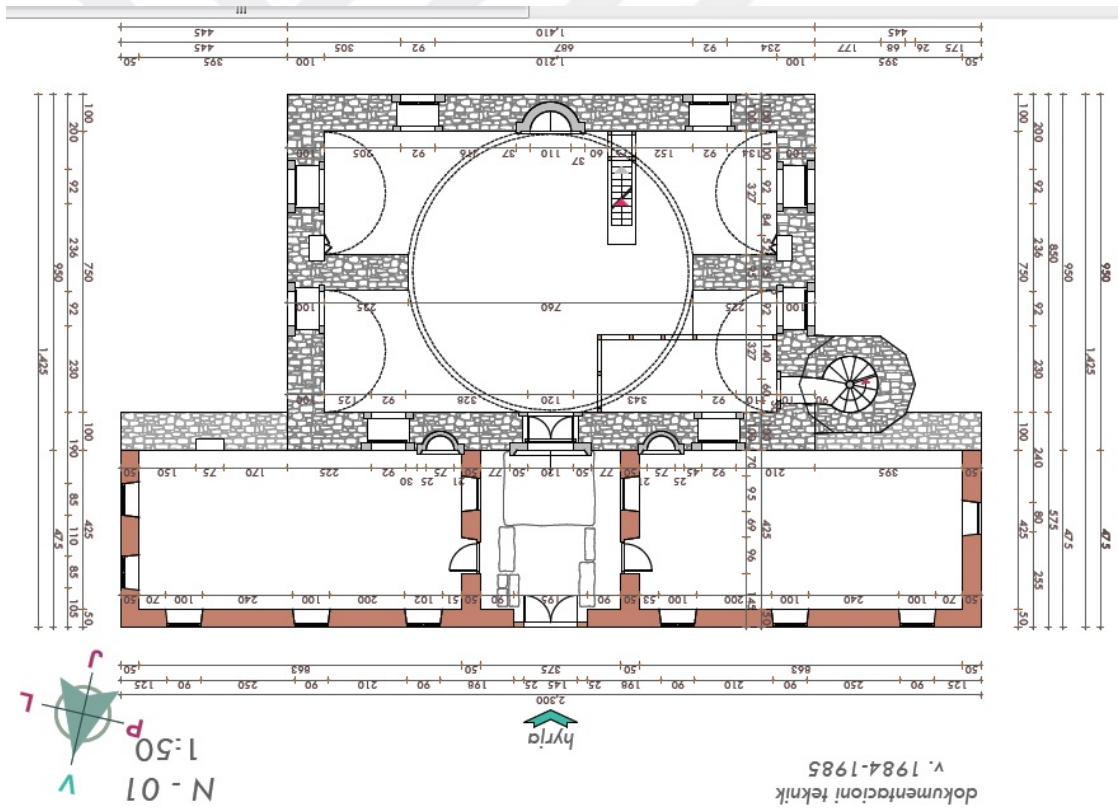
Hasan Ağa Camii günümüzde süsleme bakımından oldukça sadedir. Yapının hemen hiçbir yerinde süslemeye rastlanmamaktadır. Ancak girişin üzerinde yer alan kitabede yapının üçüncü restorasyon tarihi (1835) ile Prizren'den boyacı Gani Memişi'nin ismi verilmiştir.¹⁰⁷ Bu kayıttan caminin orijinal halinde süslemeler bulunduğu anlaşılmaktadır. Süslemeler zamanla ve cami hava saldırısına uğradıktan sonra tamamen kaybolmuştur.

¹⁰⁶ Machial Kiel, **a.g.e.**, s. 414.

¹⁰⁷ **A.e.**, s. 418-419.

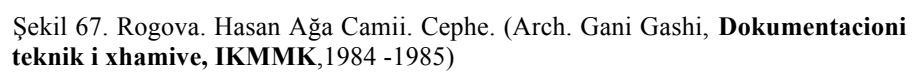
Günümüzdeki durumu:

Bugün caminin orijinal halinden yalnız harimi mevcuttur. Kubbesi de orijinal halindeki gibi kurşunla değil, sac levhayla kaplıdır. Minare hava saldırısında pabucuna kadar yıkılmış, restorasyondan sonra gövde kısmı betonarme olarak yapılmıştır. Son cemaat yeri ve sonradan eklenen bölüm 1999 yılında hava saldırısında yıkılmıştır.¹⁰⁸ Yapıya sonradan beş musluklu kare bir şadırvan inşa edilmiştir. Caminin haziresi ilk haliyle mevcuttur. Ancak düzgün bir şekilde korunmamaktadır. Yapı günümüzde ibadete açıktır.

Şekil 65. Rogova. Hasan Ağa Camii. Plan. (Arch. Gani Gashi, **Dokumentacioni teknik i xhamive**, IKMMK, 1984 -1985)

¹⁰⁸ Fejaz Drançolli, **a.g.e.**, s. 30-31.

Şekil 68. Rogova. Hasan Ağa Camii. Güneybatı görünümü. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 69. Rogova. Hasan Ağa Camii. Batı görünümü. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 70. Rogova. Hasan Ağa Camii. Mihrab. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 71. Rogova. Hasan Ağa Camii. Minber. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 72. Rogova. Hasan Ağa Camii. Tono. (Orges Drançolli, 2016-2018)

3.7. Koca Sinan Paşa Camii

Yeri : Kaçanik

Tarihi : 1594/95

Tahriçesi:

Koca Sinan Paşa Camii Kaçanik'te Eski Çarşı'nın merkezinde bulunmaktadır. Yapının karşısında, güneybatı tarafında Kaçanik antik kalesinin kalıntıları bulunur. Tarihi, kültürel, sanatsal ve dini bir öneme sahip cami 1594/95 yılında inşa edilmiştir.¹⁰⁹ Caminin banisi Arnavut asıllı Sadrazam Koca Sinan Paşa'dır.¹¹⁰ Koca Sinan Paşa bugünkü Arnavutluk'un Lumë (Topyan) köyünde doğmuştur.¹¹¹ Cami, Yemen'in fetihten sonra hayrat olarak yaptırılmıştır.¹¹² Kapı üzerindeki kitabeden Koca Sinan Paşa'nın caminin dışında şehirde bir kale, bir hamam, bir mektep, bir imarethane ve bir de han inşa ettirdiği anlaşılmaktadır.¹¹³ Tarih boyunca cami birkaç müdahaleye uğramıştır.¹¹⁴ 2012 yılında yapılan son restorasyonu Bursa Belediyesi tarafından sağlanmıştır.

Mimari özellikleri:

Koca Sinan Paşa Camii kare planlı bir tabana sahiptir. Harim, son cemaat yeri ve minareden oluşmaktadır. Taş malzeme kullanılarak inşa edilen caminin duvarları

¹⁰⁹ ZUP- OTAM, *Zavod za Urbanizam i Projektovanje Pristina, Regionalni Prostorni Plan Socijalisticke Autonomne Pokrajine Kosovo, Spomenici Kulture na Kosovu, Zastita Prirode na Kosovu, Analiza i otcena stanja i mogucnosti razvoja*, Pristina, 1971, s. 44; Ayverdi, Avrupa'da..., a.y., s. 73.

¹¹⁰ Hasan Kaleshi, *Sofi Sinan Pasha dhe xhamia e tij në Prizren*, Zëri islam, Prizren, 2001, s. 9; Iljaz Rexha, "Monumentet sakrale dhe profane të periudhës osmane të shek. XV-XVI në Kosovë", *Monumentet e Kosovës, Kosova Monuments*, IKMMK, Prishtinë, 2004, s. 81-82.

¹¹¹ Evlija Çelebi, *a.g.e.*, s. 279; Noel Malcolm, *Agents of Empire: Knights, Corsairs, Jesuits & Spies in the Sixteenth- Century Mediterranean World*, Penguin Random House, 2015, s. 264.

¹¹² ZUP- OTAM, *a.g.e.*, s. 44; Iljaz Rexha, *a.g.e.*, s. 81.

¹¹³ Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s. 74; Iljaz Rexha, *a.g.e.*, s. 80; Hasan Kaleshi, *Dokumentet më të vjetra të vakëfeve në gjuhën arabe në Jugosllavi*, Çev. Ismail Rexhepi, Kryesia e Bashkësisë Islame të Republikës së Kosovës, Prishtinë, 2012, s. 332 -334, 359.

¹¹⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s. 73.

zamanla sıvanmıştır. Günümüzde duvarları sıvalı değildir ve orijinal yapısı görülebilmektedir.

Harim tromplar üzerinde yükselen bir kubbe ile örtülmüştür. Trompların altlarında mukarnaslı pendentifler bulunur. Harimin aydınlatılması 12 pencere ile sağlanmıştır. Her cephede dikdörtgen biçiminde sivri kemerli ikişer pencere bulunur. Sekizgen kasnak yüksek olarak yapılmıştır. Sekizgenin dört köşesinde sivri kemerli birer pencere bulunur.

İçeride girişin üzerinde yer alan hanımlar mahfili ahşaptan yapılmıştır. Ortada iki ahşap sütunla ve harimin duvarlarıyla desteklenmektedir. Mahfile girişin sağında bulunan bir kapıdan ulaşılmaktadır.

Eski bir resme göre, son cemaat yeri orijinal halinde ahşap, çatılı ve açıktır.¹¹⁵ Çatısı kurşunla kaplıydı. Sonradan cemaatin ihtiyaçlarını karşılamak üzere son cemaat yerinin üzerine bir kat eklenmiş ve bu alan mahfile birleştirilmiştir.¹¹⁶ Günümüzde son cemaat yeri yeniden inşa edilmiştir. Üç gözlü son cemaat yerinin tamamı taştandır. Dört adet taş sütuna oturan sivri kemerlidir ve yanları açıktır. Son cemaat yerinin üzeri, ortada tonoz, yanlarda kubbe ile örtülüdür.

Minare kesme taştan yapılmıştır ve çokgendir. Mukarnaslı tek bir şerefeye sahiptir. Kurşun külahlıdır.

Süsleme özellikleri:

Caminin iç mekânı oldukça sadedir. Restorasyon sırasında duvar resimlerine müdahale edilmiştir. Yeni unsurların eklenmesiyle duvar resimleri orijinallliğini kaybetmiştir. Restorasyondan sonra süslemeler ağırlıklı olarak kubbe ve pencerelerin üzerinde toplanmıştır.

Süslemeler bitkisel motifler ile hatlardan oluşmaktadır. Hatlar kubbe göbeğinde ve eteğinde bulunur. Ayrıca tromp köşelerinde yuvarlak madalyonlar içinde Allah, Muhammed ve dört halifenin isimleri yazılmıştır. Kubbe göbeğinde yuvarlak bir

¹¹⁵ Ekrem Hakkı Ayverdi, **a.g.e.**, s. 73; Fejaz Drançolli, **Trashëgimia monumentale në Kosovë**, Prishtinë, 2011, s. 121.

¹¹⁶ Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 237.

madalyon şeklinde sülüs hatlı bir âyet bulunur. Etrafı palmetlerle çevrilidir. Kubbe eteğinde de âyet kuşakları bulunur. Bu kuşaklar da yine palmetlerle çevrelenmiştir. Hatların İstanbul'dan gelen bir usta tarafından yazılmış olması muhtemeldir. Kemerlerin etrafında ve pencere üstlerinde ise stilize edilmiş bitkisel süslemeler yer almaktadır.

Çokgen bir gövdeye sahip olan mermer mihrap, mukarnaslı ve sivri kemerlidir. Üst tarafı palmetli dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Mihrabın üzerinde iki satılık mihrap âyeti bulunur.

Minber mermerden yapılmıştır. Kapısı, parmaklıkları ve külah altında ajur tekniğinde yapılmış geometrik süslemeler bulunur.

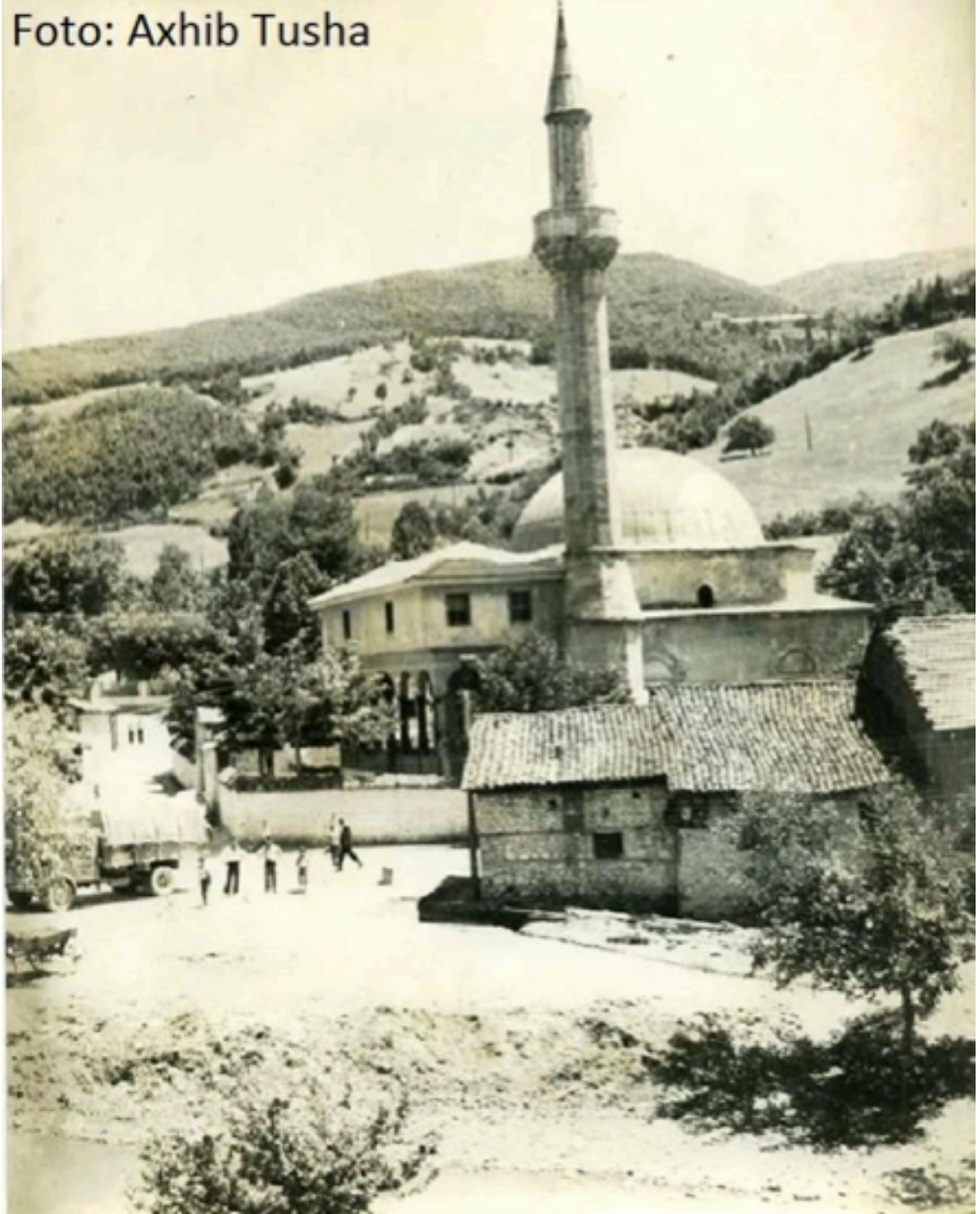
Taç kapı kesme taştan yapılmıştır. Kapının basık kemeri kırmızı-beyaz atlamalı taşlar şeklinde iki renklidir. Kapının üzerinde üç satılık inşa kitabesi bulunur. Kavsara ise dilimli kemer şeklindedir. Ahşap kapı kanatları künde-karî tekniğinde yapılmıştır.

Günümüzdeki durum:

Koca Sinan Paşa Camii'nin avlusu orijinal halinde değildir. Avludaki haziresi ve mezar taşları tamamen yok olmuştur. Avlusunun kuzeybatı tarafında Kosova İslam Birliğinin ihtiyaçları için bir bina yapılmıştır. Caminin avlusu taş duvarlarla çevriliydi. Günümüzde çevre duvarlarının yalnız güneybatı ve batı cephesi orijinallliğini korumaktadır.

Avlu giriş kapısı orijinaldir. Kapının sağındaki duvarda yer alan dört musluklu çeşme mevcut değildir. Sonradan bir şadırvan inşa edilmiştir. Son yıllarda caminin etrafına binalar yapılmıştır. Caminin batısında, yedi metre mesafede yüksek bir toplu konut tesisi inşa edilmiştir. Cami ibadete açıktır.

Foto: Axhib Tusha

Şekil 75. Koca Sinan Paşa Camii. Eski resim. (Axhib Tusha)

Şekil 76. Kaçanik. Koca Sinan Paşa Camii. Kuzeybatı görünümü. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 77. Kaçanik. Koca Sinan Paşa Camii. Doğu görünümü. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 78. Kaçanik. Koca Sinan Paşa Camii. Kapı. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 79. Kaçanik. Koca Sinan Paşa Camii. Mihrab ve minber. (Orges Drançolli, 2016-2018)

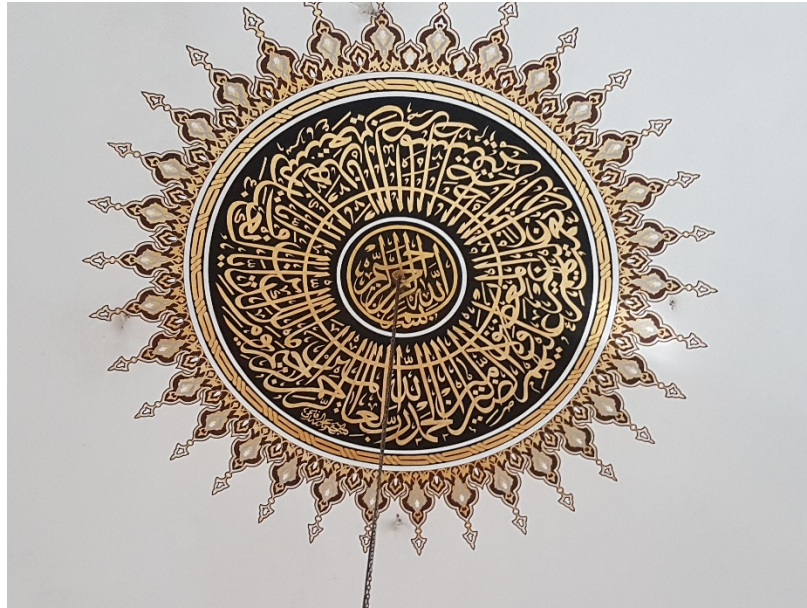
Şekil 80. Kaçanik. Koca Sinan Paşa Camii. Minber. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 81. Kaçanik. Koca Sinan Paşa Camii. Mahfil. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 82. Kaçanik. Koca Sinan Paşa Camii. Dekorasyonlar. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 83. Kaçanik. Koca Sinan Paşa Camii. Kubbe göbeği. (Orges Drançolli, 2016-2018)

3.8. Hadim Camii

Yeri : Yakova'da Büyük Çarşı'nın merkezindedir.

Tarihi : 1594/95

Tarihçesi:

Tek kubbeli Hadım Camii Yakova'da ölçüleri bakımından en büyük camidir. 1595/95 yılında inşa edilmiştir.¹¹⁷ Banisi Hadım Süleyman Ağa'dır.¹¹⁸ Yakova iline bağlı Gusk Köyü'nden¹¹⁹ Hadım Süleyman Ağa; cami dışında bir mektep, bir hamam, bir han ve birkaç dükkân da yaptırmıştır.¹²⁰ Kütüphane sonradan, 1733 yılında eklenmiştir.¹²¹ Osmanlı baroğu tarzındadır.¹²²

Yak Vula Köyü çarşısında inşa edilen cami ve külliye yapıları, zaman içinde köyün şehirleşmesine sebep olmuş ve bu tarihten sonra bölge Yakova olarak adlandırılmıştır.¹²³ Evliya Çelebi de Yakova'nın bir şehir olarak gelişimini eserinde anlatmaktadır.¹²⁴

1844/45 yılında caminin son cemaat yerinin önüne ahşap bir sundurma eklenmiştir. Bu bölüm 1999 yılında yakılmıştır. Günümüzde mevcut değildir.¹²⁵ Hadım

¹¹⁷ Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 43

¹¹⁸ Mehmet İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 43. Masar Rizvanolli, **Grand Bazaar of Gjakova**, Association of Intellectuals, Gjakovë, 2009, s. 9.

¹¹⁹ Nada Kurtovic-Folic, "Studimi për revitalizimin e Çarshisë së Madhe në Gjakovë", **Starine Kosova**, VIII, Pokrajinski zavod za zastitu spomenika kulture Pristina, Prishtinë, 1987, s. 10. Zeynep Ahunbay, "Ottoman architecture in Kosova and restoration of Hadum Mosque in Gjakovo (Dakovica)", **Center and peripheries in Ottoman architecture: Rediscovering a Balkan Heritage**, Cultural Heritage Without Borders Report series No. 9/2010, Sarajavo, 2011, s. 110-111.

¹²⁰ Rizvanolli, **a.g.e.**, s. 9.

¹²¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, **a.g.e.**, s. 314. Mehmet İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 43.

¹²² Zeynep Ahunbay, "Context of Hadum Mosque in Ottoman/Balkan Architecture", **Heritage After War: The Hadum Mosque restoration**, Cultural Heritage Without Borders- Kosovo office report series No. 10/2007, Prishtina, 2007, s. 21.

¹²³ Iljaz Rexha, **a.g.e.**, s. 85. Fejaz Drançolli, **Hadum Mosque, Bazaar in Gjakova**, Provisional Institutions of Self-Governance: Ministry of Culture, Youth and Sport: Institute for Protection of Monuments of Kosova, Prishtinë, 2007, s. 8.

¹²⁴ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 341.

¹²⁵ Zeynep Ahunbay, "Ottoman architecture in Kosova and restoration of Hadum Mosque in Gjakovo (Dakovica)", **Center and peripheries in Ottoman architecture: Rediscovering a Balkan Heritage**,

Camii Kosova Anıtları Koruma Enstitüsü¹²⁶ tarafından 1981 yılında restore edilmiştir.¹²⁷ Kosova'daki son savaşta, 24 Mart 1999 tarihinde bombalanan cami ve etrafındaki binalar çok hasar görmüştür.¹²⁸ 2000 yılında ABD'deki Kosova Kültürel Mirası Koruma Projesi kapsamında caminin restorasyonuna başlanmış ve bu girişim Packard Beşeri Bilimler Enstitüsü tarafından finanse edilmiştir. Bu restorasyonu 2003 yılında Cultural Heritage Without Borders üstlenmiş ve çalışmalar 2005 yılında tamamlanmıştır.¹²⁹

Mimari özellikleri:

Hadım Camii Kosova'daki tek kubbeli camilerden biridir. Boydan boya 20.45m x 15.45m ölçülerine sahiptir¹³⁰. Cami harim, son cemaat yeri ve minareden oluşmaktadır. Malzeme olarak Yakova civarından getirilen kesme taş kullanılmıştır.¹³¹

Kare planlı harim tek bir kubbeye örtülüdür. Kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Kubbe kurşunla kaplıdır.

Harimin aydınlığı iki sırada halinde düzenlenen pencerelerle sağlanmıştır. Mihrap duvarı ve iki yan duvardaki ikişer pencere, dikdörtgen formu olup üzerleri sivri kemerlidir. Üstte bu pencerelerin arasında sivri kemerli birer pencere daha yer alır. Kasnakta pencere bulunmamaktadır.

Cultural Heritage Without Borders Report series No. 9/2010, Sarajavo, 2011, s. 111; Fejaz Drançolli, a.g.e., s. 22.

¹²⁶ Günümüzde Instituti i Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës (tr. Kosova Kültür Anıtları Koruma Enstitüsü)

¹²⁷ Fejaz Drançolli, "Hadum Mosque – History, Architecture, Painting and stonework", **Heritage After War: The Hadum Mosque restoration**, Cultural Heritage Without Borders- Kosovo office report series No. 10/2007, Prishtina, 2007, s. 38.

¹²⁸ Andrew Herscher, "Heritage in the Afterwar", **Heritage After War: The Hadum Mosque restoration**, Cultural Heritage Without Borders Kosovo office report series No. 10/2007, Prishtina, 2007, s. 9-10. Fejaz Drançolli, **Monumentet e shkataërruara në Kosovë 1998/1999**, Instituti për hulumtimin e krimeve të luftës, Prishtinë, 2015, s. 32-33.

¹²⁹ Dick Sandberg, "Foreword", **Heritage After War: The Hadum Mosque restoration**, Cultural Heritage Without Borders Kosovo office report series No. 10/2007, Prishtina, 2007, s. 7-8.

¹³⁰ Gani Gashi, **Xhamia e Hadumit**, Instituti i Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës, Prishtinë.

¹³¹ Fejaz Drançolli, "Xhamia e Hadumit në Gjakovë (Historiku, arkitektura dhe piktura)", **Vjetar XVIII-XIX**, Arkivi i Kosovës, Prishtinë, 1984, s. 29.

Üç gözlü son cemaat yeri, dört adet taş sütuna oturan sivri kemerlidir ve yanları açıktır. Son cemaat yerinin üzeri, ortada kubbe, yanlarda aynalı tonozla örtülüdür. Basık kemerli girişin sağında yuvarlak kemerli küçük bir mihrap nişi mevcuttur. Zemin pişmiş topraktan yapılmış altıgen levhalarla döşenmiştir.

Caminin sağ tarafından bulunan tek şerefeli minare kesme taştan yapılmıştır. Kaidesi oldukça yüksek tutulan minarenin çokgen gövdesi, harim seviyesinden yüksek bir noktada başlar. Minarenin müstakil girişi bulunur.

İçeride girişin üzerinde yer alan ahşap mahfil yine ahşap altı paye üzerine oturtulmuştur. Mahfilin orta bölümü daha yüksek tutulmuş ve dışarıya taşkın balkon şeklinde yapılmıştır. Mahfil tahta parmaklıkla çevrilidir.

Süsleme özellikleri:

Hadım Camii yoğun süslemeleriyle meşhurdur. Bu bakımdan Kosova'daki kubbeli camilerden farklılık göstermektedir. Süslemeler caminin iç ve dış cephelerinde yoğunlaşmıştır. İç mekanda beyaz zemin üzerine yapılan bitkisel ve geometrik formlu süslemeler, mimari şekiller ve hatlardan oluşan süslemeler yoğun bir şekilde bulunur. Bu süslemeler boş yer kalmayacak şekilde harimin tamamında yer alır. Plastik süslemeler ise taç kapı, minare kapısı, sütunlar, tromp, şerefe ve minberde bulunmaktadır.

Dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış mihrap sivri kemerlidir. Mihrapta mukarnas yoktur. Farklı olarak mihrabın sivri kemerinin ortası ay şeklinde düzenlenmiştir. Süsleme olarak mihrap ayeti, Kelime-i Tevhîd, Allah, Muhammed ve dört halifenin isimleri ile geometrik ve bitkisel motifler, stilize edilmiş çiçekler bulunur. Mihrabın iki yanında portakal renkli panolarla çevrelenmiş servi motifleri vardır. Servi motiflerine caminin birçok yerinde rastlanmaktadır.

Ahşap malzeme ile yapılan minber, yine ahşap, uzun ve çokgen bir külah ile biter. Alt kısmında bulunan sivri kemerli beş niş sonradan kapatılmıştır. Minber panolar şeklinde düzenlenen stilize çiçekler ve geometrik motiflerle süslenmiştir. Süslemelerde daha çok mavi, sarı, turuncu ve yeşil renkleri hâkimdir.

Ahşap vaaz kürsüsü harimin sol kısmında, ilk sıradaki iki pencere arasındadır. Dikdörtgen bir kürsü biçimindedir ve rozetlerle süslenmiş parmaklıkla çevrilidir. Turuncu ve sarı renkleri hâkimdir.

Ahşap mahfilin balkon kısmının altı yine stilize çiçekler ve bitkisel motiflerle mevcuttur. Ahşap payeler ise V harfi biçiminde yeşil çizgilerle süslenmiştir. Müezzin mahfilinin tavanında ise sarı ve turuncu renkli üçgen ve dörtgen biçimde geometrik motifler görülmektedir.

Yapının kasnağında, tromplarda, pencerelerin üstlerinde ve kemer aralarında çok sayıda âyetlerden oluşan hat yazıları bulunmaktadır.

Sade olarak bırakılan kubbenin kasnağında yoğun bir süsleme kuşağı bulunur. Kasnağa kalem işi ile sahte pencereler yapılmış ve bunların içleri hatlala süslenmiştir. Pencerelerin aralarında ise ortada genellikle stilize edilmiş, avlu içinde dört veya iki minareli cami ve şehir motiflerinden oluşan süslemeler ile iki yanında servi motifleri bulunmaktadır. Mimari motifler arasında kule şeklinde yapılmış ve konut olarak kullanılan kulelerde de bulunmaktadır. Bu kuleler Yakova şehrinin de içinde bulunduğu Dukakin bölgesine ait bir özelliktir.

Caminin dış cephesinde de içerideki süslemeyi devam ettiren kalem işleri görülmektedir. Bunlar kapı ve pencere üzerlerinde, kemerlerde ve kemer altlarında karşımıza çıkmaktadır.

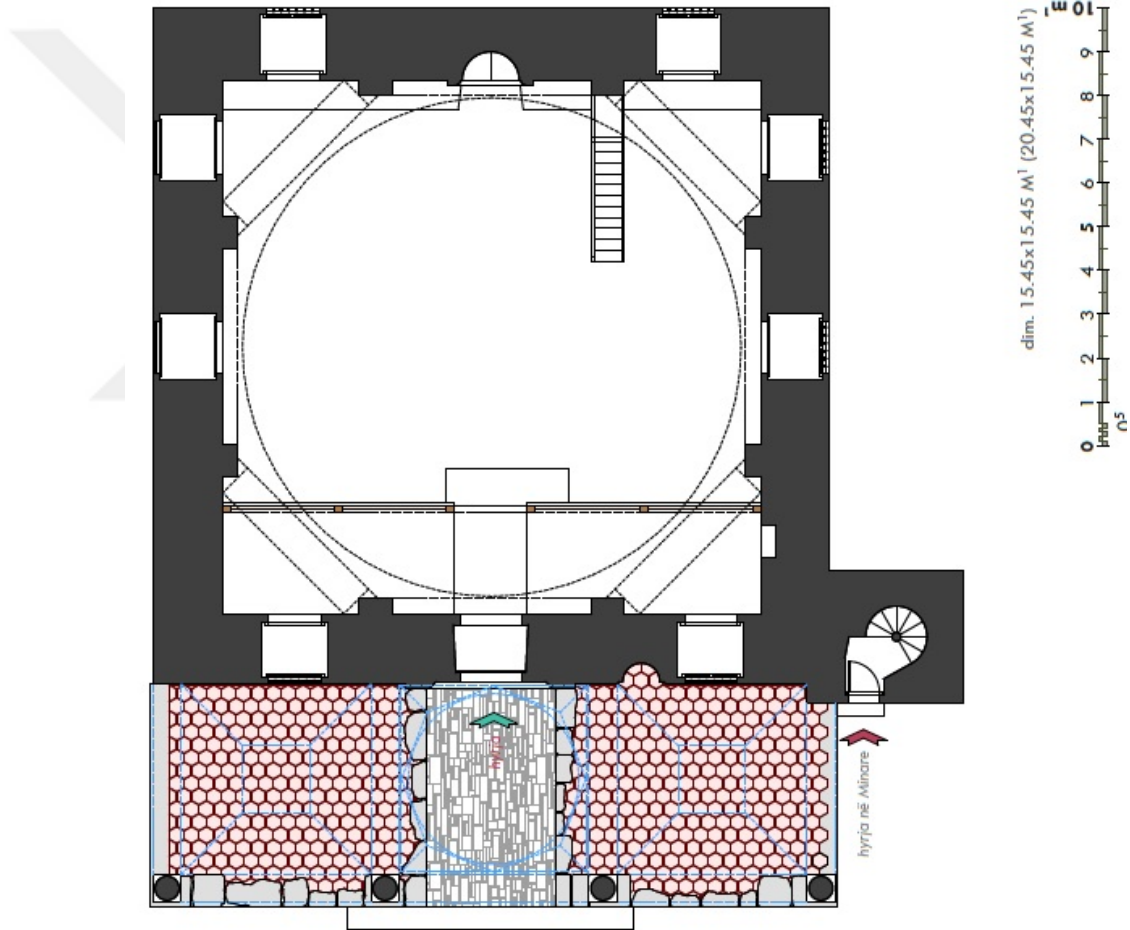
Caminin iç ve dış cephe süslemeleri ile ilgili yapılan araştırmalarda duvar resimlerinin üç katmanlı olduğu görülmektedir.¹³² Süslemelerin birinci ve ikinci katmanları 17.-18. yüzyıla, üçüncü katmanları ise 19. yüzyıla aittir.¹³³

¹³² Fejaz Drançolli, “Hadum Mosque – History, Architecture, Painting and stonework”, **Heritage After War: The Hadum Mosque restoration**, Cultural Heritage Without Borders- Kosovo office report series No. 10/2007, Prishtina, 2007, s 38.

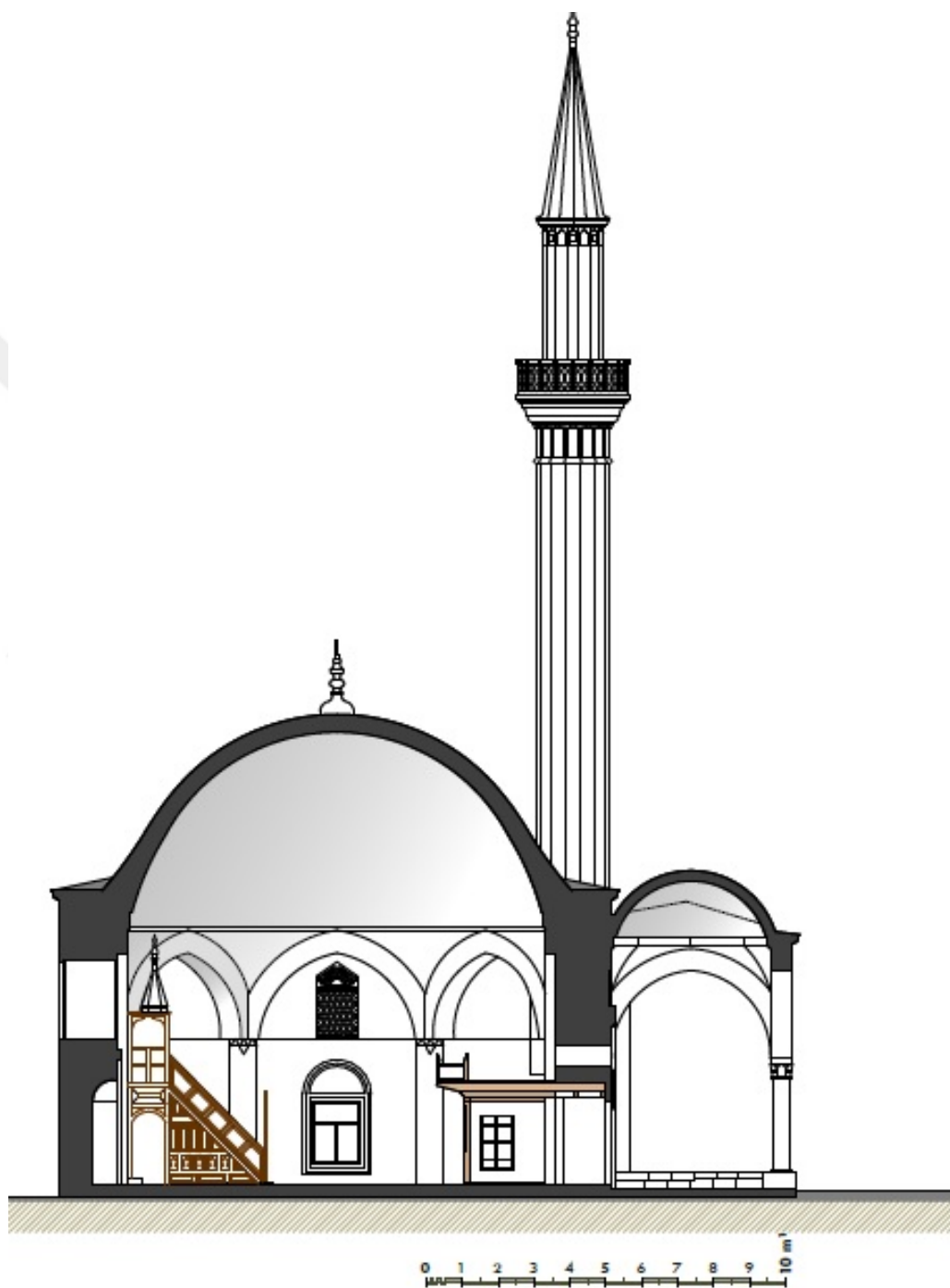
¹³³ Fejaz Drançolli, **a.g.e.**, s. 38.

Günümüzdeki durumu:

Kosova'daki diğer camilere göre, Hadım Camii ve çevresinin durumu oldukça iyidir. Külliye'ye ait birer unsur olan cami, mektep, kütüphane, çeşmeler yapılan restorasyon ve konservasyonda eski hallerine getirilmiştir. Hazire ise orijinal halini korumaktadır. İbadete açıktır.

Şekil 84. Yakova. Hadım Camii. Plan. (Arch. Gani Gashi, **Dokumentacioni teknik i xhamive, IKMMK**)

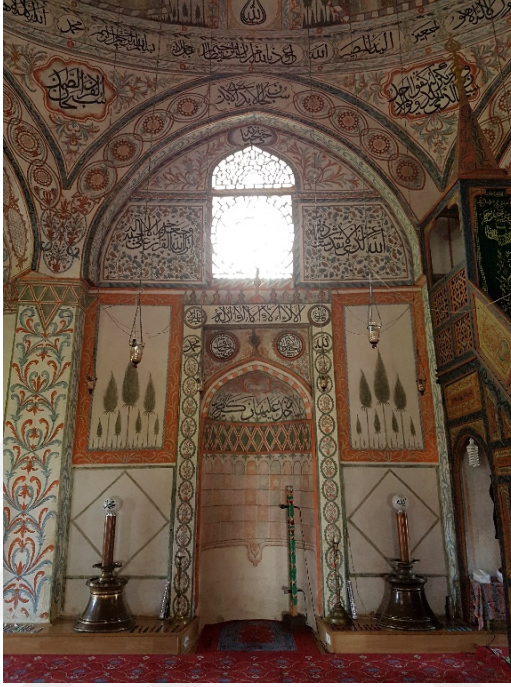
Şekil 85. Yakova. Hadım Camii. Kesit. (Arch. Gani Gashi, **Dokumentacioni teknik i xhamive, IKMMK**)

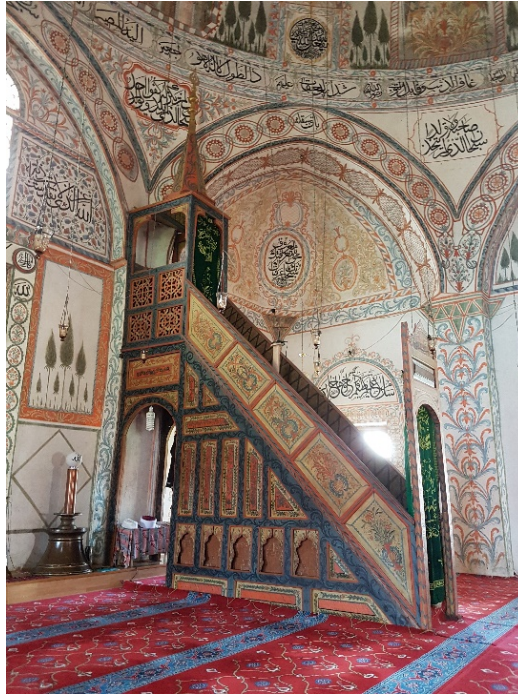
Şekil 86. Yakova. Hadım Camii. Ön görünümü. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 87. Yakova. Hadım Camii. Kuzeydoğu görünümü. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 88. Yakova. Hadım Camii. Mihrab. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 89. Yakova. Hadım Camii. Minber. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 90. Yakova. Hadım Camii. Mahfil. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 91. Yakova. Hadım Camii. Dekorasyonlar. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 92. Yakova. Hadım Camii. Kubbe göbeği. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 93. Yakova. Hadım Camii. Dekorasyonlar. (Orges Drançolli, 2016-2018)

3.9. Yaşar Paşa Camii

Yeri : Eski Priştine'nin merkezindedir.

Yili : XVI. Yüzyıl / 1834

Tarihçesi:

Yaşar Paşa Camii, Osmanlı dönemindeki Eski Priştine'nin merkezinde, Çarşı ve Sultan Camileri'nin arasındadır. Caminin inşa edildiği yer, Eski Priştine'nin tarihi eserlerinin en çok bulunduğu bölgedir. Yaşar Paşa Camii, Sultan ve Çarşı Camileri'nin üçü de kubbelidir ve aralarında mesafe aynıdır. Bu durum Kosova'da sadece bu üç yapıda mevcuttur.¹³⁴

Caminin banisi ile ilgili elimizde bilgi bulunmamaktadır. Priştine kasabasının vakfi tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir. Cami ilk defa XVI. yüzyılda inşa edilmiştir. 1683-1690 yıllarında Avusturya-Osmanlı savaşlarında hasar gördüğü düşünülmektedir.¹³⁵ Caminin giriş kapısının üzerindeki kitabeden 1834 yılında Yaşar Paşa tarafından onarım ve restorasyon geçirdiği anlaşılmaktadır.¹³⁶ Priştine'de meşhur Cinoğlu ailesinden olan Yaşar Paşa¹³⁷ Üsküp mutasarrıfıdır.¹³⁸

Cami XX. yüzyılın sonlarında da müdahalelere uğramıştır. 1970'li yıllarda duvarlarındaki çatlaklar ve kasnak restore edilmiştir. Bu restorasyonda kubbe demirlerle desteklenmiştir.¹³⁹ Bu destekler günümüzde, TİKA'nın yaptığı restorasyondan sonra da görülmektedir. 1980'li yıllarda şerefe parmaklıkları restore edilmiştir. 1990'lı yıllarda

¹³⁴ Fejaz Drançolli, *Trashëgimia monumentale në Kosovë*, Prishtinë, 2011, s. 112.

¹³⁵ Iljaz Rexha, *a.g.e.*, s. 84.

¹³⁶ Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s. 160; Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, *a.g.e.*, s. 506 -507; Nimetullah Hafiz, Mucahit Asim, *a.g.e.*, s. 80; Raif Vırmiça, *Priştine Camileri*, Türk Demokratik Birliği, Prizren, 1997, s. 64.

¹³⁷ Iljaz Rexha, *a.g.e.*, s. 84.

¹³⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s. 160; Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, *a.g.e.*, s. 506; Raif Vırmiça, *a.g.e.*, s. 64.

¹³⁹ Gani Gashi, *Xhamia e Jashar Pashës*, Instituti i Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës, Prishtinë, 2013.

ise son cemaat yeri müdahaleye uğramış ve kapatılmıştır. TİKA tarafından 2000 yılında restorasyonda son cemaat yeri yeniden açılmıştır.¹⁴⁰ Günümüzde ise kapalıdır.

Mimari özellikleri:

Yaşar Paşa Camii'nin plan şeması Priştine'deki Çarşı ve Fatih Camileri'nin planlarıyla aynıdır. Ancak bu camilerden daha sadedir. Harim, son cemaat yeri ve bir minareden oluşmaktadır.

Kare planlı harim kagir olarak inşa edilmiştir. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Sekizgen bir kasnak bulunur.

Harimin aydınlatılması iki sıra pencere ile sağlanmıştır. İlk sırada dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli ikişer pencere yer alır. Bu pencerelerin arasında üstte yuvarlak kemerli birer pencere daha yer alır. Kible duvarında ise ikinci sıradaki pencere yuvarlaktır. Sekizgen kasnağın her bir cephesine yuvarlak kemerli birer pencere da açılmıştır.

Birkaç basamakla ulaşılan son cemaat yeri günümüzde sekiz ahşap sütuna oturan ahşap çatılıdır ve açıktır. Orijinal halinin üç gözlü ve kubbeli olduğu düşünülmektedir.

Tek şerefeli minare yapının sağında, güneybatı köşesindedir. Sekizgen kuruluşludur. Şerefenin altında üç sıra taş silme bulunur. Kurşun kaplı külahı 2013 yılındaki restorasyonda kısaltılmıştır.

Caminin iç mekânında mihrap, minber, vaaz kürsüsü ve mahfil yer almaktadır.

İçeride giriş cephesinde yer alan ahşap hanımlar mahfili, dört adet ahşap sütunla taşınmaktadır. Ortası balkon şeklinde yüksek tutulmuştur. Ahşap parmaklıklarla çevrelenmiştir.

¹⁴⁰ Gani Gashi, **Xhamia e Jashar Pashës**, Instituti i Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës, Prishtinë, 2013.

Süsleme özellikleri:

Yaşar Paşa Camii'nin içi duvar resimleriyle süslüdür. XIX. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen süslemeler kubbede, kemer aralarında ve duvarlarda yoğunlaşmıştır. Süslemelerde mavi, yeşil, kahverengi, kırmızı, toprak rengi ve siyah renkleri hâkimdir.

Motifler bitkisel süslemeler ile hatlardan meydana gelmektedir. Kubbenin merkezinde açılmış bir yelpaze şeklinde bir madalyon vardır. Etrafı stilize edilmiş bitkisel motiflerle çevrelenmiştir. Kasnak pencerelerinin üzeri ve kubbe eteği de bitkisel motiflerle dolgulanmıştır. Ayrıca kasnaktaki pencerelerin aralarına da sahte pencere resimleri yapılmıştır.

Mihrabın iki yanında ve pendantiflerde yuvarlak madalyonlar içinde Allah, Muhammed ve dört halifenin isimleri yazılıdır. Bu madalyonlarda yine çiçekli bitkisel motiflerle çevrelenmiştir.

Yuvarlak mihrap nişi, mukarnalıdır ve çiçek motifleriyle süslü dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Üzerinde mihrap âyeti bulunur. Mihrap nişinde iki yana açılmış kıvrımlı perde motifi resmedilmiştir. Mihrabın iki yanında üstte birer mührüsüleyman motifi ile ortada bir rozet çiçek yer almaktadır. Mihrap ayetinin üzerinde ise pencerenin iki yanında yedi kollu şamdan motifleri yer alır. Bunların altında da birer mühr-i süleyman vardır. Pencerenin üzerinde bir tuğra bulunur. Mihrabın iki yanında ise kıvrımlı dallarla çevrelenmiş oval madalyonlar içinde birer vazo içinde çiçek resmi yer almaktadır. Bu tip süslemeler pencere aralarında devam etmektedir.

Taş bir platform üzerinde yükselen sade kuruluşlu taş minber, kırmızı ve yeşil renklerle boyanmıştır.

Mihrap duvarının sağında yer alan vaaz kürsüsüne birkaç basamakla ulaşılmaktadır. Üzeri aynı şekilde bitkisel motiflerle süslenmiştir.

Hanımlar mahfilinin balkon kısmında yer alan kaş kemerlerin içleri çiçek motifleriyle süslenmiştir. Sütunlar ve kaş kemerlerin altı kırmızı, yeşil renklerle boyanmıştır.

Yapının dışında son cemaat yerinde de süslemeler mevcuttur. Osmanlı baroğu tarzındaki duvar resimleri XIX. yüzyıla aittir, ancak restorasyon sırasında yeni motifler eklenmiştir.

Basık kemerli taç kapı dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Kapının üzerinde ikinci bani Yaşar Paşa'nın ismini ve ihya tarihini veren altı satırlık kitabe bulunur. Kitabenin üzerinde yuvarlak bir kemer içinde çiçek motifleriyle çevrelenmiş bir mühr-i süleyman motifi yer almaktadır. Mühr-i Süleymanın merkezinde ise tuğra şeklinde hazırlanmış bir istifli besmeledir. Bu motif, Kosova'da yalnız bu camide bulunur. Kemerin iki yanına alçıdan kabartma çiçek motifleri yapılmıştır.

Taç kapının iki yanındaki pencerelerin üzerlerinde oval madalyonlar ve vazoda içinde çiçek motifleri resmedilmiştir.

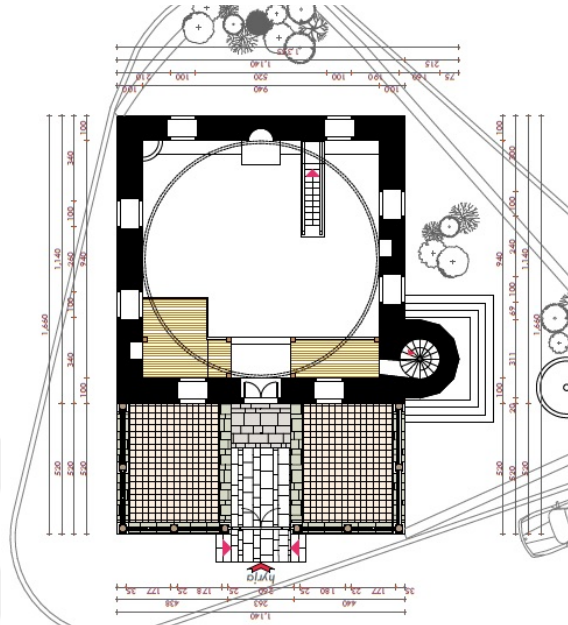
Günümüzdeki durumu:

Yaşar Paşa Camii son cemaat yeri hariç orijinal halini korumaktadır. Eski Priştine'nin merkezi 1947 yılından sonra yapılan şehir planlaması sonucu değişikliğe uğramıştır.¹⁴¹ Caminin avlusu ve çeşmesi de bu planlama sırasında ortadan kaldırılmıştır.¹⁴² Caminin çevresi 2000 yılından sonra birçok yapıyla doldurulmuştur.

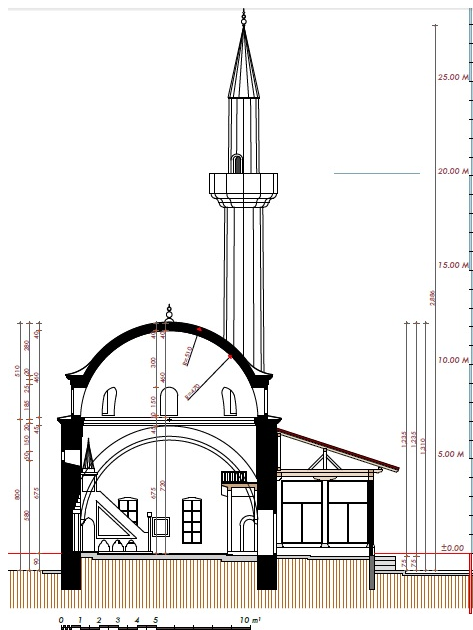
Günümüzde son cemaat yeri ahşap parmaklı ve camla kapatılmıştır. Cami ibadete açıktır.

¹⁴¹ Christine Kohlert, **a.g.e.**, s. 21; Eliza Hoxha, **a.g.e.**, s. 9.

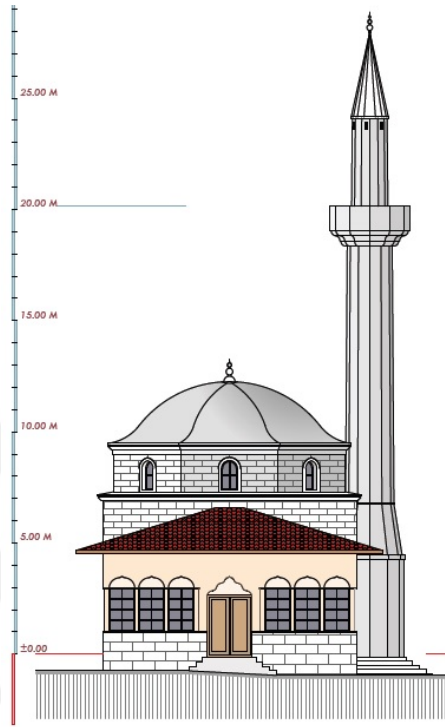
¹⁴² Raif Virmiça, **a.g.e.**, s. 63.

Şekil 94. Pristina. Yaşar Paşa Camii. Plan. (Arch. Gani Gashi, **Dokumentacioni teknik i xhamive, IKMMK, 2013**)

Şekil 95. Pristina. Yaşar Paşa Camii. Kesit. (Arch. Gani Gashi, **Dokumentacioni teknik i xhamive, IKMMK, 2013**).

Şekil 96. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Cephe. (Arch. Gani Gashi, Dokumentacioni teknik i xhamive, IKMMK), 2013).

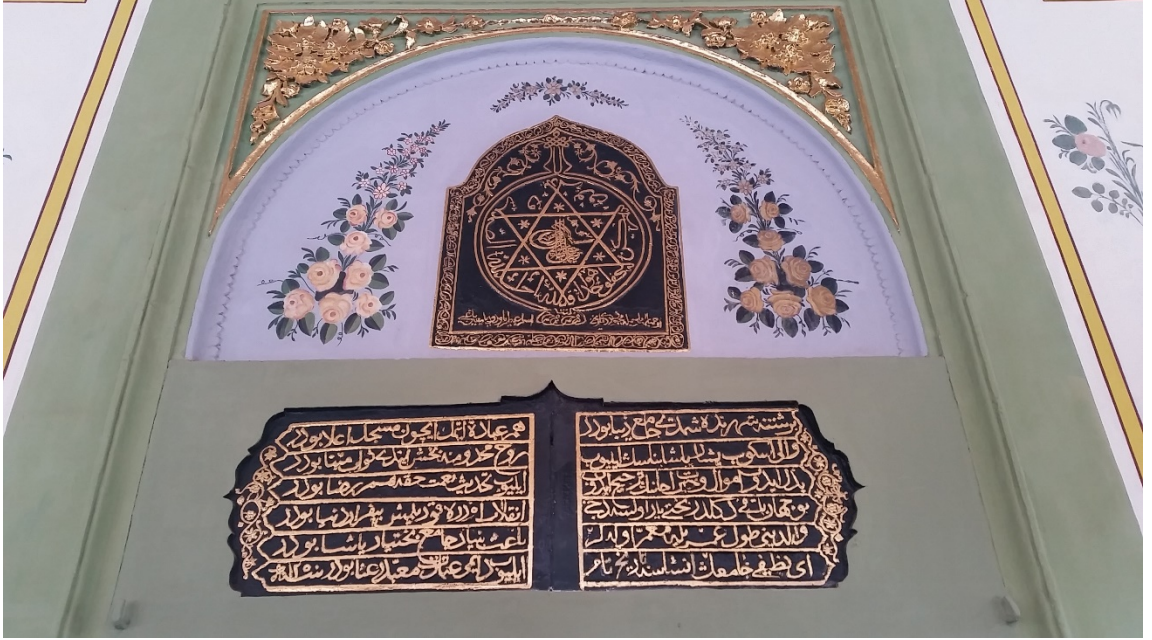
Şekil 97. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Kuzeybatı görünümü. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 98. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Pencereler. (Orges Drançolli, 2016-2018)

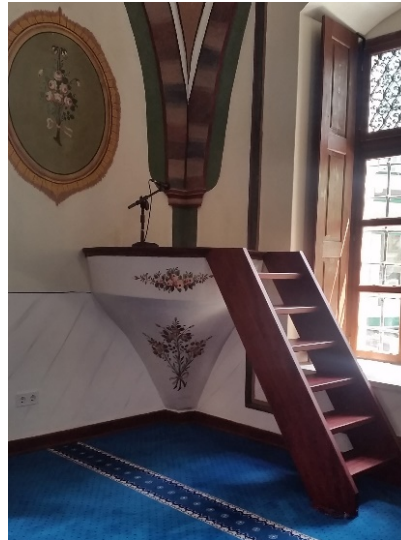
Şekil 99. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Son Cemat Yeri. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 100. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Kitabe ve Mühr-i Süleyman. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 101. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Mihrab. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 102. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Kūrsū. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 103. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Dekorasyonlar. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 104. Priştine. Yaşar Paşa Camii. Kubbe göbeği. (Orges Drançolli, 2016-2018)

3.10. Sinan Paşa Camii

Yeri : Prizren

Tarihi : 1615

Tarihçesi:

Sinan Paşa Camii Prizren’de Eski Çarşı’nın -Şadırvan Çarşısı- merkezindedir. Solunda Lumbardh Nehri ve karşısında Ali Bey Taş Köprüsü bulunmaktadır. Cami Sinan Paşa tarafından 1615 yılında yaptırılmıştır.¹⁴³ Sofi Sinan Paşa olarak da tanınan Sinan Paşa Arnavutluk’taki Lum’a bağlı Vil Köyü’nde doğmuştur.¹⁴⁴ Cami Balkan Savaşları’na (1912) kadar ibadete açık kalmıştır.¹⁴⁵

Prizren 1915-1918 yıllarında Bulgar işgali altındayken cami, mühimmat deposu olarak kullanılmıştır.¹⁴⁶ Cami ve duvar resimleri bir mühimmat patlamasında büyük hasar görmüştür. Cami, Sırbistan işgali sırasında da mühimmat deposu olarak kullanılmış ve bu durum 1941 yılına kadar devam etmiştir. Sırlara göre, cami Prizren yakınlarındaki Başmelekler Manastırı’nın kalıntılarından inşa edilmiştir.¹⁴⁷ Sırp hükümeti 1919 yılında bu durumu gerekçe göstererek camiyi yıkmak istemiştir.¹⁴⁸ Bu teşebbüste son cemaat yeri yıkılmıştır.¹⁴⁹ İtalyan uzmanlara göre ise cami değil sadece sonradan eklenen mahfilin¹⁵⁰ sütunları manastırın yıkıntısından alınmıştır.¹⁵¹

Duvar resmlerinin restorasyonu 1972-1975 yılları arasında yapılmıştır.¹⁵²

¹⁴³ Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri II**, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 717.

¹⁴⁴ Hasan Kaleshi, **Sofi Sinan Pasha dhe xhamia e tij në Prizren**, Zëri islam, Prizren, 2001, s. 11

¹⁴⁵ Muhamed Shukriu, **a.g.e.**, s. 297.

¹⁴⁶ **A.e.**, s. 297.

¹⁴⁷ Hasan Kaleshi, **a.g.e.**, s. 19.

¹⁴⁸ Muhamed Shukriu, **a.g.e.**, s. 298.

¹⁴⁹ Muhamed Shukriu, **a.g.e.**, s. 298; Ekrem Hakkı Ayverdi, **a.g.e.**, s. 189.

¹⁵⁰ Muhamed Shukriu, **a.g.e.**, s. 299.

¹⁵¹ **A.e.**, s. 299.

¹⁵² Agim Morina, **Abdullah Gërguri 1931 – 1994**, Katalog i ekspozitës, Instituti i Kosovës për Mbrotjtjen e Monumenteve të Kulturës, Prishtinë, 2014, 3; Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 717.

Mimari özellikleri:

Sinan Paşa Camii Kosova'da inşa edilen en güzel, en büyük ve en yüksek yapıdır.¹⁵³ Muntazam kesme taştan yapılan caminin ölçüleri boydan boya 31.34 x 20.70 cm. ve yüksekliği ise 22.75cm.dir. Cami harim, son cemaat yeri ve tek bir minareden oluşmaktadır.

Sinan Paşa Camii planı bakımından Prizren'deki 1832 tarihli Emin Paşa Camii'ne benzemektedir. Farklı olarak ondan biraz daha yüksektir.

Kare planlı harimde dikdörtgen biçimindeki mihrap tek bir yarım kubbe ile dışa taşkın olarak yapılmıştır. Yapıda kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Trompların altında mukarnaslı pendantifler yer alır. Kasnak sekizgendir.

Harim yan cephelerde dört, mihrap cephesinde üç sıra pencere ile aydınlatılmaktadır. Bütün pencereler dikdörtgen kuruluşlu ve sivri kemerlidir. Farklı olarak mihrabın üzerindeki pencere yuvarlaktır. Kasnak köşelerine de sekiz adet pencere açılmıştır.

Üç gözlü, kubbeli son cemaat yeri, dört adet taş sütuna oturan yuvarlak kemerlidir ve yanları açıktır. Cami meyilli bir arazi üzerine inşa edildiği için son cemaat yerine on dört taş basamakla ulaşılmaktadır. 1919 senesinde Sırp'lar tarafından yıkılan son cemaat yerinin restorasyonu 90 yıl sonra, 2009 yılında aslına uygun olarak Türkiye tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁵⁴

Son cemaat yerinin sağında, güney duvarına bitişik tek şerefeli minare bulunmaktadır. Kare kaide üzerine oturan minare çokgen bir gövdeye sahiptir. Balkan camilerinin bir özelliği olarak ince ve uzun yapılmıştır. Minarenin yüksekliği 45m.dir¹⁵⁵ ve bu yüksekliğiyle Kosova'daki en yüksek minare olma özelliğine sahiptir.

¹⁵³ Gani Gashi, **Xhamia e Sinan Pashës**, Instituti i Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës, Prishtinë, 1992.

¹⁵⁴ Fejaz Drançolli, **a.g.e.**, s. 124.

¹⁵⁵ Gani Gashi, **a.g.e.**; Husref Redzic, **a.g.e.**, s. 97.

İç mekanda yer alan hanımlar mahfili, Prizren'deki bütün camilerde olduğu gibi Sinan Paşa Camii'nde de tek taraflıdır. Giriş kapısının sağında bulunan mahfil yedi adet mermer sütun ile taşınmaktadır. Zemini yükseltilmiştir. Kapının sağındaki duvarın içinden merdivenlerle ulaşılan mahfilin üst kısmı ahşap parmaklıkla çevrilidir.

Mahfilde kullanılan sütun başlıklarının Prizren'deki Başmelekler Manastırı'nın kalıntılarından alındığı düşüncesi hakimdir.¹⁵⁶

Süsleme özellikleri:

Prizren'deki 1832 tarihli Emin Paşa Camii süslemeleri bakımından da bu camiye benzemektedir. Dışarıdan oldukça sade olan Sinan Paşa Camii'nin süslemeleri iç mekanda yoğunlaşmıştır ve oldukça zengindir. Süslemeler ağırlıklı olarak kubbede tromplarda, duvarlarda, mihrapta ve mahfilde toplanmıştır. Bitkisel süslemeler dışında mimari motifli manzaralar da bulunmaktadır. Süslemelerde kırmızı, mavi, koyu yeşil, koyu sarı ve açık kırmızı renkleri hakimdir.

Muntazam kesme taşlardan inşa edilen mihrap nişi beş dilimli ve mukarnalıdır. İki yanında birer küçük sütun bulunur. Bütün mihrap üst kısmı palmetlerden oluşan dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Mihrap nişi, mukarnalar ve çerçeve bitkisel motiflerle süslenmiştir.

Mihrap yarım kubbesinin merkezinde ışınal süsleme merkezli, yuvarlak bir madalyon bulunur. Madalyonun etrafı stilize edilmiş bitkisel süslemelerle çevrilmiştir. Yarım kubbeyi çevreleyen süslemelerin merkezinde yeşillikler içinde resmedilmiş dört minareli, tek kubbeli, avlulu bir cami bulunmaktadır. Caminin iki yanında yer alan ve mihrap çıkıntısı boyunca uzanan sütunların taşıdığı dalgalı, yuvarlak kemerli ve parmaklıklı bölümler bulunur. Kemerlerde kıvrımlı perde motifleri vardır. Kesintisiz olarak devam eden manzaraya sanki balkondan bakıyormuş gibi bir görüntü verilmiştir. Kemerli bölümlerin hepsinin merkezinde ise çiçekli vazolar ile masa üzerinde yiyecekler

¹⁵⁶ Roksanda Timotijević, "Prizrenske dzamije i njihove dekoracije, Starine Kosova", **Starine Kosova**, knjiga IX, Pokrajinski zavod za zastitu spomenika kulture Pristina, Pristina, 1989-1990, s. 44.

bulunur. Mihrap çıkıntısında, pencerelerde ve aralarda aynı tip bitkisel süslemelere rastlanmaktadır.

Mihrap yarım kubbesinde yer alan yeşilliklere bakan, dalgalı, yuvarlak kemerli, kumaşların sarktığı balkon görünümündeki süslemeler tromplarda da mevcuttur.

Ana kubbenin merkezinde yuvarlak bir madalyon bulunur. Madalyonun içinde Nur Sûresi yazılıdır. Etrafı stilize edilmiş bitkisel motiflerle çevrelenmiştir. Bu motiflerin arasında restorasyon sırasında bırakılmış, XIX. yüzyıla tarihlenen, merkezlerinde ışınsal süslemelerin yer aldığı sekiz adet oval madalyon görülmektedir.

Taş minberin korkulukları, köşk kısmı ve külahı ahşaptan yapılmıştır. Minber gövdesinin iki yanında birer çiçek demeti bulunur. Bu süslemeler bitkisel motiflerle çevrelenmiştir.

Vaaz kürsüsü harimin sol tarafında bulunur. Ahşaptandır.

Mahfil kemerleri ve araları boş yer kalmayacak şekilde stilize edilmiş bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Ahşap mahfil tavanı ise kırmızı ve yeşil rengin hakim olduğu geometrik motiflerle dolgulanmıştır.

Cami süslemelerinde yapılan konservasyon ve restorasyon çalışmaları sırasında süslemelerin iki katmanlı olduğu anlaşılmıştır. Süslemelerin birinci katmanı caminin inşa edildiği dönem, XVII. yüzyıldandır.¹⁵⁷ İkinci katmanı ise XIX. yüzyıla tarihlenir.¹⁵⁸

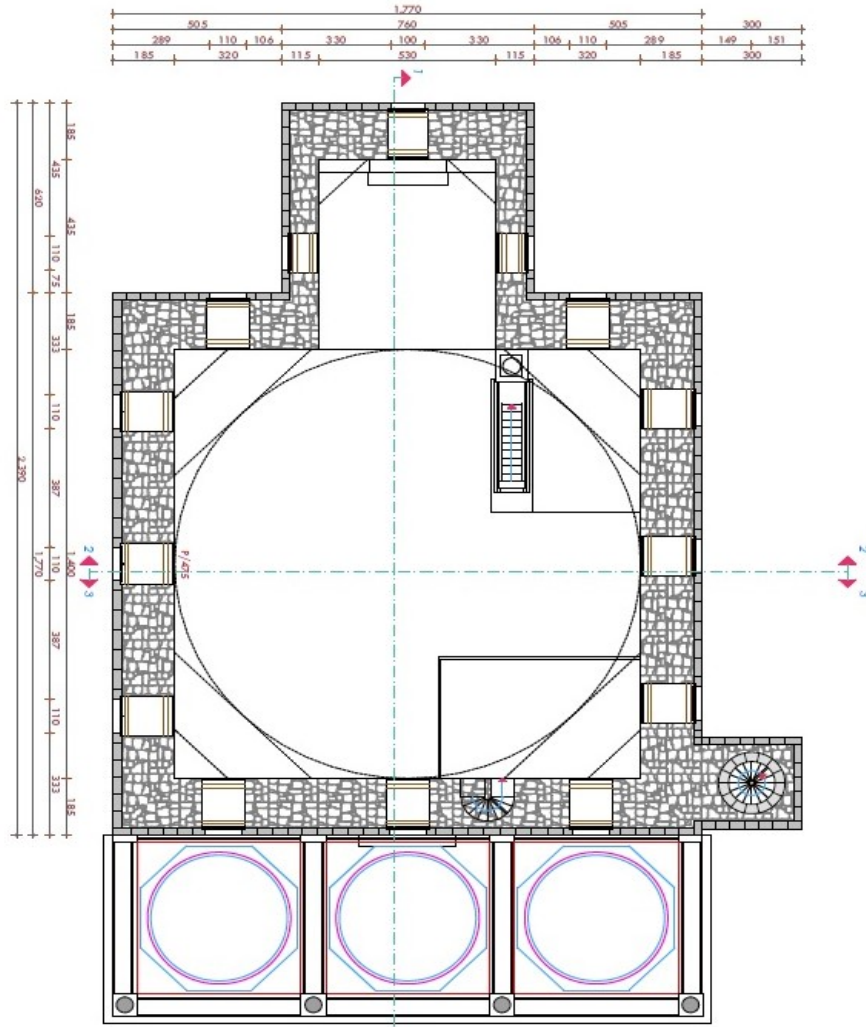
Günümüzdeki durumu:

Prizren Kalesi'nin aşağısında, tepelik bir araziye inşa edilen cami, çarşı muhiti olarak adlandırılan Şadırvan Meydanı'na hakimdir. Sinan Paşa Camii ve çevresi orijinal halini korumaktadır. Camii günümüzde anıtsallığı ve güzelliğiyle Prizren'in simgesi durumundadır. Avlusu taş duvarlarla çevrelidir. Etrafında caminin estetiğini bozan

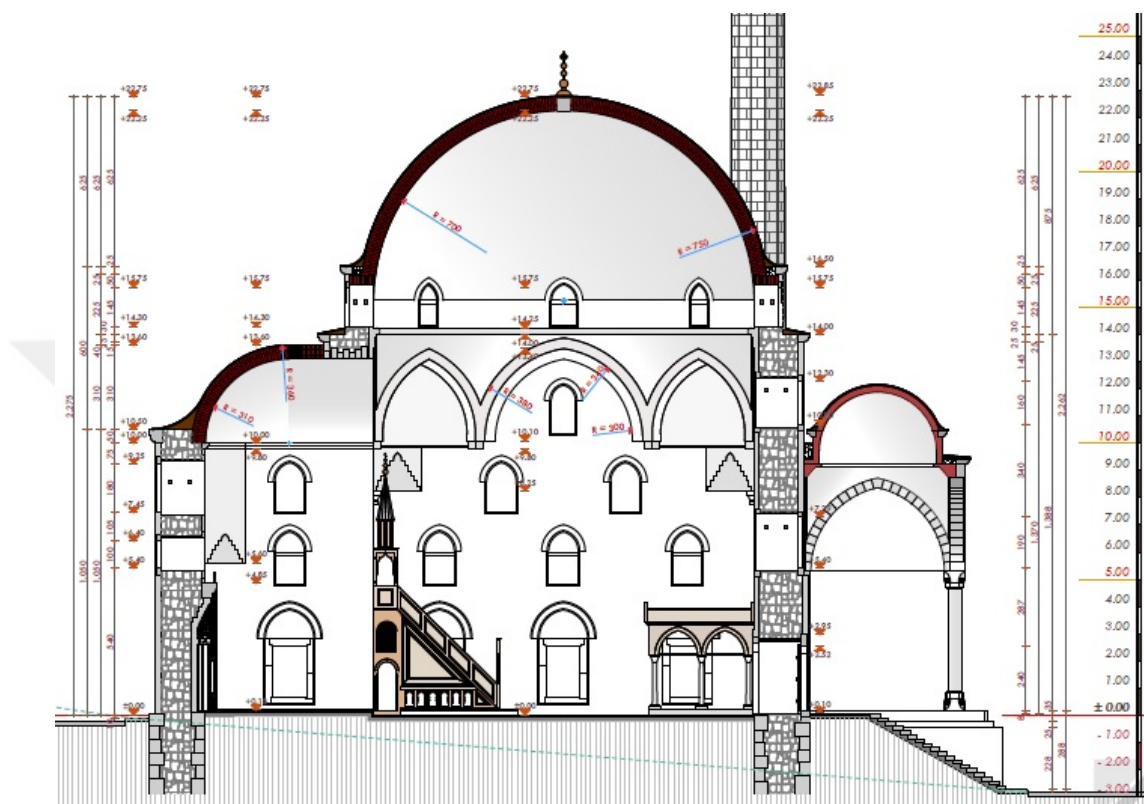
¹⁵⁷ Abdullah Gërguri, "Konservimi dhe restaurimi i pikturave murale në Xhaminë e Sofi Sinan Pashës në Prizren", **Antikitetet e Kosovës**, vëllimi XIII, Enti krahinor i mbrojtjes së monumenteve të kulturës Prishtinë Prishtinë, 1987, s. 89.

¹⁵⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi, **a.g.e.**, s. 190.

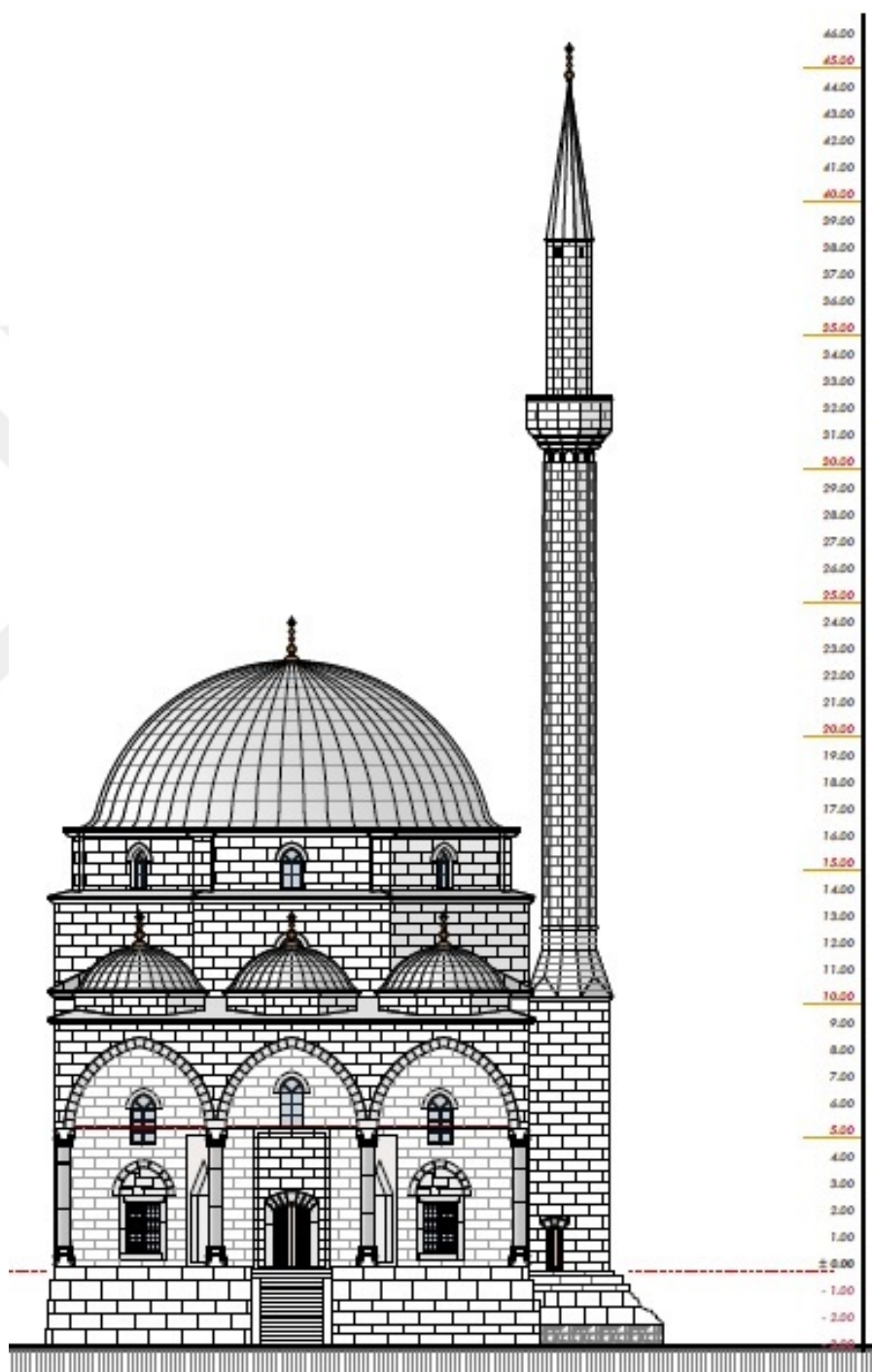
herhangi bir yapı bulunmamaktadır. Caminin önünde yolun seviyesinde orijinal halini koruyabilen tek musluklu çeşmesi mevcuttur. Cami günümüzde ibadete açıktır.

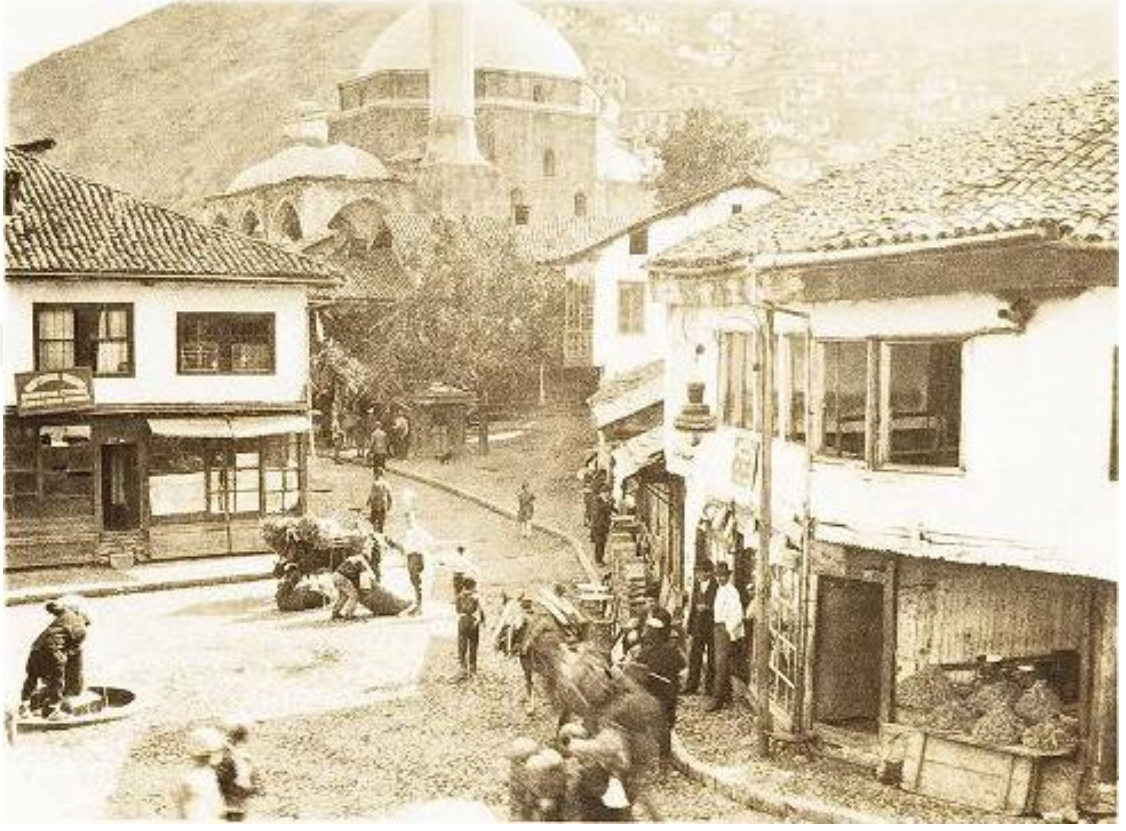
Şekil 105. Prizren. Sinan Paşa Camii. Plan. (Arch. Gani Gashi, **Dokumentacioni teknik i xhamive, IKMMK**, 1992)

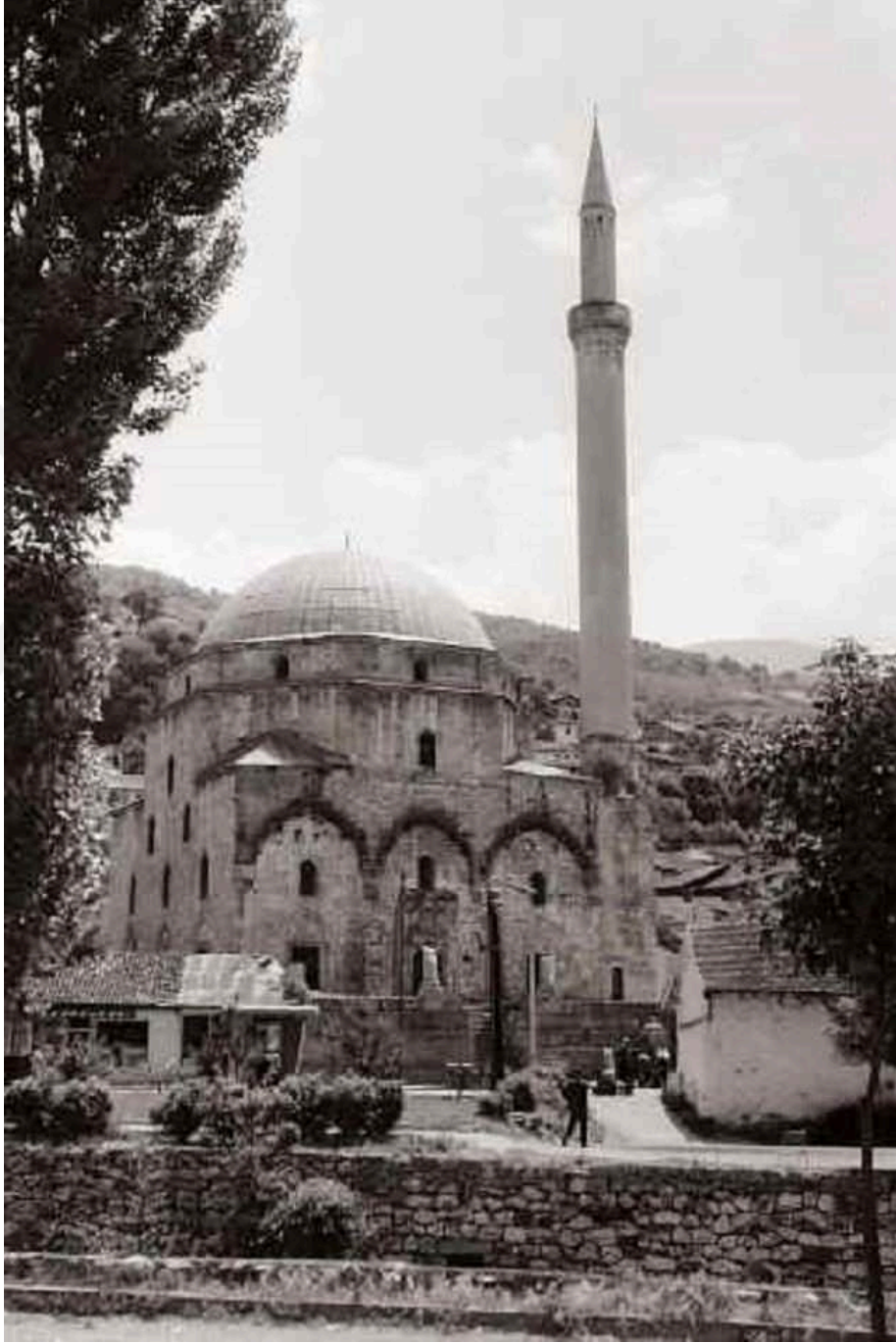
Şekil 106. Prizren. Sinan Paşa Camii. Kesit. (Arch. Gani Gashi, **Dokumentacioni teknik i xhamive, IKMMK**, 1992)

Şekil 107. Prizren. Sinan Paşa Camii. Cephe. (Arch. Gani Gashi, **Dokumentacioni teknik i xhamive**, IKMMK, 1992)

Şekil 108. Prizren. Sinan Paşa Camii. Eski resim. (Margaret Hasluck, xx. yüzyılın ilk yarısı)

Şekil 109. Prizren. Sinan Paşa Camii. Eski resim. (www.eskiturkiye.com)

Şekil 110. Prizren. Sinan Paşa Camii. Kaleden görünüm. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 111. Prizren. Sinan Paşa Camii. Kuzeybatı görünümü. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 112. Prizren. Sinan Paşa Camii. Kuzeydoğu görünümü. (Orges Drançolli, 2016-2018)

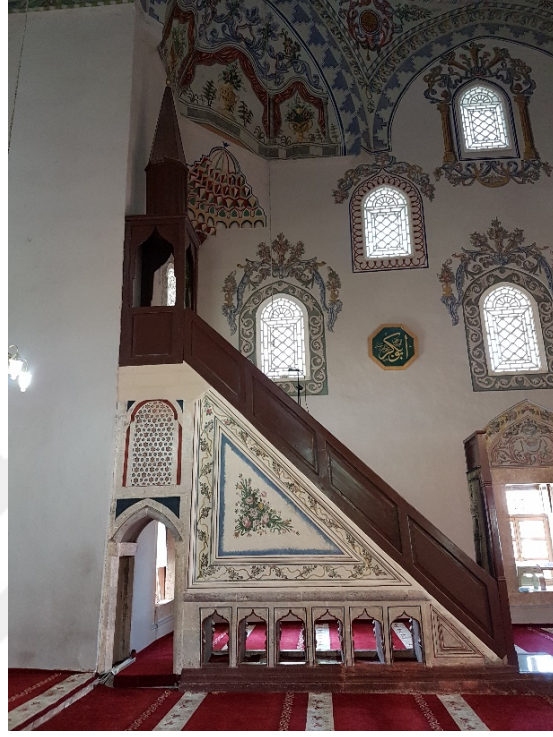
Şekil 113. Prizren. Sinan Paşa Camii. Son cemat yeri. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 114. Prizren. Sinan Paşa Camii. Mihrab. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 115. Prizren. Sinan Paşa Camii. Mihrab detayı. (Orges Drançolli, 2016-2018)

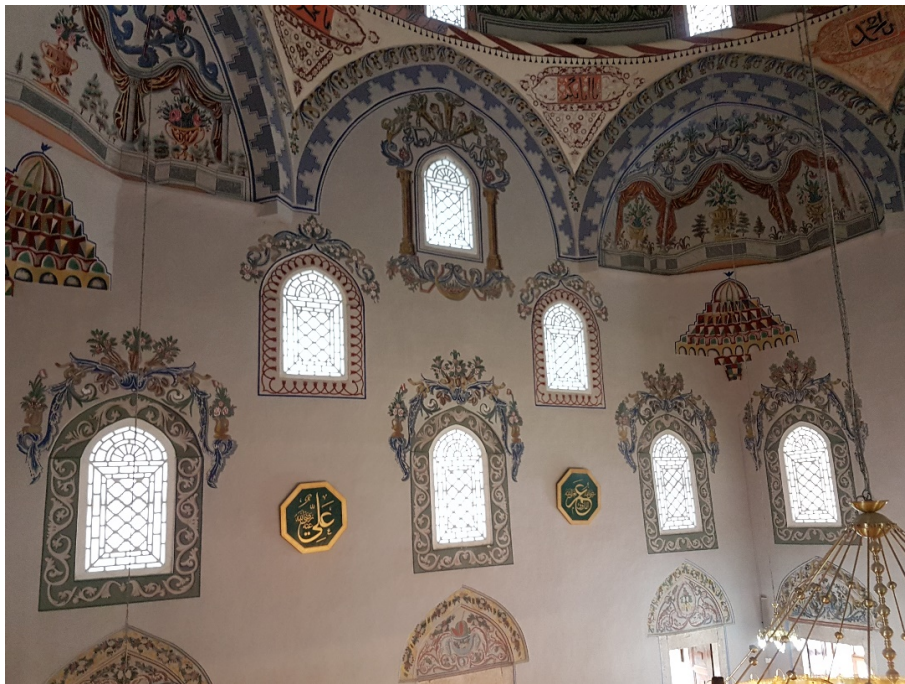
Şekil 116. Prizren. Sinan Paşa Camii. Minber. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 117. Prizren. Sinan Paşa Camii. Mahfil. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 118. Prizren. Sinan Paşa Camii. Mahfil detayı. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 119. Prizren. Sinan Paşa Camii. Dekorasyonlar. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 120. Prizren. Sinan Paşa Camii. Çıkıntı kısmında dekorasyonları. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 121. Prizren. Sinan Paşa Camii. Kubbe göbeği. (Orges Drançolli, 2016-2018).

3.11. Emin Paşa Camii:

Yeri : Prizren

Tarihi : 1832

Tarihçesi:

Prizren şehrindeki Emin Paşa Camii, Arnavutluk'taki Luma şehrinden gelen Mehmet Emin Paşa'nın, Rotula kardeşlerinin bağışlarıyla 1832 yılında yaptırılmıştır.¹⁵⁹ Cami şehrin merkezinde, Mehmet Paşa Hamamı'nın yakınlarında bulunur. Yanına bir medrese de inşa edilmiştir.¹⁶⁰ Caminin avlusunda Emin Paşa'nın mezarı bulunmaktadır.

Kosova'daki en son inşa edilen kubbeli cami olan Emin Paşa Camii plan, mimari ve süsleme açısından 1615 yılına tarihlenen Sinan Paşa Camii'ne benzemektedir. Emin Paşa Camii, Sinan Paşa Camii'nin iç ve dış mimarisinden etkilenerek inşa edilmiştir. Cami Osmanlı barok tarzında bir görünüm sergilemektedir.¹⁶¹

Camide 1974 ve 1995 yıllarında iki restorasyon yapılmıştır.¹⁶² Minaresi ve son cemaat yerine yapılan müdahaleler yapının orijinalliğini bozmuştur. 2015 yılında Türkiye tarafından yapılan restorasyon ile yapı ilk haline dönüştürülmüştür.

Mimari özellikleri:

Kosova'da inşa edilen kubbeli camilerin sonuncusu olan Emin Paşa Camii harim, son cemaat yeri ve minareden oluşmaktadır. Muntazam taşlarla inşa edilen yapıda, harim 10.05x11.93 ölçülerindedir.¹⁶³ Mihrap tek bir yarım kubbe ile dışa taşkın olarak yapılmıştır. Dikdörtgen biçimindedir. Yapıda kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Trompların altında mukarnaslı pendantifler yer alır. Kasnak sekizgendir.

¹⁵⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, **a.g.e.**, s. 180; Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 581; Maximilian Hartmuth, **The Balkans in the Age of Baroque? Transformation in architecture, decoration, and patterns of patronage and cultural production in Ottoman Europe 1718-1856**, Koç University, Graduate School of Social Sciences, yüksek lisans tezi, İstanbul, 2006 s. 89.

¹⁶⁰ Ekrem Hakkı Ayverdi, **a.g.e.**, s. 181; Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 581.

¹⁶¹ Roksanda Timotijević, **a.g.e.**, s. 54- 57.

¹⁶² Muhamed Shukriu, **a.g.e.**, s. 328; Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 582.

¹⁶³ **Xhamia e EminPashës**, Dokumentacioni i Institutit Rajonal për Mbrojtjen e Monumenteve, Prizren.

Cami üç sıradan oluşan 23 pencere ile aydınlatılmıştır. İlk sıradaki pencereler dikdörtgen formludur. İkinci ve üçüncü sıradaki pencereler ise sivri kemerlidir. Mihrabın üzerinde yuvarlak bir pencere mevcuttur.

Üç gözlü, kubbeli son cemaat yeri, dört adet mermer sütuna oturan yuvarlak kemerlidir ve yanları açıktır. 1995 yılında yapılan restorasyonda kapatılmıştır.¹⁶⁴ Günümüzde ise yanları açıktır ve orijinal halini korumaktadır.

Minare Kosova'daki bütün kubbeli camilerde olduğu gibi -Lap Camii dışında- girişin sağında yer almaktadır. Dokuz dilimli bir kaide üzerinde yükselen minare taştan yapılmıştır ve mukarnaslı tek şerefelidir. 1992 yılında sıvalanmıştır.¹⁶⁵ Minareye çıkış caminin içindendir.

İç mekanda yer alan hanımlar mahfili, Prizren'deki bütün camilerde olduğu gibi Emin Paşa Camii'nde de tek taraflıdır. Giriş kapısının sağında bulunan mahfil dört mermer sütun ile taşınmaktadır. Zemini yükseltilmiştir. Merdivenlerle ulaşılan mahfilin üst kısmı ahşap parmaklıkla çevrilidir.

Bu kuruluşuyla Emin Paşa Camii, aynı şehirde inşa edilen ve 1615 senesine tarihlenen Sinan Paşa Camii'ne benzemektedir. Ancak boyut olarak daha küçüktür.

Süsleme özellikleri:

Emin Paşa Camii hem iç hem dış süslemeleri bakımından zengindir. İç mekanda süslemeler ağırlıklı olarak kubbeye tromplarda, duvarlarda, mihrapta ve mahfilde toplanmıştır. Barok tarzındaki bu süslemelerde¹⁶⁶ mavi, kırmızı, yeşil, sarı vs. renkler hâkimdir. Bitkisel ve geometrik motifler dışında mimari motifli manzaralar da bulunmaktadır. Emin Paşa Camii'nin süslemeleri bakımından Yakova'daki Hadım Camii ve Priştine'deki Yaşar Paşa Camii'nden sonra Kosova'da en zengin cami olduğu söylenebilir.

¹⁶⁴ Mehmet Z. İbrahimgil, Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 582.

¹⁶⁵ **A.e.**, s. 582.

¹⁶⁶ Roksanda Timotijevic, **a.g.e.**, s. 54-57.

Emin Paşa Camii'ni özel kılan süslemeler mihrap, tromplar ve giriş üzerinde yer almaktadır. Bunlar üç boyutlu doğa ve cami manzaralarıdır. Mihrap yarım kubbesinin merkezinde ışınsal süsleme merkezli, bitkisel motiflerden oluşan yuvarlak bir madalyon bulunur. Yarım kubbe kubbeyi çevreleyen süslemelerin merkezinde yeşillikler içinde resmedilmiş dört minareli, tek kubbeli, L şeklinde son cemaat yerine sahip bir cami bulunmaktadır. Caminin iki yanında yer alan ve mihrap çıkıntısı boyunca uzanan çift sütunların taşıdığı yuvarlak kemerli, dalgalı ve parmaklıklı bölümler bulunur. Kesintisiz olarak devam eden manzaraya sanki balkondan bakıyormuş gibi bir görüntü verilmiştir. Kemerli bölümlerin hepsinin merkezinde ise çiçekli vazolar ile masa üzerinde çiçekler bulunur. Bu tip kemerli süslemeler tromplarda da görülmektedir. Farklı olarak tromplarda kemerlerin iki yanından sarkan kıvrımlı perde motifleri yapılmıştır. Girişin üzerinde yer alan süslemede ise parmaklıklı bir pencereden görünen tabiat manzarası resmedilmiştir.

Ana kubbenin göbeğinde bitkisel süslemelerden oluşan bir madalyon bulunmaktadır. Bu madalyonun çevresinde ışınsal süsleme merkezli, bitkisel motiflerden oluşan daha küçük oval madalyonlar ise yer alır. Kasnakta ve pencere çevrelerinde merkezlerinde vazo içinde çiçeklerin ve meyvelerin bulunduğu bitkisel motifli süslemeler görülmektedir. 2015 senesinde yapılan son restorasyonda orijinal süslemeler yeniden çizilmiştir.

Muntazam taşlardan yapılmış olan mihrap mukarnaslıdır. Mihrap nişinin iki yanında birer sütun bulunur. Mihrabın üst iki köşesinde birer mühr-i süleyman motifi yer alır. Bütün mihrap stilize edilmiş bitkisel süslemelerle dolgulanmış dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır.

Minber muntazam kesme taştan yapılmıştır. Köşk ve külah kısmı bitkisel motiflerle süslenmiştir.

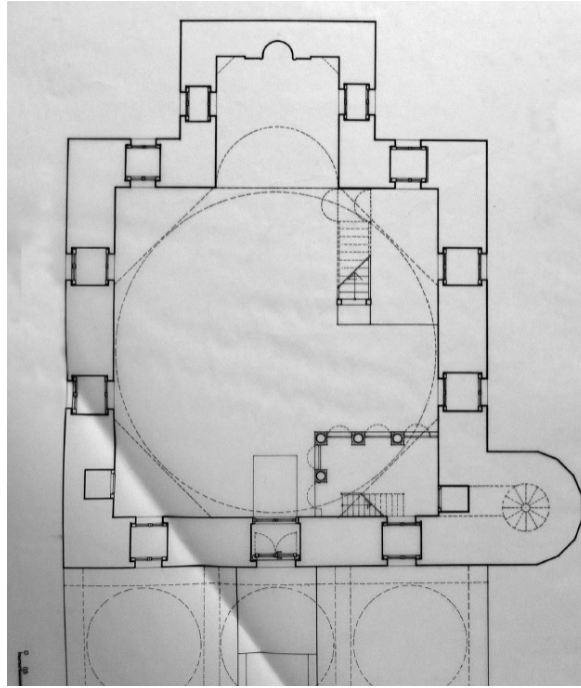
Hanımlar mahfilinin kemerlerinin merkezlerinde oval madalyonlar içine yerleştirilmiş mimari süslemeler bulunur. Bunların çevreleri ve kemerlerin etrafı boşluk

kalmayacak şekilde vazo içinde çiçekler ve stilize edilmiş bitkisel motiflerle süslenmiştir.

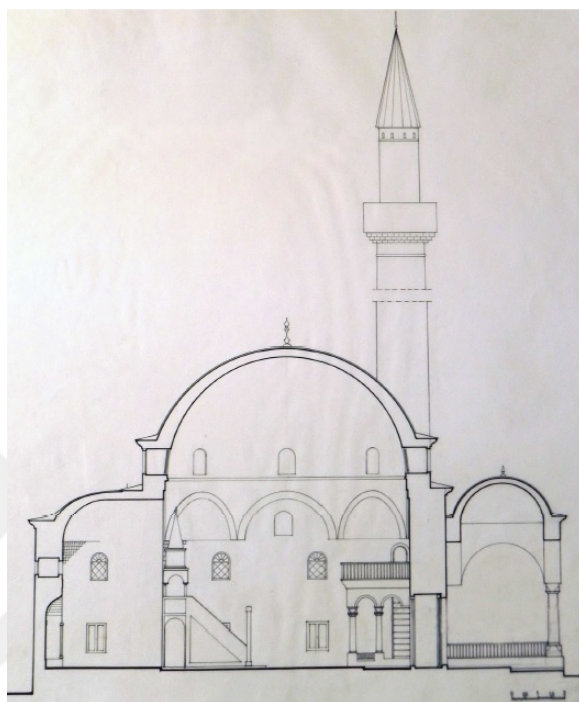
Yapının dışında son cemaat yerinde kapı üzerinde dört satırlık inşâ kitabesi yer alır. Kubbelerde, kubbe eteklerinde, pandantiflerde, kemerlerde ve kemer aralarında iç mekândaki üslubu tekrar eden stilize edilmiş bitkisel süslemeler görülmektedir.

Günümüzdeki durumu:

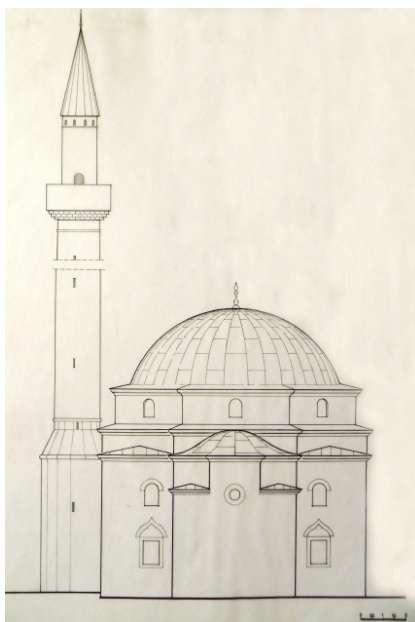
Emin Paşa Camii günümüzde zamanla içinde uğradığı birkaç değişikliğe rağmen, orijinal halini korumaktadır. Ancak avlusunda ve çevresinde değişiklikler olmuştur. Yapının avlusuna Prizren İslam Birliği'nin ihtiyaçlarını karşılayan ikişer katlı iki bina eklenmiştir. Emin Paşa'nın mezarının olduğu bölüm dışında hazire orijinal halini koruyamamıştır. Caminin kuzeydoğu tarafında neredeyse mihraba bitişik bir bina yapılmıştır. Bütün müdahalelere rağmen cami ibadete açıktır.

Şekil 122. Prizren. Emin Paşa Camii. Plan. (Dokumentacioni teknik i xhamive, IRMMP)

Şekil 123. Prizren. Emin Paşa Camii. Kesit. (Dokumentacioni teknik i xhamive, IRMMP)

Şekil 124. Prizren. Emin Paşa Camii. Cephe. (Dokumentacioni teknik i xhamive, IRMMP)

Şekil 125. Prizren. Emin Paşa Camii. Kaleden görünüm. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 126. Prizren. Emin Paşa Camii. Kuzeybatı görünümü. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 127. Prizren. Emin Paşa Camii. Ön görünümü. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 128. Prizren. Emin Paşa Camii. İç mekanı. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 129. Prizren. Emin Paşa Camii. Mihrab. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 130. Prizren. Emin Paşa Camii. Minber. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 131. Prizren. Emin Paşa Camii. Mahfil. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 132. Prizren. Emin Paşa Camii. Mahfil detayı. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 133. Prizren. Emin Paşa Camii. Tromp dekorasyonları. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 134. Prizren. Emin Paşa Camii. Dekorasyonlar. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 135. Prizren. Emin Paşa Camii. Çıkıntı kısmında dekorasyonları. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 136. Prizren. Emin Paşa Camii. Kubbe göbeği. (Orges Drançolli, 2016-2018)

SONUÇ

Kosova'nın Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra, Bizans kültürü ve sanatı ile yerel unsurların etkisinde olan Arnavut sanatı, Osmanlı sanatı ve kültürü tesiri altına girmiştir. Osmanlılar fetihten sonra Kosova topraklarında camiler dışında mescitler, türbeler, tekkeler, medreseler, mektepler, kütüphaneler, hamamlar, kervansaraylar, hanlar, eski çarşılar, kemerli köprüler, çeşmeler, kronlar, saat kuleleri, geleneksel konutlar gibi yapılar inşa etmişler ve böylece şehirler Osmanlı kültürü ve sanatının etkisinde gelişmiştir.

Osmanlılar eserleriyle Kosova'daki şehirlerin görünüşlerini değiştirmişlerdir. İslam dininin yayılması amacıyla yapılan camiler Priştine, İpek, Prizren, Kaçanik ve Yakova gibi şehirlerin merkezini oluşturmuşlardır. Camiler pazar yerlerinde inşa edilmiş, zaman içinde çevrelerinde çarşılar kurulmuştur.

Çalışmada ele alınan on bir kubbeli cami, dikdörtgen veya kare planlı olup bir kubbe ile örtülmüşlerdir. Açık bir son cemaat yeri ve tek minareden oluşmaktadırlar. Bazı camiler, içinde şadırvan ve hazire bulunan bir avluya sahipken, bazı camiler ise külliye şeklinde olup kütüphane, medrese ve türbeleri bulunmaktadır. Külliyelerin etrafı taş duvarla çevrilidir.¹⁶⁷

Mimarları bilinmeyen camiler plan ve kuruluş bakımından Osmanlı tarzında olup malzeme, işçilik ve süslemelerde ise yerel özellikler göstermektedir.

Kosova'da 15. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen ve Osmanlı mimarisine ait ilk yapılar Priştine, İpek, Prizren, Kaçanik, Has ve Yakova şehirlerinde bulunurlar. Erken tarihliler II. Mehmet tarafından yaptırılmıştır. Sonrakiler ise Osmanlı idaresinde önemli makamlara sahip Müslüman Arnavutlara aittir. Tespit edilen on bir kubbeli camiden on tanesi XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın başında inşa edilmiş, bir tanesi ise XIX. yüzyılda yaptırılmıştır.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Fejaz Drançolli, **a.g.e.**, s. 99-104.

¹⁶⁸ Fejaz Drançolli, **a.g.e.**, s. 104.

Plan bakımından benzerlik gösteren camiler büyüklük, yükseklik, yapım tekniği ve kubbeye geçiş elemanları bakımından farklılık gösterirler.

Rogova'daki Hasan Ağa Camii enine dikdörtgen kuruluşlu olup dört beşik tonoz üzerine oturan kubbesiyle diğer yapılardan ayrılmaktadır. Cami bu planıyla Kosova'daki tek örnektir.¹⁶⁹

Günümüze gelen klasik kubbeli camiler, yerel unsurlarla gelişen Osmanlı mimarisinin üslup ve tipolojik özelliklerini barındırmaktadır.¹⁷⁰ Bu yapıların bazıları yerli usta ve kalfalar tarafından inşa edilmiştir.¹⁷¹ Bilinmeyen bu ustalar, mimarlar ve ressamın dini yapıların inşasında tecrübe sahibi oldukları ve yapım teknikleri ve sistemleri, inşaat malzemeleri, duvar yapıları ve sanatsal süslemeleri iyi bildikleri görülmektedir.

Kosova'daki camilerin yapımında malzeme olarak çoğunlukla kesme taş ve taş-tuğla kullanılmıştır. Kesme taş genellikle pencereler, son cemaat yeri, duvar köşeleri, çatı kronları ve minarelerde görülmektedir.

Prizren'deki Sinan Paşa ve Emin Paşa Camileri'nin İstanbul'daki Davut Paşa Camii (1485) ve Serez'deki (Yunanistan) Mehmed Paşa Camii'nde (1493) olduğu gibi apsisi andıran bir mihrap çıkıntısı vardır. Ancak Davut Paşa Camii ve Mehmed Paşa Camii'ndeki mihrap çıkıntısı beş köşeli iken, Prizren'deki üç köşelidir.

Kubbeye geçişler pendentif ve tromplarla sağlanmıştır. Priştine'deki Çarşı Camii, Fatih Camii, Yaşar Paşa Camii ve Lap Camii pendentiflidir. İpek'te Bayraklı Camii, Kaçanik'te Koca Sinan Paşa Camii, Yakova'da Hadım Camii ve Prizren'deki Mehmet Paşa, Sinan Paşa, Emin Paşa Camileri'nde ise kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır.

¹⁶⁹ Machiel Kiel, "The Mosque of Kel Hasan Aga in the village of Rogova: An unknown monument of the 16th century in the Kosovo District", **Studies on the Ottoman Architecture of the Balkans**, Variorum, Hampshire, 1990, s. 411- 416.

¹⁷⁰ Drançolli, Fejz Drançolli, **Rrërimi i kullës shqiptare-Destruction of Albanian kulla**, Prishtinë, 2004, s. 47.

¹⁷¹ Iljaz Rexha, **a.g.e.**, s. 77; Machiel Kiel, **Studies on the Ottoman architecture of the Balkans**, Variorum, Gower Publishing Company, Aldershot Hampshire, Vermont, 1990, Introduction, XI; Fejz Drançolli, **Trashëgimia monumentale në Kosovë**, Prishtinë, 2011, s. 103-104.

Kaçanik Koca Sinan Paşa, Prizren Sinan Paşa ve Emin Paşa camilerin de ise trompların altında mukarnaslı pendantifler yer alır. Sadece Priştine'deki camilerde kubbeye geçişin pendantiflerle olması dikkat çekicidir. Pendantif ve tromp tekniği, Kosova'da Osmanlı öncesi dini yapılarda görülmemektedir.

Camilerin kubbe kasnaklarında farklılıklar görülmektedir. Bazı camilerin kubbe kasnağı on iki köşeli, bazılarının ise sekiz köşelidir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen Priştine'de Lap Camii (1569/70), Rogova'da Hasan Ağa Camii (1580/81) ve Yakova'da Hadım Camii'nin (1594/95) kubbe kasnağında pencereler bulunmamaktadır. Kačanik'te Koca Sinan Paşa Camii'ndeki (1594/95) kubbe kasnağında dört, Mehmed Paşa, Yaşar Paşa, Prizren Sinan Paşa ve Emin Paşa camilerinde ise sekiz pencere vardır.

Prizren camileri kasnak bakımından diğerlerinden farklılardır. Kosova'daki diğer camilerden farklı olarak çift veya ikiden fazla kademeli kasnaklara sahipler. Söz konusu unsur, camilere anıtsal bir görünüm de verir.

Camilerin genelinde son cemaat yerleri dörder sütunla taşınan üçer kubbeye örtülü ve yanları açıktır. Farklı olarak Prizren'deki Mehmed Paşa Camii, Priştine'deki Yaşar Paşa ve Lap Camii ve Ragova'daki Hasan Ağa Camii'nin son cemaat yeri ise ahşap çatıyla örtülüdür. Priştine Lap Camii'nde girişin solundaki bölüm son cemaat yeri olarak kullanılmış, kapının sağına ise minare yerleştirilmiştir. Bu durum Kosova'daki diğer camilerde görülmemektedir. Prizren Mehmet Paşa Camii yapıyı "U" şeklinde çevreleyen son cemaat yeri ile Kosova'daki farklı örneklerdendir. Ragova Hasan Ağa Camii'nin son cemat yeri ise harimden büyük tutulmuştur.

Tek şerefeli minarelerin geneli çokgen gövdeli olup farklı biçimde ve yüksekliktedir. Diğer Balkan camilerinde de görüldüğü gibi ince ve uzun tutulmuştur. Prizren Sinan Paşa Camii'nin 45 m. Yüksekliğindeki minaresi Kosova'daki en yüksek minare olma özelliğine sahiptir. Minareler Lap Camii'nin dışında bütün camilerin sağında, güneybatı cephesindedir. Farklı olarak Lap Camii'nin minaresi giriş kapının

sağında ve caminin ön duvarındadır. Bütün camilerin minareleri, Priştine’de Çarşı Camii’nin minaresi hariç şerefeden sonra konik bir külâh ile sonuçlanmaktadır.

Kubbeli camilerin harimlerinde mihrap, minber, vaaz kürsüsü ve müezzin ve kadınlar mahfili bulunmaktadır. Minberleri genellikle taştandır, ancak ahşaptan olanları da vardır. Prizren’deki camilerde mahfil, giriş kapısının sağ tarafındadır.

Kosova’daki kubbeli camiler mimari ve yapısal özellikler ve plan bakımından Balkanlardaki diğer camilerden farklı değillerdir. Arnavutluk, Makedonya, Sırbistan, Karadağ ve Bosna-Hersek’te Osmanlı mimarisi ile inşa edilen dini yapılarla hemen hemen aynı olduklarını söyleyebilir. Ancak malzeme ve teknikte farklılıklar vardır.

Örnek olarak Priştine’deki Fatih Camii’nde (1461/62) görülen tek kubbeli cami tipi diğer Balkan ülkelerinde Makedonya Üsküp Mustafa Paşa Camii’nde (1492),¹⁷² Bosna Hersek Saraybosna Ali Paşa Camii (1561)¹⁷³, Foça Alaca Cami’de (1548)¹⁷⁴ ve Sırbistan Belgrad’daki Bayraklı Cami’de (XVI.-XVII. yy)¹⁷⁵ karşımıza çıkar. Arnavutluk’ta görülen kubbelerin kiremitle kaplanması Kosova’daki kubbeli camilerde uygulanmamıştır. Prizren’deki Sinan Paşa Camii’nin (1615) apsis şeklinde mihrap çıkıntısı Serez Gazi Mehmed Paşa Camii’nde (1493) Arnavutluk İşkodra Kurşunlu Cami’de (1773-74)¹⁷⁶ ve Banja Luka’daki Ferhat Paşa Camii’nde de (1579)¹⁷⁷ karşımıza çıkmaktadır.

Tüm kubbeli camilerde kalemişi resimler ve duvar süslemeleri vardır. Camilerin duvarlarında ve farklı kısımlarında bulunan bu resim süslemeleri, yapının iç ve dış cephelerine güzel bir görünüm vermekle beraber sanatsal ve estetik değerlere sahiptir.

¹⁷² Ekrem Hakkı Ayverdi, **a.g.e.**, s. 263-264.

¹⁷³ Ivan Zdravkovic, **Izbor Gradje za Proucavanje Spomenike Islamske Arhitekture u Jugoslavi** Jugoslavenski Institut za Zastitu Spomenika Kulture, Beograd, 1964. s. 121.

¹⁷⁴ **A.e.**, s. 127-128.

¹⁷⁵ **A.e.**, s. 18.

¹⁷⁶ Aleksandër Meksi, **Arkitektura e Xhamive të Shqipërisë shekujt XV-XIX**, Shtëpia Botuese UEGEN, Tiranë, 2007, s. 83-84; Ekrem Hakkı Ayverdi, **Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk**, IV, 4., 5., 6., Kitab, 2 Baskı, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 2000, s. 418

¹⁷⁷ Ivan Zdravkovic, **a.g.e.**, s. 124-125.

Süslemeler bitkisel ve geometrik motifler, mimari formlar ve hatlar şeklindedir. Bu dini eserlerde resimler iki boyutludur. Bazı durumlarda mimari motifler üç boyutlu tarzda gösterilmiştir. Bu resimler basit bir şekilde yapılmıştır. Bu özellik Prizren'deki Emin Paşa Camii'nde daha fazla göze çarpmaktadır.

İç mekânda harim duvarlarında, mihrapta, pencere çevrelerinde ve kubbe içlerinde zengin kalem işi süslemeler karşımıza çıkar. Balkan yapılarında sıkça rastlanan ve bir bölge özelliği olarak karşımıza çıkan sarı, mavi, kırmızı gibi canlı renklerin kullanıldığı görülmektedir. Süslemeler genellikle XVIII. ve XIX. yüzyıla ait olup Osmanlı baroğu üslubundadır.

Yakova Hadım Camii'nde kapı üzerinde görülen cami süslemelerine Balkan topraklarında sıkça rastlanmaktadır. İstanbul'daki camileri andıran bu motifler diğer Balkan ülkelerinde Makedonya Üsküp Sultan Murad Camii(1436)'nde, Bulgaristan Tatarpazarcık Eski Cami (1667)'de ve Arnavutluk Tiran Ethem Bey Camii (1793)'nde de görülmektedir.

Yine Yakova Hadım Camii'nde görülen kule şeklindeki motifler Yakova şehrinin de içinde bulunduğu Dukakin bölgesine ait bir özellik olup sadece bu camide karşımıza çıkmaktadır.

Taş ve plastik süslemelere ise ince ve orta işçilikle yapılmış olan mukarnaslarda rastlanmaktadır. Kabartma süsler mihrap, minber, minare, mahfil, mahfil sütunları, giriş kapı ve pencerelerde görülmektedir.

Priştine'deki Yaşar Paşa Camii'nde son cemaat yerinin ön cephe duvarında dekoratif bir unsur olarak altı köşeli bir yıldızın kullanıldığı görülmektedir. “Hz. Davud’un Yıldızı” veya “Hz. Süleyman’ın Mührü” olarak bilinen altı köşeli yıldız sembolü, farklı tarihi dönemlerde ve kültürlerde kullanılmıştır. Bu sembol Osmanlı sanatında, özellikle Kosova'daki mimari yapılarda sıkça kullanılmıştır.¹⁷⁸ Oğlanüstü bir

¹⁷⁸ Mehmet İbrahimgil, “Makedonya’da Turk Mimarisinde Gorulen Sembolik Motifler”, **Prof. Dr. Haluk Karamağaralı Armaganı**, Ankara, 2002, s. 141; N. Çiçek Akçıl Harmankaya, **Mimar Sinan Camilerinde Sembolizm**, Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 217-218.

gücü temsil eder ve kötülükten koruyan bir simge olarak kullanılır.¹⁷⁹ Bunun en güzel örneği, Yaşar Paşa Camii'nin giriş kapısının üstündeki mühr-i süleyman motifidir. Bu dekoratif elemanda stilize çiçekler ve güzel yazılar da bulunmaktadır. Mühr-i Süleyman motifi İpek'te Bayraklı Camii, Prizren'de Arasta Camii'nin minaresi ile tekkeler gibi dini yapılarda da bulunmaktadır. Mühr-i Süleyman motifine Makedonya Kalkandelen Alaca Camii (1833), Üsküp Sultan Murad Camii(1436)'nde, Bosna Hersek Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Bey Camii (1530-31'nde) olduğu gibi Balkan topraklarında sıklıkla kullanılmaktadır.

Yaşar Paşa Camii'nde bulunan tuğra şeklinde istifli besmele motifine ise Kosova'daki diğer kubbeli camilerde rastlanmamaktadır.

Kacanık'taki Koca Sinan Paşa Camii'nin kapısı taş işçiliği bakımından önemli ve farklı bir örnektir. Kapının kavsarası kabartmalı süslemeler ile ayırıt edilmektedir. Bu kapının Kosova'da başka bir örneğine rastlanmamıştır. Söz konusu cami Yemen'in fethi üzerine yaptırıldığı için giriş kapısının bölgenin mimarisinden ihtimali akla gelmektedir. Dahası, İpek'teki Çarşı Camii'nin sütun kaidelerinde görülen taş süslemeler ise yine farklı bir örnek olup daha çok batıda, özellikle Adriyatik kıyısı mimarisinde karşımıza çıkmaktadır.

Çoğu caminin avlusu ile hazireleri yok olmuş ve çevrelerine camilerin görünümlerini bozan, mimari tarzlarına uymayan binalar inşa edilmiştir. Osmanlı dönemine ait birçok dini ve sivil mimari eser, son savaşta Sırbistan'ın acımasız politikalarına maruz kalarak yıkılmıştır.

“Kosova'da Kubbeli Camiler” adlı bu doktora tezinde XV.-XVII. yüzyıla ait on cami ile 1832 yılında Osmanlı tarzında inşa edilen bir cami ele alınmıştır. Bu eserler çeşitli dönemlerde karşı karşıya kaldıkları bütün yıkım ve bozgunlara rağmen günümüze kadar gelebilmişlerdir. Kubbeli camiler, Kosova'nın anıtsal eserleri ve tarihinin bir parçasıdır. Arnavutlar tarafından benimsenmiş İslam dininin, geleneği ve manevi

¹⁷⁹ N. Çiçek Akçıl Harmankaya, **a.g.e.**, s. 219.

kültürünün simgeleridir. Tarihi, kültürel, sanatsal değerlere sahip bu camiler, bilinmeyen çeşitli sanatçıların, mimarların ve ustaların maharetlerini de göstermektedir. Kosova'nın kültüründe önemli bir yer işgal eden bu yapılar özenle korunmalı, mevcut ve gelecek nesillere tanıtılmalı ve aktarılmalıdır.

şekil 137. Makedonya. şkp'te Mustafa Paşa Camii (1492). (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 138. Arnavutluk. Korça’da İmrahor İlyas Bey Camii (1496). (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 139. Yakova. Hadım Camii. Kapı üstündeki süslemeler. (Orges Drançolli, 2016-2018)

Şekil 140. Makedonya. Üsküp'te Sultan Murad Camii (1436). Kapı üzerinde Mühr-i Süleyman Motifi. (Doç. Dr. Gülberk Bilecik)

Şekil 141. Makedonya. Üsküp'te Sultan Murad Camii (1436). Kapı üstündeki resimler. (Doç. Dr. Gülberk Bilecik)

Şekil 142. Bulgaristan. Tatarpazarcık Eski Cami (1667). Kapı üzeri resimleri.(Doç. Dr. Gülberk Bilecik)

Şekil 143. Bosna Hersek. Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Camii (1530-31). Pandantiflerde Mühr-i Süleyman. (Doç. Dr. Gülberk Bilecik)

Şekil 144. Arnavutluk. Tiran Ethem Bey Camii (1793). Kapı üzeri manzara süslemeleri. (Doç. Dr. Gülberk Bilecik)

Şekil 145. Makedonya. Kalkandelen Alaca Camii (1833). Kapı üzerinde Mühr-i Süleyman Motifi. (Doç. Dr. Gülberk Bilecik)

KAYNAKÇA

- Agjencia e Statistikave të Kosovës: **Vlerësim – Popullsia e Kosovës 2016**, Prishtinë, Qershor, 2017.
- Agoston, G., Master, B.: **Encyclopedia of the Ottoman Empire**, New York, Infobase Publishing, 2009.
- Ahunbay, Zeynep: “Context of Hadum Mosque in Ottoman/Balkan Architecture”, **Heritage After War: The Hadum Mosque restoration**, Prishtina, Cultural Heritage Without Borders- Kosovo office report series No. 10/2007, 2007, s. 15-25.
- Ahunbay, Zeynep: “Ottoman architecture in Kosova and restoration of Hadum Mosque in Gjakovo (Dakovica)”, **Center and peripheries in Ottoman architecture: Rediscovering a Balkan Heritage**, Sarajevo, Cultural Heritage Without Borders Report series No. 9/2010, 2011, s.108-117.
- Akademia e Shkencave të Shqiperisë: **Historia e popullit shqiptar I**, Botimi 3, Prishtinë, ETMMKSAK, 1967.

- Ayverdi, Ekrem Hakkı: **Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri**
Yugoslavya, III Cild, 3. Kitab, İstanbul, Bilmen Basımevi, 1981.

- Ayverdi, Ekrem Hakkı: **Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri,**
Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, IV, 4.,
5., 6., Kitab, 2. Bs., İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 2000.

- BIK: Lista e Xhamive nga Arkivi i Bashkësisë Islame
të Kosovës, Prishtinë, 1999.

- BOA, 20/1481 (21 Za. 1309/16.06.1892).
- BOA, DH.MKT.357/27 (1312 L.05/01.04.1895).
- BOA, Y..PRK.UM. 23/79 (1309 C. 13/13.01.1892).
- BOA, Y..PRK.MYD. 4/8 (1302 Ra. 04/22.12.1884);

- Çelebi, Evlija: **Putopis**, Çev. Hazim Sabanovic., Sarajevo, IRO
“VeselinMaslesa”, 1979.

- Cerskov, Emil: **Rimljani na Kosovu i Metohiji**, Beograd,
Arheolosko Drustvo Jugoslavije, 1969.

- Deroko, Aleksandar: **Monumentalna i dekorativna arhitektura u**
srednjovekovnoj Srbiji, Beograd, 1963.

- Djuric, V. J., Cirkovic, S., Korac, V.:

Pecka Patriarsija, Beograd, Jugosllovenska
Revija, 1990.

- Drançolli, Fejaz: “Disa ndërtime arkitektonike islame të shek. XV në Prishtinë”, **Feja, Kultura dhe Tradita Islame ndër Shqiptarët (simpozium ndërkombëtar)**, Prishtinë, Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, 1995, s. 167-174.
- Drançolli, Fejaz: “Hadum Mosque – History, Architecture, Painting and stonework”, **Heritage After War: The Hadum Mosque restoration**, Prishtina, Cultural Heritage Without Borders- Kosovo office report series No. 10/2007, 2007, s. 27-39.
- Drançolli, Fejaz: “Xhamia e Hadumit në Gjakovë (Historiku, arkitektura dhe piktura)”, **Vjetar XVIII- XIX**, Prishtinë, Arkivi i Kosovës, 1984, s. 27-41.
- Drançolli, Fejaz: **Hadum Mosque, Bazaar in Gjakova**, Prishtinë Provisional Institutions of Self-Governance: Ministry of Culture, Youth and Sport: Institute for Protection of Monuments of Kosova, 2007.
- Drançolli, Fejaz: **Kulla shqiptare**, Prishtinë, 2001.

- Drançolli, Fejaz: **Monumentet e shkataërruara në Kosovë 1998/1999**, Prishtinë, Instituti për hulumtimin e krimeve të luftës, 2015.

- Drançolli, Fejaz: **Trashëgimia e Shkatërruar në Kosovë 1998/99**, Prishtinë, Instituti për Hulumtimin e Krimeve të Luftës, 2017.

- Drançolli, Fejaz: **Trashëgimia monumentale në Kosovë**, Prishtinë, 2011.

- Drançolli, Fejaz: **Rrënimi i kullës shqiptare-Destruction of Albanian kulla**, Prishtinë, 2004.

- Drançolli, F., Gojani, O., Haliti, Njazi: **Trashëgimia Historiko-Kulturore e Kosovës (gjendja dhe dëmet)**, Dokumentacioni i Institutit të Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës, Prishtinë, 2006.

- Drançolli, Jahja: “Feja në Kosovë gjatë mesjetës”, **Dardania Sacra 2**, Prishtinë, Pal Shtufi, 2000.

- Drançolli, Jahja: "Illyrian-Albanian Continuity on the Areal of Kosova", Zagreb, 2008.

- Drançolli, Jahja: **Raguzanët në Kosovë (prej fundit të shek. XII deri në vitin 1455),** Prishtinë, Instituti i Historisë së Kosovës, 1986.

- Drançolli, Orges: **Trashëgimia kulturo-historike e provinencës islame në Kosovë,** Prishtinë, Universiteti i Prishtinës, Fakulteti Filozofik, Departamenti i Historisë, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2013.

- Emecen, Feridun: **"Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya", Osmanlı devleti tarihi,** Cilt I, İstanbul, Zaman, 1999.

- Freely, John: **A History of Ottoman architecture,** Southampton Boston WitPress, 2011.

- Gashi, Gani: **Dokumentacioni teknik i xhamive, IKMMK:** "Tash- Çarshi Xhamia e Prishtinës", "Xhamia e Sulltan Mehmet Fatiu II", "Xhamia e Sinan Pashës, Xhamia e Bajraktarit", "Xhamia e Hasan Agës", "Xhamia e Hadumit", "Xhamia e Ramadanit" "Xhamia e Jashar Pashës".

- Gërguri, Abdullah: “Konservimi dhe restaurimi i pikturave murale në Xhaminë e Sofi Sinan Pashës në Prizren”, **Antikitetet e Kosovës,** vëllimi XIII, Prishtinë, Enti krahinor i mbrojtjes së monumenteve të kulturës Prishtinë, 1987, s. 87-92.

- Gjini, Gaspër: **Skopsko-prizrensk biskupija kroz stoljeca**, Zagreb, 1986.

- Goodwin, Godfrey: **A History of Ottoman Architecture**, New York, Thames & Hudson, 2003.

- Hafiz, N., Mucahit, A.: “Prištine Kitabeleri”, **Çevren Dergisi**, sayı 79/80, Prishtinë, Rilindja, 1990.

- Harmankaya, N. Çiçek Akçıl: “**Mimar Sinan Camilerinde Sembolizm**”, İstanbul, Kitabevi, 2018.

- Hamdouni Alami, Mohammed: **Art and Architecture in the Islamic Tradition; Aesthetics, politics and desire in early Islam**, London, New York, I.B.Tauris, 2011.

- Hartmuth, Maximilian: **The Balkans in the Age of Baroque? Transformation in architecture, decoration, and patterns of patronage and cultural production in Ottoman Europe 1718-1856**, İstanbul, Koç University, Graduate School of Social Sciences, yüksek lisans tezi, 2006.

- Herscher, Andrew: “Heritage in the Afterwar”, **Heritage AfterWar: The Hadum Mosque restoration**, Prishtina, Cultural Heritage Without Borders

Kosovo office report series No. 10/2007, 2007,
s.7-8.

- Hoxha, Eliza: “Prish-ti-na”, **Heritage of Prishtina – Remained Heritage of Prishtina**, Prishtina, Cultural Heritage Without Borders, 2008, s. 6-12.
- İbrahimgil, Z.M., Konuk, N.: **Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri I**, I. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.
- İbrahimgil, Mehmet Z.: “Makedonya’da Turk Mimarisinde Gorulen Sembolik Motifler”, **Prof. Dr. Haluk Karamagara’nın Armaganı**, Ankara, 2002. s.137-151.
- İbrahimgil, Mehmet Z.: **Fatih Sultan Mehmed Camii**, Turk Tarih Kurumu Yurt Disindaki Turk Kultur Varliklari Envanteri, Evnanter Numarasi: KVE, KS, PR, 03-10, 19 Temmuz 2001.
- IKMMK: Lista e Dokumentacionit të Institutit të Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës, Prishtinë, 1999.

- Inalcik, Halil: **An economy and social history of the Ottoman Empire**", Volume I. Cambridge University Press, 1994.
- Islami, Hivzi: **“Popullsia”, Kosova, vështrim mbi historikun dhe situatën aktuale**. Prishtinë, Akademia e Shkencave dhe e Arteve Shkencore të Kosovës, 2011, s. 131-148.

- Kaleshi, Hasan: **Dokumentet më të vjetra të vakëfeve në gjuhën arabe në Jugosllavi**, Çev. Ismail Rexhepi, Prishtinë, Kryesia e Bashkësisë Islame të Republikës së Kosovës, 2012.

- Karaiskaj, Gjerak: **5000 vjetë fortifikime në Shqipëri**, Tiranë, 1981.

- Kiel, Machial: “The Mosque of Kel Hasan Aga in the village of Rogova: An unknown monument of the 16th century in the Kosovo District”, **Studies on the Ottoman Architecture of the Balkans**, Hampshire, Variorum, 1990. s. 411- 421.

- Kiel, Machiel: **Studies on the Ottoman architecture of the Balkans**, Aldershot Hampshire, Vermont, Variorum, Gower Publishing Company, 1990.

- Kohlert, Christine: “Zona historike urbane në kontekstin e menaxhimit urban”, **Heritage of Prishtina – Remained Heritage of Prishtina**, Prishtina, Cultural Heritage Without Borders, 2008, s. 21- 28.

- Kuran, Aptullah: **Architecture in Turkey from the Seljuks to the republic**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012.

- Kuran, Aptullah: **The Mosque in early Ottoman architecture**, London, The University of Chicago Press, Chicago, 1968.

- Kurtovic-Folic, Nada: “Studimi për revitalizimin e Çarshisë së Madhe në Gjakovë”, **Starine Kosova**, VIII, Prishtinë, Pokrajinski zavod za zastitu spomenika culture Pristina, 1987, s. 1-86.

- Luci, Kemal: **Muzeu i Kosovës - Udhërrëfyes praktik**, Prishtinë, 2004.

- Malcolm, Noel: **Kosova – Një histori e shkurtër**, Çev. Abdullah Karjagdiu, Botimi i III, Prishtinë, Koha, 2011.

- Meksi, A., Riza, E.: **Historia e artit shqiptar**, I, Tiranë, 1990.

- Meksi, Aleksandër: **Arkitektura e Xhamive të Shqipërisë shekujt XV-XIX**, Tiranë, Shtëpia Botuese UEGEN, 2007.

- Migeon, G., Saladin, H.: **Art of Islam**, New York, Parkstone International, 2009.

- Minkov, Anton: **Conversion to Islam in the Balkans: Kisve Bahasi Petitions and Ottoman Social Life, 1670-1730**, Leiden, Brill, 2004.

- Mirëdita, Zef: “Në vend të parathënies”, **Studime ilire**, I, Prishtinë, Rilindja, 1978.

- Morina, Agim: **Abdullah Gërguri 1931 – 1994**, i ekspozitës, Prishtinë, Instituti i Kosovës për Mbrotjtjen e Monumenteve të Kulturës, 2014.

- Morina, Tefik: “Monumentet e kulturës islame në Kosovë dhe mbrotjtja e tyre gjatë periudhës 1945-1992”, **Feja, Kultura dhe Tradita Islamen dër Shqiptarët (simpozium ndërkombëtar)**, Prishtinë, Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, 1995, s. 517-527.

- Paroviq-Pesikan, Maja: “Anticka Ulpiana prema dosadasnjim istrazivanjima”, **Poseban uticak iz starinara**, Beograd, organ Arheoloskog instituta, nova serija, knjiga XXXII/1981, 1982, s. 57-82.

- Petkovic, Vladimir R.: **Pregled crkvenih spomenika kroz povescnicu srpskog naroda**, SAN, Posebno izdanje, knjiga CLVII, Beograd, Odelenje drustvenih nauka, Nova serija, knjiga 4, 1950.

- Društvo Konzervatora Jugoslavije, Podružnica za SR Srbiju:
Problemi, Zastite i ekzistencije spomenika kulture na Kosovu i Metohiji, VII Savetovanje konzervatora Jugoslavije, Pec, Prizren, Pristina od 23 do 28 X 1967 godine, Zbornik radova i saopštenja, Pristina, Beograd, 1968, s. 1-2.

- Radojcic, Svetozar: **Staro srpsko slikarstvo**, Beograd, Nolit, 1966.

- Redzic, Husref: "Pet osmanliskih gradjevina na Kosovu i Metohiji", **Starina Kosova i Metohije I**, Pristina, OZZSK, 1961 s. 95-112.

- Iljaz Rexha, "Kosova before and during the Ottoman period of XV-th and XVI-th centuries", **Türk Tarihinde Balkanlar**, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları, Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2013.

- Rexha, Iljaz: "Monumentet sakrale dhe profane të periudhës osmane të shek. XV-XVI në Kosovë", **Monumentet e Kosovës, Kosova Monuments**, Prishtinë, IKMMK, 2004. s. 77-92.

- Rice, David T.: **Islamska umetnost**, Çev. Liljana Vignjevic Stanic, Beograd, Izdavacki zavod “Jugoslavija” 1968.
- Rizaj, Skender: **Kosova gjatë shekujve XV, XVI dhe XVII**, Prishtinë, Rilindja, 1982.
- Rizvanolli, Masar: **Grand Bazaar of Gjakova**, Gjakovë, Association of Intellectuals, 2009.
- Rruzic, Milutin: **Pregled istorije umetnosti 2, Starahricanska, vizantijska islamska umetnost, romanika, nasa srednjoveovna umetnost**, Sarajevo, 1962.
- Sandberg, Dick: “Foreword”, **Heritage After War: The Hadum Mosque restoration**, Prishtina, Cultural Heritage Without Borders Kosovo office report series No. 10/2007, 2007, s. 7-8.
- Shukriu, Muhamed: **Prizreni i lashtë, Morfologjia e ecurive për ruajtjen e kulturës material**, Prizren, 2001.
- Stanic, Radomir: **Spomenici islamske umetnosti, Kulturna riznica Srbije**, Beograd, Izdavacka zadruga IDEA, 1996.

- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü:
“Priştine’de Fatih Sultan Mehmed Camii’nin Onarımı”, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti**, İstanbul, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayın Nu: 87, 2007. s. 267.

- Timotijevic, Roksanda: “Prizrenske dzamije i njihove dekoracije, Starine Kosova”, **Starine Kosova**, knjiga IX, Pristina, Pokrajinski zavod za zastitu spomenika kulture Pristina, 1989-1990, s. 35- 69.

- Vırmiça, Raif: **Kosova’da Oslamnli mimari eserleri I**, Ankara, Kultur Bakanligi Yayinlari, 1999.

- Vırmiça, Raif: **Priştine Camileri**, Prizren, Türk Demokratik Birliği, 1997.

- ZUP- OTAM: **Zavod za Urbanizam i Projektovanje Pristina, Regionalni Prostorni Plan Socijalisticke Autonomne Pokrajine Kosovo, Spomenici Kulture na Kosovu, Zastita Prirode na Kosovu, Analiza i otcena stanja I mogucnosti razvoja**, Pristina, 1971.

- Zdravkovic, Ivan: **Izbor Gradje za Proucavanje Spomenike Islamske Arhitekture u Jugoslaviji**, Beograd,

Jugoslavenski Institut za Zastitu Spomenika
Kulture, 1964.

- Zhelyazkova, Antonina: "Islamization in the Balkans as a
Historiographical Problem: The Southeast-
European perspective", **The Ottomans and the
Balkans: A discussion of Historiography**,
Leiden, Brill, 2002. s. 223-266.

EK 1: Kosova İslam Birliği Arşivi'ndeki camiler listesi

1404-1912 Osmanlı İmparatorluğu döneminde inşa edilen camiler ve mescitler.

XV. yüzyıl

No.	İsim	Tarih	Yer
1	Bilaçi'nin Eski Camii	1404	Bilaq, (Buyanovaç)
2	Gazi Ali Beg Camii	1410/44	Vıçitırın
3	Şanya Mescidi	1435	Şanye, (Dragaş)
4	Çarşı - Taş Camii	1389/1461	Priştine
5	Fatih Camii	1461	Priştine
6	Çarşı - Bayrak Camii	1461/72	İpek
7	Hamam Camii	XV	İpek
8	Namazgah Camii	XV	Prizren
9	Majiç Camii	1468	Majiç, (Mitroviça)
10	Yusuf Çelebi Camii	1470	Priştine
11	Pirinaz Camii	1470	Priştine
12	Kraykova Camii	1480	Kraykova, (Glogovaç)
13	Büyük Yabllanica Camii	1490	Büyük Yabllanica, (İpek)

XVI. yüzyıl

No.	İsim	Tarih	Yer
14	Suzi Efendi Camii	1512	Prizren
15	Taşoller Camii	1513	Alt Gadime, (Liplan)
16	Kukalan Mescidi	1515	Kukalan, (Dragaş)
17	Beyaz Camii	1520	Suvareka
18	Resteliça Camii	1521	Resteliça, (Dragaş)
19	Vraniç Camii	1525	Vraniç, (Dragaş)
20	Haci Kasmi Camii	1526	Prizren
21	Dobırçan Camii	1526	Dobırçan (2) (Gilan)
22	Leşan Mescidi	1527	Leşan, (Suvareka)
23	Dragaş Camii	1528	Dragaş

24	Marali Camii	1529	Marali, (Rahofça)
25	Brodosana Mescid	1532	Brodosana, (Dragaş),
26	Saraç Hane Camii	1534	Prizren
27	İlyaz Kuka Camii	1534	Prizren
28	Mamuşa Camii	1534	Mamuşa, (Prizren)
29	Blaça Camii	1538	Blaça, (Dragaş)
30	Vırmiça Camii	1539	Vırmiça, (Malişova)
31	Kruşeva Camii	1540	Kruşeva (Dragaş)
32	Haci Ramadan Camii	1559	Prizren
33	Ahmet Bey Camii	1564	Prizren
34	Zaplluça Mescidi	1568	Zaplluça, (Dragaş)
35	Gazi Mehmed Paşa Camii	1573	Prizren
36	Lab Camii	1574	Priştine
37	Üst Lubinya Camii	1577	Üst Lubinya (Prizren)
38	Çok Camii	1580	Yunik, (Deçan)
39	Hasan Ağa Camii	1580	Rogova, (Yakova)
40	Müderiz Ali Efendi Camii	1581	Prizren
41	Yeni Mahalle Camii	1585	Prizren
42	Maksut Paşa Camii	1585	Prizren
43	Tahtalı Camii	1586	İpek
44	Kosava Camii	1595	Kosava, (Dragaş)
45	Hadım Ağa Camii	1595/96	Yakova
46	Brezna Camii	1597	Brezna, (Dragaş)
47	Defterdar Camii	XVI	İpek
48	Kurşunlu Camii	XVI	İpek
49	Yaşar Paşa Camii	XVI	Priştine

XVII. yüzyıl

No.	İsim	Tarih	Yer
50	Leşan Camii	1600	Leşan, (Suvareka)
51	Brestovç Camii	1600	Brestovç, (Rahofça)
52	Çarşı Camii	1606	Rahofça
53	Atik Camii	1609	Gilan
54	Leştan Camii	1610	Leştan, (Dragaş)
55	Sinan Paşa Camii	1615	Prizren
56	Skivyan Mescidi	1616	Skivyan (Yakova)
57	Pograca Camii	1625	Pograca, (Gilan)

58	İsniç Camii	1630	İsniç, (Deçan)
59	Studenčan Camii	1630	Studenčan, (Suvareka)
60	Pakaştiça Camii	1635	Pakaştiçe, (Poduyeva)
61	Polaç Camii	1635	Polaç, (Skenderay)
62	Üst Jur Camii	1640	Üst Jur, (Prizren)
63	Vllaşnya Camii	1640	Vllaşnya, (Prizren)
64	Üst Rapça Camii	1640	Üst Rapça, (Dragaş)
65	Büyük Ribar Camii	1644	Büyük Ribar, (Liplan)
66	Pidiç Camii	1645	Pidiç, (Gilan)
67	Küçük Ştupeç Camii	1647	Küçük Ştupeç, (İpek)
68	Sinan Katib Camii	1650	Prizren
69	Lez Camii	1650	Lez, (Prizren)
70	Vırbovç Camii	1654	Vırbovç, (Glogovaç)
71	Hanka Camii	1654	Yakova
72	Radoniç Camii	1666	Radoniç, (Yakova)
73	Plujina Camii	1666	Plujina, (Skenderay)
74	Kuştendin Camii	1670	Kuştendin, (Prizren)
75	Drelay Mescidi	1673	Drelay, (İpek)
76	Bellobrada Camii	1674	Bellobrada, (Dragaş)
77	Karamanlı Camii	1675	Viçitırın
78	Yabllaniça Camii	1680	Yabllaniça, (Prizren)
79	Nguçat Camii	1680	Nguçat, (Malişova)
80	Globoçica Mescidi	1685	Globoçica, (Dragaş)
81	Preylep Mescidi	1685	Preylep, (Deçan)
82	Hodonoç Camii	1686	Hodonoç, (Kamenice)
83	Gülfem Hatun Camii	1697	İpek
84	Buçe Mescidi	1697	Buçe, (Dragaş)
85	Brut Mescidi	1697	Brut, (Dragaş)
86	Llujan Camii	1698	Llujan, (Poduyeva)

XVIII. yüzyıl

No.	İsim	Tarih	Yer
87	Topaniça Camii	1700	Topaniça, (Kamenice)
88	Hasan Paşa Camii	1702	Muştişt, (Suvareka)
89	Slloviya Camii	1705	Sllovi, (Liplan)
90	Dobroş Mescidi	1706	Dobroş, (Yakova)
91	Doganay Camii	1707	Doganay, (Kaçanik)

92	Lubeçeva Camii	1710	Lubeçeva, (Prizren)
93	Drenovç Camii	1710	Drenovç, (Rahofça)
94	İstok Camii	1710	İstok
95	Bllaça Camii	1711	Bllaça, (Suvareka)
96	Nasallç Camii	1716	Nasallç, (Buyanovaç)
97	Bellaniça Camii	1720	Bellaniça, (Malişova)
98	Terzi Mehmed Camii	1721	Prizren
99	Buroya Camii	1722	Buroya, (Skenderay)
100	Mahmud Paşa Camii	1723	Yakova
101	Kusarlar Camii	1725	Yakova
102	Gazi İsa Bey Camii	1725	Mitroviça
103	Gırnçarlar Camii	1725	Yakova
104	Tercuman İskender Camii	1727	Prizren
105	Arllat Camii	1728	Arllat, (Glogovaç)
106	Greikoç Camii	1730	Greikoç, (Suvareka)
107	Dikanç Mescidi	1731	Dikanç, (Dragaş)
108	Haci İmer Camii	1732	Yakova
109	Raşinça Camii	1735	Raşinça, (Ferizovik)
110	Baçka Mescidi	1739	Baçka, (Dragaş)
111	Gashi'deki Süreka Camii	1740	Gashi'deki Süreka, (İpek)
112	Vraniç Camii	1742	Vraniç, (Suvareka)
113	Seydi Bey Camii	1743	Prizren
114	Kurilla Camii	1743	Prizren
115	Üst Llapaştıça Camii	1743	Üst Llapaştıça, (Poduyeva)
116	Çül Camii	1746	Yakova
117	Büyük Medrese'nin Mescidi	1748	Yakova
118	Kadir Camii	1750	Rahofça
119	Lubeniç Camii	1755	Lubeniç, (İpek)
120	Kırmızı Camii	1755	İpek
121	İbrahim Paşa Camii	1756	Preşova
122	Orçuşa Mescidi	1758	Orçuşa, (Dragaş)
123	Büyük Mescidi	1763	İpek
124	Zatriç Camii	1764	Zatriç, (Rahofça)
125	Üst Radeşa Camii	1765	Üst Radeşa, (Dragaş)
126	Nişor Mescidi	1765	Nişor, (Suvareka)
127	Brovina Mescidi	1766	Brovina, (Yakova)
128	Çermyan Mescidi	1766	Çermyan, (Yakova)
129	Sllakovç Camii	1770	Sllakovç (Gilan)

130	Kırsteç Mescidi	1773	Kırsteç, (Dragaş)
131	Drenoç Mescidi	1773	Drenoç, (Deçan)
132	Çerniça Camii	1775	Çerniça, (Gilan)
133	Eski Camii	1776	Poduyeva
134	Braina Camii	1776	Braina (Poduyeva)
135	Puhovç Camii	1777	İpek
136	Çavuş Hacı Veseli Camii	1777	Mitroviça
137	Brod (1) Mescidi	1779	Brod (1), (Dragaş)
138	Alt Rapça Camii	1780	Alt Rapça, (Dragaş)
139	Lluçan Camii	1780	Lluçan, (Buyanovaç)
140	Eski Camii	1780	Yanova, (Liplan)
141	Büyük Kruşa Camii	1780	Büyük Kruşa, (Rahofça)
142	Pllaney Camii	1785	Pllaney, (Prizren)
143	Pobırca Mescidi	1786	Pobırca, (Deçan)
144	Zlipotok Mescidi	1788	Zlipotok, (Dragaş)
145	Pllaynik Mescidi	1789	Pllaynik, (Dragaş)
146	Mescid	1790	Kapre, (Dragaş)
147	Conaj Camii	1790	Conaj, (Prizren)
148	Zayçevç Camii	1790	Zayçevç, (Kamenice)
149	Skorobişt Camii	1790	Skorobisht, (Prizren)
150	Vllahi Camii	1792	Vllahi, (Mitroviça)
151	Lıbuşa Mescidi	1793	Lıbuşa, (İpek)
152	Pehlivan Meydan Camii	1793	İpek
153	Brod Mescidi (2)	1795	Brod (2), (Dragaş)
154	Renç Mescidi	1795	Renç, (Dragaş)
155	Züm Mescidi	1796	Züm, (Dragaş)
156	Lubovišta Mescidi	1796	Lubovišta, (Dragaş)
157	Mramor Camii	1797	Mramor, (Priştine)
158	Banya Camii	1797	Banya, (Suvareka)

XIX. yüzyıl

No.	İsim	Tarih	Yer
159	Romaya Camii	1800	Romaya, (Prizren)
160	Softa Camii	1800	Yakova
161	Samadraca Camii	1802	Samadraca, (Suvareka)
162	Semetişt Mescidi	1803	Semetişt, (Suvareka)
163	Qoha Mahmud (Markilç) Camii	1803	Prizren

164	Alaudin Camii	1805	Priştine
165	Sedllar Mescidi	1805	Şala, (Liplan)
166	Ponoşeç Mescidi	1806	Ponoşeç, (Yakova)
167	Xërxë (Zırz) Mescidi	1810	Xërxë ((Zırz), (Dragaş)
168	Bellaçirk Camii	1810	Bellaçirk, (Rahofça)
169	Tedel Camii	1812	Tedel, (İstok)
170	Zoçišta Mescidi	1813	Zoçišta, (Rahofça)
171	Nagavç Mescidi	1913	Nagavç, (Rahofça)
172	Xërxë (Zırz) Mescidi	1814	Xërxë (Zırz), (Rahofça)
173	Babay Boka'nın Mescidi	1816	Yakova
174	Çarabreg Camii	1816	Carrabreg, (Deçan)
175	İrzniç Camii	1816	İrzniç, (Deçan)
176	Desivojça Camii	1816	Desivojça. (Kamenice)
177	Juya Camii	1816	Juya, (Kamenice)
178	Çorrotiça Camii	1820	Çorrotiça, (Preşova)
179	Pastasel Camii	1820	Pastasel, (Rahofça)
180	Magure Camii	1820	Magure, (Liplan)
181	Vrella Camii	1820	Vrella, (İstok)
182	Studenica Camii	1821	Studenica, (İstok)
183	Ştime Camii	1824	Ştime, (Ferizovik)
184	Sokol Camii	1824	Rahofça
185	Fetah Ağa Camii	1824	Yakova
186	Suhogırlı Camii	1825	Suhogırlı, (Skenderay)
187	Yerliler Talinocun'deki Mescit	1825	Yerliler Talinoc, (Ferizovik)
188	Negavç Camii	1826	Negavç, (Buyanovaç)
189	Letoviça Camii	1826	Letoviça (Buyanovaç)
190	Vruçevç Camii	1826	Vruçevç, (Kamenice)
191	Kasum Camii	1826	Rahofça
192	Gırmova Camii	1827	Gırmova, (Viti)
193	Büyük Curcevik Camii	1827	Büyük Curcevik, (İpek)
194	Alt Stanovç Camii	1827	Alt Stanovç, (Viçitırın)
195	Haykobilla Camii	1830	Haykobilla, (Priştine)
196	Vranoç Camii	1830	Vranoç, (İpek)
197	Hoça e Qytetit'teki Camii	1830	Hoça e Qytetit, (Prizren)
198	Billuşa Camii	1830	Billuşa, (Prizren)
199	Prapaştica Camii	1830	Prapaştica, (Priştine)
200	Koliç Camii	1830	Koliç, (Priştine)
201	Marevç Camii	1830	Marevç, (Priştine)

202	Halabak Camii	1832	Halabak (Poduyeva)
203	Emin Paşa Camii	1833	Prizren
204	Mahmud Paşa Camii	1833	Prizren
205	Llaştica Camii	1836	Llaştica (Gilan)
206	Tirnavë Camii	1836	Tirnavë, (Preşova)
207	Rogoçica Camii	1839	Rogoçica, (Kamenice)
208	Küçük Mescidi	1839	İpek
209	Vırniça Camii	1840	Vırniça, (Prizren)
210	Muşnikova Camii	1840	Muşnikova, (Prizren)
211	Uça Camii	1840	Uça, (İstok)
212	Orta Camii	1840	Tirnoç, (Buyanovaç)
213	Brezniça Camii	1842	Brezniça, (Buyanovaç)
214	Kişnareka Camii	1842	Kishnarekë, (Glogovaç)
215	Nobirda Camii	1840	Nobirda, (Priştine)
216	Sefa Camii	1842	Yakova
217	Şuşitsa Camii	1844	Şuşitsa, (İstok)
218	Gara Camii	1846	Gara, (Preşova)
219	Kranidell Mescidi	1846	Kranidell, (Kamenice)
220	Krileva Camii	1846	Krileva, (Kamenice)
221	Grashtica Camii	1846	Grashtica, (Priştine)
222	Hertiça Camii	1848	Hertiça, (Poduyeva)
223	Yunik Camii	1849	Yunik
224	Samoliça Camii	1850	Samoliça, (Buyanovaç)
225	Mehed Bey Camii	1850	Priştine
226	Emin Sudi Efendi Camii	1850	Priştine
227	Hamidiye Camii	1850	Hamidi, (Priştine)
228	Hasan Bey Camii	1850	Priştine
229	Eski Camii	1851	Deçan
230	Norça Camii	1852	Norça, (Preşova)
231	Leşan Camii	1852	Leşan, (İpek)
232	Pleşniça Camii	1852	Pleşniça, (Ferizovik)
233	Petrova Camii	1853	Petrova (Ferizovik)
234	Makovç Camii	1855	Makovç, (Priştine)
235	Komoran Camii	1855	Komoran, (Glogovaç)
236	Rainça Camii	1856	Rainça, (Preşova)
237	Bresalç Camii	1856	Bresalç, (Gilan)
238	Miratoç Camii (1)	1856	Miratoç (1), (Preşova)
239	Komogllava Mescidi	1857	Komogllava, (Ferizovik)
240	Baran Camii	1860	Baran, (İpek)

241	Eski Camii	1860	Rahoviça, (Preşova)
242	Gllgovç Camii	1860	Gllgovç, (Liplan)
243	Pllanjan Camii	1860	Pllanjan, (Prizren)
244	Opteruşa Camii	1860	Opteruşa, (Rahofça)
245	Ûst Koretiça Camii	1864	Ûst Koretiça, (Glogovaç)
246	Plitkoviç Camii	1864	Plitkoviç, (Liplan)
247	Manastreç Camii	1865	Manastreç, (Prizren)
248	Vokş Mescidi	1866	Vokş, (Yunik)
249	Jegrovç'daki Verbiça Camii	1866	Jegrovç'daki Verbiça, (Gilan)
250	Beçuk Camii	1867	Beçuk, (Viçitırın)
251	Muçibaba Camii	1867	Muçibaba, (Gilan)
252	Baballoç Mescidi	1868	Baballoç, (Yakova)
253	Köy Mescidi	1868	Lloç'daki Babay, (Deçan)
254	Yabllaniça Mescidi	1868	Yabllaniça, (Deçan)
255	Küçük Ribar Camii	1868	Küçük Ribar, (Liplan)
256	Kaliçan Camii	1869	Kaliçan, (İstok)
257	Batllava Camii	1869	Batllava, (Poduyeva)
258	Vırban Camii	1869	Vırban, (Buyanovaç)
259	Ratkoç Camii	1870	Ratkoç, (Rahofça)
260	Buzagi Camii	1870	Priştine
261	Milloşeva Camii	1870	Milloşeva, (Priştine)
262	Büyük Bardh Camii	1870	Büyük Bardh, (Priştine)
263	Barileva Camii	1870	Barileva, (Priştine)
264	Mazgit Camii	1870	Mazgit, (Priştine)
265	Obiliç Camii	1870	Obiliç, (Priştine)
266	Büyük Sllatina Camii	1870	Büyük Sllatina, (Priştine)
267	Leskoveç Camii	1870	Leskoveç, (Prizren)
268	Nebregoşt Camii	1870	Nebregoşt, (Prizren)
269	Alt Lubinya	1870	Alt Lubinya, (Prizren)
270	Reçan Camii	1870	Reçan, (Prizren)
271	Sibovç Camii	1870	Sibovç, (Poduyeva)
272	Botuşa Mescidi	1870	Botuşa, (Yakova)
273	Ûst Camii	1870	Tırnoc, (Buyanovaç)
274	Pirana Camii	1870	Pirana, (Prizren)
275	Novosella Camii	1870	Novosella, (Prizren)
276	Bukuroça Camii	1871	Bukuroça, (Preşova)
277	Budakova Camii	1873	Budakova, (Suvareka)
278	Pojar Mescidi	1873	Pojar, (Deçan)

278	Sopi Mescidi	1874	Sopi, (Suvareka)
279	Tirbuhovç Camii	1875	Tirbuhovç, (İstok)
280	Lokviça Camii	1875	Lokviça, (Prizren)
281	Dumniça Camii	1876	Dumniça (Poduyeva)
282	Bajgora'daki Bayra Camii	1877	Bajgora'daki Bayra, (Mitroviça)
283	Kaderie Camii	1877	Priştine
284	Bradaş Camii	1877	Bradaş, (Poduyeva)
285	Siyarina Camii	1877	Siyarina, (Priştine)
286	Mulliç Mescidi	1877	Mulliç, (Yakova)
287	Alt Lupç Camii	1877	Alt Lupç (Poduyeva)
288	Bara Camii	1877	Bara, (Mitroviça)
289	Çarşı Camii	1878	Viçitırın
290	İbre Camii	1878	Mitroviça
291	Hatuniye Camii	1878	Priştine
292	Alt Karaçeva Camii	1880	Alt Karaçeva, (Kamenice)
293	Koretin Camii	1880	Koretin, (Kamenice)
294	Babuş Camii	1880	Babuş, (Liplan)
295	Çeravajka Camii	1880	Çeravajka, (Preşova)
296	Boşnaklar Camii	1880	Ferizovik
297	Alt Strellc Camii	1881	Alt Strellç, (İpek)
298	Bayri - Hamidiye Camii	1881	Mitroviça
299	Cylekar Camii	1881	Cylekar, (Viti)
300	Abri Camii	1882	Abri, (Skenderay)
301	Peçan Camii	1882	Peçan, (Suvareka)
302	Petreştiça Camii	1882	Petreştiça, (Liplan)
303	Mulla İsuf Camii	1883	Yakova
304	Üst Karaçeva Camii	1883	Üst Karaçeva, (Kamenice)
305	Dedi Mescidi	1884	Dedi, (Mitroviça)
306	Jiti Camii	1884	Jiti, (Poduyeva)
307	Yeni Camii	1884	Yakova
308	Cedide Camii	1884	Preşova
309	Çerkezler Sadovinasın'daki Camii	1885	Çerkezler Sadovinasın'daki, (Viti)
310	Hogoşt Camii	1885	Hogoşt, (Kamenice)
311	Strujye Camii	1885	Strujye, (Prizren)
312	Jumiça Camii	1885	Jumiça, (Preşova)

313	Meşina Camii	1886	Meşina, (Kamenice)
314	Üst Strellç	1887	Üst Strellç, (İpek)
315	Kabaş Camii	1889	Kabaş, (Viti)
316	Tomoç Camii	1893	Tomoç, (İstok)
317	Malişova Camii	1894	Malişova, (Gilan)
318	Gllloboçica Camii	1895	Gllloboçica, (Kaçanik)
319	Zarbinça Camii	1895	Zarbinça, (Buyanovaç)
320	Greyçeç Camii	1897	Greyçeç, (Suvareka)
321	Banya Camii	1897	Banya, (Malişova)
322	Büyük Dobraya Camii	1898	Büyük Dobraya, (Liplan)
323	Svirça Camii	1890	Svirça, (Kamenice)
324	Tucevç Camii	1890	Tucevç, (Kamenice)
325	Korişa Camii	1890	Korişa, (Prizren)
326	Harilaç Camii	1890	Harilaç, (Priştine)
327	Mulla Vesel Camii	1891	Ferizovik
328	Smira Camii	1891	Smira, (Viti)
329	Geça Camii	1893	Yakova
330	Jegra Camii	1895	Jegra, (Gilan)
331	Çarraleva Camii	1895	Çarraleva, (Ferizovik)
332	Koşare Camii	1897	Koşare, (Ferizovik)

XX. yüzyıl

No.	İsim	Tarih	Yer
333	Alt Miradie Mescidi	1900	Alt Miradie, (Priştine)
334	Loca Camii	1900	Loca, (İpek)
335	Smoliça Mescidi	1900	Smoliça, (Yakova)
336	Köy Mescidi	1900	Üst Lluka, (Deçan)
337	Kruşeç Camii	1900	Kruşeç, (İpek)
338	Dobırçan Camii	1900	Dobırçan (2), (Gilan)
339	Şipaşniça Camii	1900	Şipaşniça, (Kamenice)
340	Üst Gadime Camii	1900	Üst Gadime, (Liplan)
341	Alt Gadime Camii	1901	Alt Gadime, (Liplan)
342	Koştova Mescidi	1902	Koştova (Mitroviça)
343	Ostrozub Camii	1902	Ostrozub, (Malişova)
344	Uglar Camii	1904	Uglar, (Gilan)
345	Konçul Camii	1905	Konçul, (Buyanovaç)

346	Dobrosin Camii	1905	Dobrosin, (Buyanovaç)
347	Çukarka Camii	1906	Çukarka, (Preşova)
348	Stanay Mescidi	1906	Stanay, (Gilan)
349	Yezerç Camii	1906	Yezerç, (Ferizovik)
350	Mesxhidi i Talinocit të Muhaxherëve	1906	Talinoci i Muhaxherëve, (Ferizovik)
351	Pollata Camii	1907	Pollata, (Poduyeva)
352	Tırstenik Camii	1907	Tırstenik, (Viti)
353	Polaçka Camii	1908	Polaçka, (Kamenice)
354	Lubiyda Camii	1910	Lubiyda, (Prizren)
355	Llovça Camii	1910	Llovç, (Gilan)
356	Klladerniça Camii	1912	Kladerniça, (Skenderay)

ÖZGEÇMİŞ

DRANÇOLLİ, Orges (1988-). Tarihçi, sanat tarihçisi ve Kosova’da Osmanlı sanatı, kültürü ve tarihi araştırmacısıdır. Priştine’de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Priştine’de tamamladı. Lisansı ve yüksek lisansı (2011-2013) Priştine Üniversitesi Felsefe Fakültesi Yeniçağ Tarihi bölümünde tamamladı. 2014 yılından beri İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalında sanat tarihi üzerinde doktora yapmaktadır. Halen Priştine’deki “Ali Hadri” Tarih Enstitüsü’nde Bağımsız Araştırmacı olarak çalışmaktadır.